

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İBN ARRÂK'IN HAYATI VE
TENZÎHU'Ş-ŞERİA ADLI ESERİ

Hazırlayan
Muhammed TUNCER

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK 2017

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İBN ARRÂK'IN HAYATI VE
TENZÎHU'Ş-ŞERİA ADLI ESERİ

Hazırlayan
Muhammed TUNCER

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK 2017

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Muhammed TÜNCER

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“İbn Arrâk’ın Hayatı ve Tenzîhu’ş-Şeria Adlı Eseri” adlı Yüksek Lisans tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Muhammed TÜNÇER

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Temel İslam Bilimleri ABD Başkanı
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU danışmanlığında Muhammed TÜNCER tarafından hazırlanan “İbn Arrâk’ın Hayatı ve Tenzîhu’ş-Şeria Adlı Eseri” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Üye : Doç. Dr. Mehmet BİLEN

Üye : Yrd. Doç. Dr. M. Said UZUNDAĞ

İMZA

.....

.....

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

.....

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Hamd alemlerin Rabbine, salât ve selam Hz. Muhammed'e, ehli beytine, ashabına ve bütün mü'minlere olsun.

Öyle şahsiyetler vardır ki içinden çıktıkları toplumlarda, önemli mihenk noktaları olmuş ve tarihte derin izler bırakmışlardır. Ahirete intikal etmelerinin üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen eserleri ile yaşamaya devam ederler. Özellikle bunlar toplumların ve ülkelerin tarih ve yaşamında müspet izler, eserler bırakmışlarsa daha ziyade unutulmazlar. Bu şahsiyetleri tanımak, tanıtmak ve eserlerinden yeterince istifade etmek İslam kültürü açısından büyük önem arz etmektedir. Biz de çalışmamızda bu alimlerimizden biri olan İbn Arrâk'ın (ö. 963/1556) hayatını ve *Tenzîhu's-Şeri'ati'l-Merfu'a 'Ani'l-Ahbari's-Şeni'ati'l-Mevzûâ* adlı eserini ele alıp, değerlendirmesini yapmaya gayret edeceğiz.

Bu çalışmada bana yol gösterici olan ve gerek verdiği pozitif enerjiyle çalışmayı devam ettirmemi sağlayan, gerekse yoğunluğuna rağmen sık sık müracaatta bulunduğum değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nurullah Agitoğlu'na, her zaman rehberliğinden istifade ettiğim değerli hocam Yrd. Doç. Dr. M. Sait Uzundağ'a teşekkürlerimi arz ederim.

Tezin her aşamasında ilminden istifade ettiğim arkadaşım ve dostum Yrd. Dr. Abdurrahman Ece'ye, Arapça metinlerin tercümesi ve anlaşılması konusunda bana yardımcı olan Doç. Dr. Mehmet Bilen ve Ahmet Bilen hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin tamamlanmasına maddi ve manevi olarak destek veren ve bazen de ihmal etmek zorunda olduğum değerli aileme, bütün dost ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Muhammed TUNCER

İBN ARRÂK'IN HAYATI VE TENZÎHU'Ş-ŞERİA ADLI ESERİ**Muhammed TÛNCER****Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Hadis Bilim Dalı****Yüksek Lisans / Mart 2017****Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU****ÖZET**

Çalışmamız X. asır alimlerinden İbn Arrâk'ın (ö.963/1556) *Tenzîhu'ş-Şeri'ati'l-Merfu'a 'Ani'l-Ahbari'ş-Şeni'ati'l-Mevzûâ* adlı eserini ve bu bağlamda mevzu hadisle ilgili görüşlerini konu edinmektedir.

Tenzîhu'ş-Şeri'a adlı eser, mevzû hadis konusunda yazılmış olan İbnu'l-Cevzî'nin *Kitâbu'l-Mevzûât*'ı ve Suyûti'nin buna tenkid ve ziyade maksadıyla yazmış olduğu *'el-Leâli'l-Masnûâ*'sının bir ihtisarı niteliğinde bir eserdir.

Birinci bölümde; İbn Arrâk'ın hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri işlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde; eserin mevzû hadisle ilgili olması dolayısıyla, mevzû hadisin tanımı, başlangıcı, sebepleri, tanıma kaideleri ve mevzû hadis edebiyatıyla ilgili genel bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise; İbn Arrâk'ın "*Tenzîhu'ş-Şeria*" adlı eseri bağlamında mevzû hadis ile ilgili görüş ve düşünceleri, eserin üslubu ve içeriği ile ilgili bilgiler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şeri'a*, Mevzû Hadis, Mevzûât Edebiyatı.

BİOGRAPHY OF İBN ARRÂK AND HIS WORK TENZÎHU'Ş-ŞERİA**Muhammed TÛNCER****Şırnak University, Institute of Social Sciences****Department of Basic Islamic Sciences****Hadith Field****Yüksek Lisans / March 2017****Supervisor: Asst. Prof. Dr. Nurullah AGİTOĞLU****ABSTRACT**

Our studying mentioned İbn Arrâk (d.963/1556), the scholar in Xth century, his work which is named *Tenzihu'ş-Şeriati'l-Merfua Anil'l- Ahbari'ş-Şeniati'l-Mevzûâ* and his thoughts about the hadith within this context.

Tenzihu'ş-Şeria, the book of Ibnu'l-Jawzi written on the hadith, and *Kitabu'l-Mevzûât*, written by Suyuti with the intent and purpose of this *el-Leâli'l-Masnûâ* It is a work of art.

The first section, it is about Ibn Arrâk's life, his personality, an his works. The second section, it expresses this hadith's definition, reasons, definition bases, and the general information about the literature of this hadith because of relavant information of this hadith. In the third section, it is stated Ibn Arrâk's thoughts in relavant *Tenzihu'ş-Şeria* about the hadith and it is style and context are stated.

Keywords: Ibn Arrâk, Tenzîhu'ş-Şeri'a, Apocryphal Hadiths, Legislation Literature.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	IV
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	V
KABUL VE ONAY SAYFASI	VI
ÖNSÖZ	VII
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
İÇİNDEKİLER	X
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
ARAŞTIRMANIN METODU	4
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	4

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNİ ARRÂK'IN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.2.1 İsmi, Künyesi ve Lakabı	7
1.2.2 Doğumu ve Nisbesi	7
1.2.3 Ailesi	8
1.2.4 Tasavvufî Yönü.....	9
1.2.5 Ahlâkı.....	9
1.2.6 Vefatı.....	11
1.3 İBNİ ARRÂK'IN İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	11
1.3.1 Tahsili.....	11
1.3.2 İlmî Yolculukları (Rihle).....	11
1.3.3 Hocaları	12
1.3.4 Talebeleri.....	13
1.3.5 İlmî Otoritesi	13

1.3.6	İlmi İcazetleri	14
1.3.7	Eserleri	15

İKİNCİ BÖLÜM

MEVZÛ HADİS HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1	MEVZÛ' HADİSİN TANIMI VE HADİS VAZ'ININ BAŞLANGICI... 18	18
2.1.1	Mevzû' Hadisin Tanımı	18
2.1.2	Hadis Vaz'ının Başlangıcı.....	20
2.2	HADİS UYDURMA (VAZ' SEBEPLERİ) SEBEPLERİ, TANIMA KAİDELERİ VE MEVZÛ HADİS EDEBİYATI	23
2.2.1	Mevzû Hadisin Sebepleri	23
2.2.2	Mevzû Hadisi Tanıma Kaideleri	34
2.2.3	Mevzû Hadis Edebiyatı	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN ARRÂK'IN TENZÎHU'Ş-ŞERİ'A ADLI ESERİ

3.1	TENZÎHU'Ş-ŞERİA'NIN MUKADDİMESİ VE KAYNAKLARI.....	39
3.1.1	Mukaddimedeki Üslup	39
3.1.2	Eserin Kaynakları.....	41
3.2	TENZÎHU'Ş-ŞERİA'DA MEVZÛ HADİSİN TANIMI, BELİRTİLERİ VE HÜKMÜ:	41
3.2.1	Tenzîhu'ş-Şeria'da Mevzû Hadisin Tanımı	41
3.2.2	Tenzîhu'ş-Şeria'da Mevzû Hadisin Belirtileri	42
3.2.3	İbn Arrâk'a Göre Mevzû Hadisi Rivayet Etmenin Hükmü	48
3.3	HADİS UYDURMA FAALİYETİNDE BULUNAN GRUPLAR.....	49
3.3.1	Zındıklar	49
3.3.2	Heva ve Bid'at Sahipleri	50
3.3.3	Uydurmayı Kendilerine Sanat ve Ticaret Aracı Olarak Kullananlar	50
3.3.4	Zühd ve Takva Sahibi Kimseler.....	51

3.3.5	Dünya Menfaatleri Peşinde Koşanlar.....	51
3.3.6	Uydurmayı Kendi Zevkleri ve Niyetlerinde Kötülük Olduğu İçin Yapanlar	54
3.3.7	Kasten Hadis Uydurmadıkları Halde Yalancı Durumuna Düşenler	55
3.4	TENZÎHU'Ş-ŞERİA'DAKİ BAZI MÛLÂHAZALAR	56
3.4.1	İbn Arrâk'a Göre Hadislerin Korunması Meselesi	56
3.4.2	Tenzîhu'ş-Şeria'da Hadis Alimleri Hakkındaki Görüşler	56
3.4.3	İbn Arrâk'ın Hadisçileri Eleştirenlere Verdiği Cevaplar	57
3.4.4	İbn Arrâk'ın "Men Kezebe Aleyye..." Hadisi Hakkındaki Görüşü	58
3.4.5	Tenzîhu'ş-Şeria'da İbnu'l-Cevzî'ye Yöneltilen Eleştiriler.....	61
3.5	TENZÎHU'Ş-ŞERİA'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ	62
3.5.1	Eserin Üslûp ve Metodu.....	62
3.5.2	Tenzihu'ş-Şeria'da Bulunan Yalancı Râviler	66
3.5.3	Tenzihu'ş-Şeria'nın Konu Dağılımı.....	67
3.5.4	Tenzihu'ş-Şeria'da Bulunan Hadislerin Kaynaklara Göre Dağılımı	71
3.5.5	Tenzihu'ş-Şeria'da Hadis Usulüne Dair Kullanılan İstılahlar	74
3.5.6	İbn Arrâk'ın Hadisleri Tenkid Yöntemi.....	76
	SONUÇ	80
	BİBLİYOGRAFYA	82
	ÖZGEÇMİŞ	87

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: bin
bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ERÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: hicri
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö.	: ölümü
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
s.	: sayfa
S.	: Sayı
Yay.	: Yayınları
Terc.	: Tercüme
Thk.	: Tahkik
Ysz	: Yayın yeri yok
Tsz	: Tarihsiz

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Yüce Allah hükümlerini Kur'an-ı Kerim aracılığıyla insanlar için indirmiştir. Kur'an insanların yaşamlarını daha rahat ve huzurlu bir şekilde sürdürebilmeleri ve sıkıntılarının çözümü konusunda kendilerine yardımcı olmaktadır. Ancak değişik zaman ve mekanlarda bu hükümlerin layıkıyla yerine getirilebilmesi için ayetlerin açıklanması ve tatbiki gerekmektedir. Aynı zamanda anlaşılacak kadar kapalı olan ayetlerin tefsirinin yapılmasına, manası kapalı olan kavram ve hususların açıklanmasına, ibadet ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen ayetlerin izahına ihtiyaç vardı. Bunun da yolu yine Allah tarafından kendisine vahy indirilecek bir peygamber ile olabilirdi. İşte Hz. Peygamber bu görevi ifa etmek üzere seçilmiş bir elçidir. Yüce Allah bunu bizlere “Nitekim kendi aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”¹ ayetiyle bildirmektedir. İşte bu nedendir ki İslam'ın tam anlamıyla anlaşılabilmesi ancak Kur'an ve sünneti anlamakla mümkündür.

Hz. Peygamber, konuştuğu zaman kişisel arzusuna göre konuşmayan,² kendisine itaat edilmesi emredilen³ bir elçiydi. Hal böyleyken Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışları da insanlar için bağlayıcı olmaktadır.

Allah Teala'nın “Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.”⁴ ayeti gereği Kur'an-ı Kerim korunmuştur. Ancak hadis için böyle bir durum bulunmamaktadır. İslâm Dini'nde bu derece mühim bir yeri olan hadislere ilk asırdan itibaren sahabeden ve yüzlerce İslam aliminden misli görülmemiş derecede bir ilgi duyulmuştur. Bu alimlerin üstün gayretleri sonucu hadislerin isnad, metin ve râvîlerini çeşitli yönlerden ele alan eserler telif ve tasnif edilmiş ve böylece hadis korunmaya çalışılmıştır.

¹ Bakara, 2/151.

² Necm, 3/53.

³ Âl-i İmrân, 32/3.

⁴ Hicr, 9/15.

İbn Kuteybe sünneti muhafaza yolundaki gayretlerden şöyle bahseder: “Ehl-i hadis hakikati bulabilecekleri yerlerde araştırdılar. Şarkta ve garbda, karada ve denizde Resûlullah’ın (s.a.v.) hadislerini, eserlerini aramaları ve Onun sünnetine uymaları sebebiyle Allah’a yakınlık sağladılar. Onlardan biri bir tek hadis için yaya yola çıkar, ıssız çöllerde konaklar ve bunu sadece o hadisi nakledenin ağzından işitebilmek için yapardı. Sonra hadis alimleri, sahihini ve sakimini, nâsihini ve mensuhunu, fakihlerden kimlerin hadislere muhalif görüş ileri sürdüğünü anlayıncaya kadar hadisleri araştırmaya ve incelemeye devam ettiler.”⁵

İslam dininin ikinci ana kaynağı niteliğinde olan hadislerin sağlam ve sahih kaynaklardan bize ulaşmasını temin eden alimlerin hayat hikayeleri ve hadis konusundaki çalışmalarının gün yüzüne çıkarılıp özellikle bu alanda ihtisas yapan ilim taliplerinin istifadesine sunulması oldukça önem arz etmektedir. Çalışmamız İbn Arrâk’ın (ö.963/1556) *Tenzîhu’ş-Şeri’ati’l-Merfu’â ‘Ani’l-Ahbari’ş-Şeni’ati’l-Mevzûâ* adlı eserini ve bu bağlamda hadisle ilgili görüşlerini konu edinmektedir. Çok önemli bir alim olmasına rağmen sadece ilim çevrelerince kısa bilgilerle tanınan bir müellif ve eserinin tanıtımı amaçlanmıştır.

İbn Arrâk’ın bu eseri mevzû hadisi konu edinmektedir. Çok önemli olmasına rağmen gereği kadar ilgi görmeyen mevzû hadisle ilgili olarak Hayri Kırbaşoğlu’nun bazı önemli tespitlerine katılmamak mümkün değildir. Hadis usulü kitaplarımızın hemen hepsinde mevzû hadise verilen önem, konunun vahamet ve ciddiyetiyle mütenasip bir düzeyde değildir. Zira genelde mevzû hadisin tarifinden başlayıp bir hadisin uydurma olduğunun belirtileri, hadisin uydurulma sebepleri ve mevzuat kitapları hakkında bilgiler vermektedir.⁶ Bu verilen bilgiler elbette çok önemli bilgilerdir. Ancak yeterli değildir. Zira üzerinden asırlar geçmiş olmasına rağmen bırakın hadis usulü kitaplarını, mevzû hadis edebiyatında bile aynı kalıplaşmış ifadeler ve klasikleşmiş konulardan öteye bir adım gidilememektedir. Örnek vermek gerekirse en kapsamlı eser olarak bilinen İbnu’l-Cevzî’nin *Kitâbu’l-Mevzûât*’ını aşan herhangi bir eserin olmayışı bunun en açık delilidir.⁷

⁵ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *Te’vilu Muhtelifi’l-Hadis*, Thk.: Muhammed Abdurrahîm, Daru’l-Fikr, Kahire 1995 s. 73

⁶ Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, IV. Baskı Ankara, 2010, s. 136.

⁷ Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 137.

Yine Mevzû hadisle ilgili bir başka konu da Ülkemizde din görevlerini yürüten değerli din adamlarımızın sahih ile sakimi birbirinden ayırt edebilecek eğitim seviyesini yakalaması gerekmektedir. Çünkü daha önce yapılan araştırmalar neticesinde vahim sonuçları ortaya çıkmıştır. 1996 yılında yapılmış olan bir tez çalışması sonucunda; bazı imamların hadis literatürünü yeterince tanımadıkları, mevzû hadis ile sahih hadisi birbirinden ayırt edemedikleri, hatta bazılarının da mevzû hadisleri ayet olarak bildikleri ortaya çıkmıştır.⁸ Bu nedenle mevzû hadisle ilgili bilgilerin ve eserlerin iyice irdelenip araştırılması ve taliplerinin istifadesine sunulması önemlidir.

Mevzû hadis edebiyatının önemli bir kaynağı olan *Tenzîhu's-Şeri'a* hakkında Türkiye'de şimdiye kadar herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması da büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu nedenle mevzû hadis konusunda yazılmış olan İbnu'l-Cevzî'nin *Kitâbu'l-Mevzûât*'i ve Suyûti'nin buna tenkid ve ziyade maksadıyla yazmış olduğu *'el-Leâli'l-Masnûâ*'sının bir ihtisarı⁹ niteliğinde olan bu eserin tanıtımı ve içeriği hakkında bilgi vermek elzem olmuştur. Çünkü diğer Mevzûât kitaplarına bakıldığında, bunların içinde tertibi ve düzeni en güzel olanı bu eserdir. Gerek İbnu'l-Cevzî'nin *Kitâbu'l-Mevzûât*'i ve Suyûti'nin *'el-Leâli'l-Masnûâ*'sı, gerekse mevzû hadisler konusunda yazılmış olan diğer eserlerde bulunmayan uydurmacı râvilerin isimleri kısmı ve mukaddimesi oldukça faydalıdır.

Bir diğer taraftan yaptığımız araştırmalar neticesinde bu eser hakkında şu ana kadar doktora ve yüksek lisans tezi düzeyinde yapılmış herhangi bir müstakil çalışma olmaması bizi bu eseri incelemeye yöneltti.

Amacımız, bu tür önemli eserlerin hakkettiği değeri bulmasına bir nebze bile olsa katkı sunmak ve hayatımızda yer alan, çokça şikâyet ettiğimiz mevzû hadislerin tespitinin hangi aşamalardan geçerek yapıldığını İbn Arrâk'ın eseri çerçevesinde tespit etmektir.

⁸ Bilen, Mehmet, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı Camilerde Görev Yapan İmamların Hadis Bilgilerinin Mahiyeti Üzerine Tecrûbi Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, 137, 139.

⁹ M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, İFAV yay., VIII. Baskı, İstanbul, 2014, s. 158.

ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırma yaparken öncelikle İbn Arrâk hakkında bilgi veren ve ulaşabildiğimiz bütün kaynaklar taranmış ve mümkün olduğu kadar çok bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde; Osman es-Sînî tarafından, İbn Arrâk'ın “*Neşru'l-Letâif fi Katri't-Tâif*” adlı eserine yazılan mukaddimeden elde edilen bilgilerden yararlanılarak müellifin hayatı işlenmeye çalışılmıştır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki; İbn Arrâk'ın hayatıyla ilgili kaynak eserlerde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Mekke ve Medine'deki Harem kütüphanelerinde bile yaptığımız araştırma ve inceleme sonucu tabâkat kitaplarında bulunan bilgiler dışında, -Mescid-i Nebevi'de imam ve hatiplik yapmış olmasına rağmen- onun hayatı ve görüşleri ile ilgili herhangi bir bilgi ve belge bulunmaması oldukça dikkat çekicidir.

İkinci bölümde; inceleyeceğimiz eserin konusunu ilgilendirdiği için mevzû hadis ile ilgili genel bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise; İbn Arrâk'ın “*Tenzîhu'ş-Şeria*” adlı eseri bağlamında mevzû hadis ile ilgili görüş ve düşünceleri, eserin üslûbu ve içeriği ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Bu bilgiler verilirken bazen tablolardan da yararlanılmıştır.

Kaynaklarda İbn Arrâk'ın babasının ismi de İbn Arrâk olarak geçtiği için, dipnotlarda bizim asıl konumuz olan İbn Arrâk'ı kastediyorsak mutlak olarak “İbn Arrâk” ismi kullanılmıştır. Eğer babası kastediliyorsa “Muhammed b. Ali, İbn Arrâk” ismi kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

İlk kaynağımız şüphesiz tezimizin ana kaynağı durumunda olan İbn Arrâk'ın *Tenzîhu'ş-Şeria* adlı eseridir. Hayatı ve ilmi kişiliği ve eserleri hakkındaki bilgilerde ikinci kaynağımız *Neşru'l-Letâif fi Katri't-Tâif* adlı eseridir. Bunların yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nden de yararlanılmıştır.

Araştırmada, ülkemizde mevzû hadisler hakkında yazılmış olan Yaşar Kandemir'in *Mevzû Hadisler*'i, Gudde'nin (ö.1417/1997) *Mevzû Hadisler* ve İbn Kayyim el-Cevzîyye'nin (ö. 751/1350) *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf* adlı eserlerinden de oldukça faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNİ ARRÂK'IN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1 İBN ARRÂK'IN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

Hadis, kıraat, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde önemli eserleri olan İbn Arrâk'ın hayatı ve ilmi kişiliğine geçmeden evvel onun yaşadığı dönemi ele almak isabetli olacaktır. Çünkü insanlar mutlaka yaşadığı çevreden, o çevredeki siyasi, ekonomik, toplumsal ve ilmi hatta coğrafi yapıdaki değişiklik ve olaylardan etkilenmektedir. Dolayısıyla insanın siyasi, sosyal, ilmi ve fikri yapısı da buna göre şekillenmektedir.

İbn Arrâk'ın hayatının büyük bir bölümünün geçtiği Medine-i Münevvere, Mısır'da hüküm süren Memlûklerin idaresi altındaki Hicaz emîri tarafından idare ediliyordu. Memlûkler'in Medine'deki otoriteleri idâri ve siyâsi bakımdan en önemli görevli sayılan, aynı zamanda Harem-i Şerif'te görevlendirilen hâdimlerin başkanı olan Şeyhülharem tarafından temsil edilirdi.¹⁰

Memlûk sultanı Kansu Gavri'nin, Safevi Devleti hükümdarı Şah İsmail ile ittifak kurmasını sebep olarak gösteren Yavuz Sultan Selim, 25 Receb 922/ 24 Ağustos 1516'da meydana gelen Mercidâbık Savaşı'nda Memlûk ordusunu hezimete uğrattı. Bu olaydan sonra Yavuz Sultan Selim, Kâhire'de saltanatını ilan eden el-Melik'ül-Eşref Tomanbay'a kendisine itaat etmesi için bir mektup göndermiştir. Mektupta teklifini kabul ettiği takdirde kendisini Mısır valisi olarak tayin edeceği belirtiliyordu. Ancak Tomanbay'ın bu teklifi reddetmesi sonucu 29 Zilhicce 922/ 23 Ocak 1517 yılında iki gün süren ve Osmanlı ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanan Ridâniye Savaşı meydana geldi. Böylece Memlûk Devleti yıkılmış ve aynı zamanda Haremeyn'in hâkimiyeti de Osmanlıların eline geçmiştir.¹¹

Arap yarımadası ve Mısır Osmanlıların hâkimiyetine girince hilâfet de Osmanlı sultânlarına intikal etti. Yavuz Sultan Selim daha önceki padişahların

¹⁰ Nebi Bozkurt- Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 309.

¹¹ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, İstanbul 2004, XXIX, 95.

“Hakimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn” söylemini değiştirerek ondan sonraki padişahların da kullanacağı “Hadimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn” ünvanına sahip oldu.¹²

Hicâz Hâkimi Şerif Ebû'l-Berekât İbn Muhammed el-Hasenî, 15 Cemaziyelâhir 923/6 Temmuz 1517 tarihinde, oğlu Ebû Nüme'y'i 'Mukaddes Emanetler' ile birlikte Mısır'a gönderip Osmanlı devletinin himayesini kabul ettiğini bildirmiş ve mukaddes emanetleri sultana takdim etmiştir. Bu tutum karşısında çok memnun olan Yavuz Sultan Selim Harem halkına iletmek üzere 200.000 Dinar para göndermiştir.¹³

Osmanlı himayesinde olduğu sürece Mekke ve Medine Şerifliği, eyalet statüsüyle idare ediliyordu. Bölgenin idaresi, mahallî emirler tarafından sağlanıyordu. Mekke ve Medine'de tımar uygulanmamış, hazine talep edilmemiştir. Aksine Osmanlı Devleti dağılıncaya kadar da Sürre-i Hümâyun denilen kervanlarla büyük yardımlar gönderilmiş, başa gelen her padişah kutsal topraklara birer eser bırakabilmek için üstün gayretlerde bulunmuş, vezirler ve padişah hanımları tarafından bölgede birçok vakıf kurulmuş, Medine-i Münevvere fukarasına hediyeler gönderilip Hz. Peygamber'in komşularının duaları ile şereflemeye çalışılmıştır. Mekke-Medine'ye yapılan hizmetler bunlarla bitmemiş Osmanlı saltanatının son yıllarına kadar devam etmiş ve en son İstanbul'u Medine'ye bağlayan 1200 km'lik meşhur Hicaz Demiryolu yapılmıştır.¹⁴

Medine'de özellikle Osmanlılar döneminde birçok ilmî, sosyal ve dinî yapının inşa edildiği de söylenebilir.

İşte siyasi ve idari olarak karmaşık bir yapıya sahip olan bir çevrede ve dönemde yaşayan İbn Arrâk ve babasının bu durumdan etkilenmemesi mümkün değildir. Hayat hikayelerinde de görüleceği üzere gerek ilim gerekse irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere birçok diyar gezdikleri görülmektedir.¹⁵ Bunu yanında ilim ve irfan yolunda herhangi bir sekteye uğratmadan hayatlarını devam ettirmişlerdir.

¹² Azmi Özcan, “Hilafet (Osmanlılar Dönemi)”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 546.

¹³ Aydın, Sabit *Osmanlı Döneminde Medine'de Yapılan Tarihi Eserler*, Erciyes Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007, s. 11.

¹⁴ Öztürk, Mustafa, “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi”, *History Studies Dergisi*, Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue, Cilt 2, Özel Sayı, 2010, s. 334.

¹⁵ İbn Arrâk, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman, *Tenzihu'ş-Şeri'ati'l-Merfua 'Ani'l-Ahbâri'ş-Şeni'ati'l-Mevdu'â*, Thk.: Abdulvehhâb Abdullatif-Abdullah Muhammed es-Sıddık, I-II, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, II. Baskı, Beyrut, 1981, (Muhakkikin Girişi), s. ص. (Eserin muhakkiki, kendi mukaddimesini oluştururken sayfa numaralandırmasını rakamlarla değil, harflerle oluşturmuştur. Biz de bu tertibi bozmayarak alıntı yaptığımız sayfaları Arapça harflerle gösterdik.)

1.2 İBNİ ARRÂK'IN HAYATI

1.2.1 İsmi, Künyesi ve Lakabı

Muhaddis, mutasavvıf ve kıraat âlimi olan İbn Arrâk'ın adı kaynaklarda Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Arrâk el-Kinani ed-Dımaşki olarak geçmektedir.¹⁶ Kenan bölgesine mensup olduğu için “el-Kinâni” diye anıldığı anlaşılmaktadır. Künyesi yine ulaşabildiğimiz kaynaklara göre Ebu'l-Hasen olarak geçmektedir. Lakabı muhtelif kaynaklarda, Sa'duddin¹⁷, Alaaddin¹⁸, Nureddin¹⁹ olarak yer almaktadır.

1.2.2 Doğumu ve Nisbesi

İbn Arrâk, h.7 Zilhicce 907 (m.13 Haziran 1502) yılında Beyrut sahilinde dünyaya gelmiştir.²⁰ Doğum tarihi ile ilgili muhalif herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak doğum yeri ile ilgili olarak Dımaşk'ta doğduğu da söylenmektedir.²¹ Babasının da aynı şekilde anılması dolayısıyla “İbn Arrâk” nisbesinin büyük dedelerine nispetle söylendiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar “İbn ‘Îrâk” şeklinde söylenmesinin yanlış olduğu yönünde görüşler olsa da birçok kaynakta hem kendisi hem de babası ve kardeşi için bu şekilde bir kullanım olduğu görülmektedir.²² Ancak biz bu çalışmamızda ülkemizde tanındığı şekli olan “İbn Arrâk” ismini kullanmayı tercih edeceğiz.

¹⁶ İbn Arrâk, *Tenzîhu 'ş-Şerî'a*, (Muhakkikin Girişi), s. ص; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifin: Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, I-IV, Muessesetu'r-Risale, I. Baskı, Beyrut, 1993, II, 517; Selman Başaran, “İbn Arrâk”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 318-319.

¹⁷ İbn Arrâk, *Tenzîhu 'ş-Şerî'a*, s. ص; el-Gazzî, Ebü'l-Mekarim, Necmüddin Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşki, *el-Kevakibü's-Saire fi A'yani'l-Mietil-Aşire*, I-III, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1997, II, 196-197; İbnu'l-İmad, Ebu'l-Felah Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbar Men Zeheb*, I-X, Daru İbn Kesir, I. Baskı, Beyrut, 1993, X, 489, Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, II, 517.

¹⁸ el-Bağdadi, İsmail Paşa, *Hediyetu'l-'Arifin Esmâu'l-Müellifin ve Asaru'l-Müsannifin*, I-II, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyye, Ofset Baskı, Beyrût 1951, I, 746.

¹⁹ ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-Alâm*, I-VIII, Dâru'l-‘İlim lil Melâyin, 15. Baskı, 2002, V, 12; el-Bağdadi, İsmail Paşa, *el-İzahu'l-Meknun fi'z-Zeyli Ala Keşfi'z-Zünun An Esmâi'l-Kütubi ve'l-Fünun*, I-II, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrût 1947, II, 648.

²⁰ Selman Başaran, “İbn Arrâk”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 318-319; İbn Arrâk, *Tenzîhu 'ş-Şerî'a*, s. ص.

²¹ ez-Ziriklî, *el-Alâm*, V, 12.

²² ez-Ziriklî, *el-Alâm*, V, 12; VI, 290; İbnu'l-Hanbeli, Ebu Abdullah Radiyyüddin Muhammed b. İbrahim, *Dürri'l-Habebe fi Tarihi A'yani Haleb*, I-II, Mektebetu ed-Doktor Mervan Atiyye, (nşr. Mahmûd el-Fâhûrî – Yahyâ Zekî Ubâde, Dımaşk 1972), I, 860, 1004 (Bu eserde 863-971/1458-1563-64 yıllarında yaşamış, yarısı Halepli olan 600'den fazla şahsiyetin biyografisi yer almaktadır. M. Râğib et-Tabbâh, bunların bir kısmını *İ'lâmü'n-Nübelâ* adlı eserine almıştır.) Ayrıca İbn Arrâk'ın ismiyle ilgili Yasir İbrahim Neccâr tarafından yazılmış olan makale için bkz.

<http://www.alukah.net/culture/0/85725/> Erişim Tarihi: 16.01.2017.

1.2.3 Ailesi

Köklü ve dindar bir aileye mensup olan İbn Arrâk'ın aile hayatıyla ilgili; annesi, hanımı ve çocukları hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak babası ve kardeşinin ilim, irfan sahibi; tasavvuf ehli birer âlim oldukları kaynaklarda yer almaktadır.²³

1.2.3.1 Babası

Ebu Ali, Şemsüddin, Muhammed b. Ali b. Abdirrahman b. Arrâk ed-Dımaşki; h.878 yılında Dımaşk'ta dünyaya geldi. Kur'an, tecvid, matematik ve hat sanatları alanlarında birçok âlimden dersler aldı. Babasının ölümünden sonra yarım bıraktığı işlerini tamamlamak üzere gittiği Beyrut'ta Şeyh Muhammed er-Raik ile tanışıp tasavvufa merak sardı. Ancak bu merakı fazla uzun sürmedi. Dımaşk'a dönüp çeşitli spor dallarıyla ilgilenmeye ve eğlenceli bir hayat sürmeye başladı. Daha sonra dini ilimler öğrenmeye meyletti ve 904 yılında Şâzelî Şeyhi Ali b. Meymûn'a intisâb ederek tekrar tasavvuf ehli oldu. Mısır'a gidip birçok âlimin meclisine katıldı. Daha sonraları şeyhinin izniyle Beyrut'a gidip irşad faaliyetlerine başladı. Hatta kısa süre içerisinde yirmi dört kitap kaleme aldığı için şeyhi Ali b. Meymûn, onu çok kitap yazmaması konusunda uyarmıştır. 924 yılında hacca gitti ve Medine-i Münevvere'ye yerleşti. Şazeliye tarikatının Arrâkiye kolunun kurucusu olan Muhammed b. Ali İbn Arrâk 24 Safer 933 (30 Kasım 1526) yılında Mekke'de vefat etmiştir.²⁴

Muhammed b. Ali İbn Arrâk'ın tespit edilen birçok eseri vardır.²⁵ Ancak bu eserlerin içeriği ile ilgili kaynaklarda herhangi bilgi bulunamamıştır.

1.2.3.2 Kardeşi

Asıl adı Abdu'n-Nafi' b. Muhammed b. Ali b. Abdirrahman b. Arrâk olan kardeşi, bu köklü ailenin diğer bir önemli âlimidir. Abdu'n-Nafi' b. Arrâk Hanefî mezhebinin önde gelen fazilet, fesâhat, belagat sahibi büyük âlimlerinden biridir.

²³ İbnu'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zehab*, X, 489-490; Mehmet Demirci, "İbn Arrâk, Muhammed b. Ali", *DİA*, İstanbul 1999, III, 319.

²⁴ Mehmet Demirci, "İbn Arrâk, Muhammed b. Ali", *DİA*, İstanbul 1999, III, 319.

²⁵ Bu eserlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: *e1-Evrad; Hidayetü 's-Sekaleyn fi Fazli'il-Haremeyn; Keşfü'l-Hicab; Mevahibü'r-Rahman fi Keşfi 'Avrati's-Şeytan; Te'dibü'l-Akval ve Tehzibü'l-A'mal; Risâle fi Ehli't-Tarik; Risâletü İbn 'Arrâk İle's-Sufiyye; Vasıyyetü'l-Muntazar; e1-Kava'idü's-Şer'iyye Li-Sâliki't-Tarikati 'l-Muhammediyye; Cevheretü'l-Ğavvas ve Tuhfetü Ehli'l-İhtisas; 'Akidetü İbn 'Arrâk. Ayrıca kaynaklarda, Es-Sefinetü'l-Arrâkiyye fi Libasi'l-Hurkati's-Sufiyye, Sefinetü'n-Necat, Risâle Fi Sifati Evliyailah, el-Minehu'l-'Amiyye ve'n-Nefehatü'l-Mekkiyye, adlarında birkaç tane daha eseri zikredilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz.: Mehmet Demirci, "İbn Arrâk, Muhammed b. Ali", *DİA*, İstanbul 1999, III, 319.*

Edep sahibi, kıvrak zekâlı ve yumuşak huylu olan Abdu'n-Nafi' b. Arrâk, h.920 yılında Lübnan sınırları içerisinde bulunan Mecdel Mağuş köyünde dünyaya gelmiştir. H.962 yılında Mekke-i Mükerreme'de vefat etmiştir.²⁶

Abdu'n-Nafi' b. Arrâk'ın bazı kaynaklarda isimleri bulunan birçok eseri bulunmaktadır. Ancak bu eserlerle ilgili herhangi bir bilgi bulunamamıştır.²⁷

Bunlardan başka Nu'mân b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Arrâk ve Medine-i Münevvere'de Harem-i Şerif'te Şafii Makamı'nın imamlığını yapan Şeyh et-Tahir b. Ali b. Arrâk da bu aileden olan imamlardır.²⁸

1.2.4 Tasavvufî Yönü

Babasının tasavvufa olan ilgisi hatta tarikat kurucusu olması İbn Arrâk'ta da tasavvufa ilgiyi uyandırmıştır. Babasına intisâb etmiş olan İbn Arrâk'ın, Muhyiddin İbnu'l-Arabi'ye hayranlık duyduğu anlaşılmaktadır. O kadar ki Dımaşk'ta ikamet ettiği esnada İbnu'l-Arabi'nin kabrini ziyaret edip onun kabri başında gecelediği belirtilmektedir.²⁹

1.2.5 Ahlâkı

İbn Arrâk, zeki, ağır başlı ve vakar sahibi biri olarak tanıtılmaktadır. Onun vazifesine düşkün, mütevazı, gayretli ve cömert olduğu da belirtilmektedir. Anadolu'da bulunduğu sırada işitme duyusunu kaybetmiştir. Bazıları buna sebep olarak babasının, kendisine yasakladığı halde müzik dinlemeye düşkün olması nedeniyle Allah tarafından cezalandırılmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir.³⁰ Yine babası kahve içmeyi men ettiği halde Dımaşk'ta kahve içme âdetini yaygınlaştırdığı belirtilmektedir.³¹ Şair ve oldukça güçlü bir şiir tenkitçisi olan İbn Arrâk'tan, kahve içmenin meşru olup olmadığıyla ilgili fetva isteyen Radyuddin İbnu'l-Hanbeli'nin

²⁶ el-Bağdadi, *Hediyetu'l-'Arifin*, I, 631; el-Ayderusî, Ebu Bekir Muhyiddin Abdülkadir b. Abdullah, Ebu Bekir, *en-Nurü's-Safir fi Ahbari Ehli'l-Karni'l-Aşir*, Dar'u Sadir, I. Baskı, Beyrut, 2001, s. 261.

²⁷ Abdu'n-Nafi' b. Arrâk'a ait eserler şunlardır: *el-İ'tinâ fi Şe'ni Men Yuktenâ*, *Beyânu Mâ Tehassale fi Cevâbi Eyyi'l Mescideyni Efdal Ehuve'l-Kâimu Bi'l-İbâde Evi'l-Mehcûr Evi'd-Dâiru'l-Ârî'l-Mehcûr*,

el-Feracu'l-Megbûn ve Feracu'l-Mehzûn. Geniş bilgi için bkz.: el-Bağdadi, *Hediyetu'l-'Arifin*, I, 631.

²⁸ İbn Arrâk, *Neşri'l-Letâyif fi Tarihi Vec ve't-Tâif*, Thk.: Muhammed Ali Fehim, Mektebetü'z-Zehraü'ş-Şark, Kahire, 2009, (Muhakkikin Girişi), s. 18.

²⁹ el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire* II, 196; İbnu'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zeheb*, X, 490.

³⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şerî'a*, s. ص; Selman Başaran, "İbn Arrâk", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 318-319.

³¹ el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, II, 196; İbnu'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zeheb*, X, 490.

beyitlerine³² kendisi de ölçüyü kaçırmamak şartıyla meşru olduğunu yine bir şiiirler cevap vermiştir.³³

32

- 1-أيها السامي لكنتا الذرتين ... بجوار المصطفى والمرتين
- 2-والعلي القدر علما وكذا ... ذا علا فوق زين النيرين
- 3-من له في الزهد باع ويد ... وهو في بذل الندى ربح اليدين
- 4-افتني في قهوة قد ظلمت ... حيثما شئت تعاطيها بشين
- 5-من تله هالنا مهيبه ... وافتراق للاقاويل ومين
- 6-ومراعاة أمور شاهدتها ... في الحان كلنا المقلتين
- 7-وحكي شرابها أهل الطلا ... فالتداني بين تين الفردي
- 8-ادعو ذا الطرس ما يرجوا الغنى ... وادعوا فالأيأس احدى الراحتين

- 1- Ey bu iki zirvenin tacı, Ey Mustafa'nın, Safa ve Merve'nin komşusu,
- 2- Ey İlim yönüyle değeri üstün ve de amel yönüyle Ay ve Güneş'ten daha yukarıda olan,
- 3-4- Zühtte derinlik sahibi, ilim yaymada eli geniş olan, bir kahve hakkında bana fetva ver ki o zulme uğramış, ne zamanki içilmesi ağardı kabahat şeylerle (ayıp şeyler karıştı),
- 5-6- İştikten ürktüğümüz eğlencelerle, Arayı bozan sözlerle, yalanlarla ve daha başka durumlarla ki, onları iki gözüm şu an müşahede etmektedir.
- 7- Bunu içenler şarap içenlere benzetilmişler, bu iki fırkaya yakınlık nasıldır?
- 8-Bu gencin beklediğini, yazın bu kâğıda, (cevabı bu kâğıda yazın)
- Ya da yazmayın (cevapsız bırakın), ne de olsa ümitsizlik de iki rahattan biridir.

33

فأجابه رحمه الله

- 1-أيها السامي سمو الفرقدين ... وإمام العلم مفتي الفرقتين
- 2-يا رضي الدين يا بحر الندى ... من رجاكم راح مملوء البدين
- 3-جاءني منكم نظام قد حكي ... في نصوح اللفظ مسبوک اللجين
- 4-قلت فيه إن ذا القهوة قد ... خلطوها بتله ومين
- 5-وبمطعم حرام وغنى ... وبرقص وبصفق الراحتين
- 6-وطلبت الحكم فيها بعدما ... قد رأيتم ما ذكرتم رأي عين
- 7-فعلى ذي الأمر انكار الذي ... شايها حتى يصفى دون رين
- 8-فإذا لم يستطعه دون أن ... يمنع الأصل ففعل منه زين
- 9-والتداني من حماها وهي في ... وصفها المذكور شين أي شين
- 10-والصفا في شرابها مع ففة ... اخلصوا التقوى وشدوا المنزيرين
- 11-ثم ناجوا ربحم جنح الدجى ... بمخسوع ودموع المقلتين
- 12-فابتداء الأمر فيها هكذا ... قد حكوه عن ولي دون مين 13-ذا جوابي واعتقادي أنه ... في اعتدال كاعتدال الكفتين

İbn Arrâk'ın verdiği cevap:

- 1- Ey farkadeyn (kutup yıldızı ve yanındaki parlak yıldız) yüceliği gibi yücelen ve iki fırkanın (ya bahsi geçen şarapçılar ve kahveciler ya da hanbeli ve şafii) müftüsü,
- 2- Ey radiyyuddin ve cömertliğin denizi, kim sizden ricada bulunsa elleri dolu gider,
- 3- Sizden bana lafız parlaklığı yönünden saf gümüşe benzeyen bir manzume geldi,
- 4-5- Sen dedin ki: Bu kahveye eğlence, yalan, haram yiyecek, şarkı, raks ve alkış katmışlar,
- 6- Bizzat gözünle gördükten sonra benden hüküm talep ediyorsun,
- 7- İlim ehli bilmediği şey hakkında hüküm vermez, şüphelerini giderip hükmünü tertemiz kılmadan,
- 8- Eğer buna gücü yetmezse temelden bırakır ki bu da güzeldir,
- 9- Kahveye gelince, yakınına yaklaşmak dahi, anlatılan özelliklerde ise kabahat üstüne kabahattir.
- 10- Kahveyi şu kişilerle içmekte ise bir beis yoktur: İhlâslı, takva sahibi ve kemerleri sıkı kimseler ki,
- 11- Gecenin iki yanında Rablerine yakarılırlar, huşu içinde göz yaşları dökerek,
- 12- Kısaca kahve için hüküm budur. Bu, bize Veli'den de böyle naklolunmuştur.
- 13- Cevabım ve bu konudaki kanaatim budur ki, terazinin iki kefeşi gibi düzgündür. (Bilgi için bkz.: el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire* II, 196-197; el-Ayderusî, *en-Nurü's-Safir* s. 259-260.

1.2.6 Vefatı

İbn Arrâk, h. 924 yılında babasıyla birlikte gittiği kutsal topraklarda haccını yaptıktan sonra Medine'ye yerleşti. Daha sonraları Mescid-i Nebevi'nin imam ve hatipliği görevini üstlendi. Bu görevini vefatına kadar devam ettirdi. H. 963 yılında Medine-i Münevvere'de vefat etti.³⁴

1.3 İBNİ ARRÂK'IN İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.3.1 Tahsili

Başta babası olmak üzere, ilimle meşgul olan bir ailenin çocuğu olması nedeniyle İbn Arrâk'ın ilimle meşguliyetinin erken yaşlarda başladığını söyleyebiliriz. Henüz beş yaşında iken hafızlığa başlamış olup iki senede Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemiştir.³⁵ Altı sene boyunca her cuma babasının okuduğu hatme³⁶ iştirak etmiştir. Babasının ve okuduğu hatm-i şerîflerin bereketinin hayatı boyunca üzerinde görüldüğü belirtilmektedir. Çeşitli ilim dallarında birçok kitap ezberlemiş olan İbn Arrâk, kıraat ilmini ilk önce babasının talebeleri olan Şeyh Ahmed b. Abdülvehhâb ve Şeyh Mahmûd b. Hamîdân el-Medenî'den öğrenmiştir. Sonra Şeyh Hatîb Şemsüddin Muhammed b.. Zeynüddîn el-Kattân'ın yanında kıraat-ı aşere eğitimi almıştır. İbn Arrâk, fıkıh, hadis, kıraat ilimlerinde kendisini çok geliştirmiştir. Bundan başka; ferâiz, matematik, astronomi, edebiyatla meşgul olmuş ve şiirde de maharet kazanmıştır.³⁷

1.3.2 İlmi Yolculukları (Rihle)

Rihle "hadis öğrenmek (talebü'l-hadis) ve râvi hakkında bilgi edinmek için seyahate çıkma" demektir. Rihle muhaddislerle görüşmek, mevcut rivayetleri derlemek ve hadiste ilgili bilgilere ulaşmak amacıyla yolculuk yapmayı da ifade eder. Hadis ilmiyle meşgul olan bütün alimler ilim elde etmek ve hadis icazetleri almak için uzun yolculuklar yapmışlardır.³⁸

İşte İbn Arrâk da ilim ehli bir ailenin mensubu olarak küçüklüğünden itibaren değişik ilmi yolculuklara çıkmıştır. Eserine almış olduğu hadisler ve sıraladığı

³⁴ el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, II, 196; İbnu'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zehab*, X, 490.

³⁵ Selman Başaran, "İbn Arrâk", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 318-319.

³⁶ Bu hatimin ne ile ilgili olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak babasının tasavvuf ehli olması dolayısıyla zikir hatmesi şeklinde bir hatim olabileceği kanaatindeyiz.

³⁷ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, s. ٧٥; el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, II, 196.

³⁸ İbrahim Hatiboğlu, "Rihle", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 106-108.

yalancı râvilerin adedi de bunu göz önüne sermektedir. Anadolu yolculuğuna çıkarken Halep ve Dimaşk'a uğramış, hicri 947 senesindeki dönüşünde tekrar Dimaşk'a gelip bir müddet burada kalmıştır. Aynı yıl içerisinde Beytü'l-Makdis'e bir yolculuk gerçekleştirmiştir.³⁹ Sonra Mısır'a,⁴⁰ daha sonra da Hicaz'a gitmiştir.⁴¹ Şüphesiz ki bu ilmi yolculuklar onun ilim ve kültürü üzerinde büyük etki yaratmış ve bu yolculuklar sayesinde kendi çağdaşı âlimler arasında ön plana çıkmıştır. Mukaddimesinin sonunda belirttiği gibi hicri 953 senesinde Halep'ten geçerken Burhaneddin el-Hâlebî'nin *el-Keşfu'l-Hasîs 'Ammen Rumiye bi Vad'i'l-Hadis* isimli eserini de inceleyip ondan hadis almış olması,⁴² uğramış olduğu her belde veya yerleşim yerinde bulduğu eserleri incelediği ve onlardan yararlandığını göstermektedir, denilebilir.

1.3.3 Hocaları

Şüphesiz İbn Arrâk'ın ilk hocası babasıdır. Henüz beş yaşındayken onun yanında Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye başlamış ve tecvid ilmini öğrenmiştir.⁴³ Onun hocaları arasında şunlar öne çıkmaktadır:

- 1- Babası Şeyh Muhammed b. Ali b. Arrâk (ö.933/1526).
- 2- Şeyh Ali b. Maymûn'dan (ö.917/1511) h.917 senesinde Mecdel Mağuş'ta beş ay on dokuz gün kalarak ders almıştır.
- 3- Şeyh Muhammed b. Hamîdân el-Medenî'den de dört hatim Kur'an kıraatı almıştır.
- 4- Şeyh Şemseddin el-Kattân'dan (ö.1000/1591) da kıraat-ı aşere dersi almıştır.
- 5- Şeyh İbn Hacer el-Heysemî'den (ö.978/1570) değişik alanlarda ilim almıştır. İbn Hacer ile babası Ali b. Arrâk arasında sosyal ve ilmi ilişkiler vardır.
- 6- İbnu'l-Mezhecî (ö.930/1523), el-Mezced diye bilinen Şeyh el-Kâdî Safiyyuddîn b. Abdurrahman'dan da ilim almıştır.
- 7- Bazı alanlarda Şeyh Ebu'l-Kâsım b. İkbâl'den de ders almıştır.⁴⁴

³⁹ Selman Başaran, "İbn Arrâk", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 318; İbn Arrâk, *Neşrü'l-letâyif*, (Muhakkikin Girişi) s. 15.

⁴⁰ el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, II, 196.

⁴¹ ez-Ziriklî, *el-Alâm*, V, 12.

⁴² İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, I, 18.

⁴³ İbn Arrâk, *Neşrü'l-letâyif*, (Muhakkikin Girişi) s. 13.

1.3.4 Talebeleri

Kendi asrının büyük âlimi olan İbn Arrâk'ın devrinde yaşamış ilim taliplerinin ondan geri kalması düşünülemez. Hicri 10./Miladi 16. asrın büyük âlimlerinden bazıları kendisinden ilim ve edeb dersleri almışlardır. Yaptığımız araştırmalar sonucu bunlardan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

- 1- Şeyh Ebû Bekir Arrâk el-Haşeme (ö. 950/1543)⁴⁵
- 2- “Hindli muhaddislerinin şahı” lakabıyla bilinen Şeyh Cemalüddin Muhammed b. Tahir (ö. 986/1578)⁴⁶

1.3.5 İlmî Otoritesi

İlim sahibi ve köklü bir ailenin mensubu olmanın avantajıyla çeşitli ilimlerde derin bilgilere sahip olmuştur. Henüz beş yaşında hafızlığa başlamış olması ve babasının yanında da Kur'an-ı Kerimi tecvid kurallarına göre okuyup ezberlemesi, onun erken yaşlarda ilimle meşgul olmaya başladığını göstermektedir. Zaten ilk ilmi yolculuğunu henüz on yaşındayken yapmıştır. Başta kıraat ilminde kendini geliştiren İbn Arrâk daha sonraları hadis, fıkıh olmak üzere feraiz, matematik, astroloji ve edebiyat alanlarında kendisini yetiştirmiştir. Aynı zamanda şair olan İbn Arrâk iyi bir şiir tenkitçisi konumuna gelmiştir. Medine-i Münevvere'de çağdaşları arasında Mescid-i Nebevi'nin imamlığı makamına kadar yükselmesi de O'nun ilmi otoritesini göstermesi açısından önemlidir.⁴⁷

Bazı âlimlerin onun hakkındaki görüşlerini de burada zikretmek uygun olacaktır.

Kevakibü's-Saire'nin sahibi el-Ğazzi (ö.1061/1651): “Kendisi ağır başlı ve çok anlayışlı biriydi. Himmetini yayar, işleri yokuşa sürmez iffete sarılırdı. Çok iyi birisiydi.”⁴⁸

el-Muhibbi (ö.1111/1699) O ve ailesi hakkında şöyle demiştir: “Mekke'de bir söz vardır: İbn Arrâk'ın soyu var oldukça, dünyada hayır var olacaktır.”⁴⁹

⁴⁴ İbn Arrâk, *Neşrü'l-letâyif*, (Muhakkikin Girişi), s. 13-14.

⁴⁵ el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, II, 96.

⁴⁶ el-Ayderusî, *en-Nurü's-Safir* s. 475-476; İbn Arrâk, *Neşrü'l-letâyif*, (Muhakkikin Girişi), s. 16.

⁴⁷ İbnu'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zeheb*, X, 490; el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, II, 197.

⁴⁸ el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, II, 196.

Çağımızın önemli hadis alimlerinden olan Abdulfettah Ebu Gudde (ö.1997) “*Mevzû Hadisler*” adlı eserinde, İbn Arrâk’ın *Tenzîhu’ş-Şeria* adlı eseri hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Hocamız İmam el-Kevserî (r.a.) sahîh sünnetin yayılmasına ihtimam gösterir, mevzû hadislerin yayılmasından korkardı. Nitekim Ezher Üniversitesi Rektörü Mustafa Abdurrezzâk (r.a.)’a şu teklifi sunmuştur: “Ezher Üniversitesi’nde lisansüstü öğrenimde, sırf mevzû ve zayıf hadisler dersi için bir hoca tayin edilsin. Bu hoca, Ebu’l-Hasan İbn Arrâk el-Kinânî’nin *Tenzîhu’ş-Şeri’ati’l-Merfua’ani’l-Ahbâri’ş-Şeni’ati’l-Mevzûâ’* kitabını bu dersin eğitimi için kitap olarak kabul etsin. Çünkü bu eserin bazı üstün özellikleri vardır. Şöyle ki: Bir cihetten, kitabın başında hadis uydurma işi ve uyduranlarla ilgili, İbnu’l-Cevzî’nin *Mevzû’at*’ından nakledilmiş ve başka eserlerden alınmış bilgileri ihtiva eden nefis bir mukaddime vardır. Keza eserin başında Hâfız Sıbt İbnu’l-Acemî’nin *el-Keşfu’l-Hasîs Ammen Rûmiye bi Vad’i’l-Hadis*’i vardır. Çünkü mevzû’ hadisleri anlatırken kimlerin hadis uydurduğunu bilmeye son derece ihtiyaç vardır.”⁵⁰

1.3.6 İlmi İcazetleri

İbn Arrâk’a bazı ilim adamları tarafından muhtelif ilim dallarında icazetler verilmiştir. Bunlardan;

1. “*el-İbâbu’l-Muhîr*” isimli eserin sahibi Şeyh el-Kadi Safiyuddin’nin Şafii fikhına dair verdiği, beyitler şeklinde vârid olan icazetnamedir.⁵¹
2. Şeyh Ebu’l-Kâsım b. İkbâl’den almış olduğu icazetnamedir.⁵² İcazetnamenin mukaddimesi şu şekilde başlar:

“Hamd, alimlerin göğsünü, ışıklar saçan kandillerin penceresi kılan Allah'a mahsustur. O, “Bu kandillerin yağını, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren⁵³ hidayet ve tevfiik ile destekledi. Zahirlerini sekinet ve vakâr ile, batınlarını ise sırları kavrayacak bilgilerle süsledi.”⁵⁴

⁴⁹ İbn Arrâk, *Neşrü’l-letâyif*, (Muhakkikin Girişi), s. 12-13.

⁵⁰ el-Kevseri, Muhammed Zahid b. el-Hasan b. Ali Zahid, *Makalatü’l-Kevseri*, el-Mektebetu’t-Tevfikiyye, Kahire, Tsz., s. 488.

⁵¹ el-Ayderusî, *en-Nurü’s-Safir*, s.260.

⁵² el-Ayderusî, *en-Nurü’s-Safir*, s.261.

⁵³ en-Nûr, 24/35

⁵⁴ el-Ayderusî, *en-Nurü’s-Safir*, s.261.

1.3.7 Eserleri

İbn Arrâk, çeşitli ilim dallarında birçok eser bırakmıştır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1- **Tenzîhu’ş-Şeri’ati’l-Merfu’a Ani’l-Ahbari’ş-Şeni’ati’l-Mevzûâ:**

İbnu’l-Cevzî’nin *Kitabü’l-Mevzû’at’ı* ve *Suyûti’nin el-Le’âli’l-Masnûa*’sını hem ihtisar ettiği hem de onlarda bulunmayan mevzû hadisleri topladığı eseridir. Eseri Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman’a hediye etmiştir.⁵⁵ Üçüncü bölümde bu eseri bağlamında İbn Arrâk’ın hadisçiliğini ele alacağız.

2- **et-Tezkiretü’s-Suğra:**

Bazı edebi, ilmi ve tarihi bilgiler içeren eserin bir nüshası İstanbul Köprülü Fazıl Ahmed Paşa Kütüphanesinde bulunmaktadır.⁵⁶ Tezimizin hazırlanması aşamasında İstanbul’daki araştırmalarımız sırasında bu nüshayı bizzat elektronik ortamda inceleme fırsatı elde ettik.

3- **es-Siratü’l-Müstakim ilâ Me’ani Bismillahirrahmanirrahim:**

Besmele’nin anlamı üzerine yazılmış olan eser Aydınli Muhammed b. Bilâl⁵⁷ (ö.957/1550) tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir.⁵⁸ Ancak tarafımızdan, bu nüshaya ulaşma imkânı bulunamamıştır.

4- **Neşru’l-Letaif fi Kutri’t-Taif:**

Taif şehrinin fazileti ile ilgili bilgiler, Hz. Peygamber’in Taif’e gidişi, Taif’te bulunan Vec Vadisi’nin önemi, Ashab-ı Kiramın meşhurlarından Abdullah b. Abbas (ö.68/687) ve Hz. Ali’nin (r.a.) Hz. Peygamberimiz ’den (s.a.v.) sonra dünyaya gelmiş olan oğlu Muhammed b. Hanefiyye’nin faziletlerini konu alan eseridir. Üç bölüm ve sonuçtan oluşan eser; 1986 yılında Osman Mahmud es-Sinî tarafından,⁵⁹ 2009 yılında da Muhammed Ali Fehim tarafından “Neşrü’l-Letaif fi Tarihi Vec ve Taif” adıyla bastırılmıştır. Eserin bir nüshası şu anda elimizde mevcuttur.

⁵⁵ Selman Başaran, “İbn Arrâk”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 318.

⁵⁶ Selman Başaran, “İbn Arrâk”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 318. Eser ile ilgili olarak Dr. Ali Rıza Bakır ve Nur Muhammed Ali Pür Haşab tarafından kaleme alınan makale için bkz. http://www.sid.ir/fa/VEWSSID/J_pdf/75213891509.pdf Erişim Tarihi: 18.01.2017.

⁵⁷ Asıl ismi Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Bilâl, Ebu Abdullah, Şemsuddin el-Ayni, el-Halebi, el-Hanefi, 875/1470 yılında Halep’te doğmuş ve yine orada 957/1550 yılında vefat etmiştir.

⁵⁸ Katib Çelebi, Mustafa b. Abdullah el-İstanbuli -Hacı Halife-, *Keşfü’z-Zünun An Esami’l-Kütüb ve’l-Fünun*, I-II, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941, II, 1077.

⁵⁹ Selman Başaran, “İbn Arrâk”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 318, (Osman es-Sini ile söz konusu eser ile ilgili, sosyal medya üzerinden yaptığımız görüşmede kendisi bizzat bu bilgiyi doğrulamıştır.)

5- Şerhu'l-İbab fi'l-Fıkh:

Şafii fıkhıyla ilgili birçok konuyu muhtevi olan bu eseri müellif tamamlayamamıştır.⁶⁰ Zirikli bu eserin Babası Şeyh Muhammed b. Arrâk'a ait olduğunu söylemiştir.⁶¹

6- Muhtasar-u Rihleti İbn Raşîd:

İbn Raşîd'in (ö.721/1321) Rihlelerle ilgili kitabını ihtisar etmiştir.⁶²

7- el-İbâbu'l-Muhît bi Mu'zami Nusûsi's-Şafii ve'l-Ashab:

Kadı Safiyuddin Ebi'l-Abbas Ahmed b. Ömer b. Abdurrahman'a ait olan eserin şerhidir. Muhtemelen İbn Arrâk'ın babasının başlayıp tamamlayamadığı eseri kendisi tamamlamıştır.⁶³

8- Şerh-u Sahihi Muslim:

Kastallani'nin Sahih-i Buhari üzerine yazdığı şerhe benzer bir şerhtir.⁶⁴ Ancak eser ile ilgili herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

9- Tehzibu'l-Akvâl ve'l-A'mâl:

Eser kaynaklarda geçmekte olup içeriği hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.⁶⁵

10- Tezkiretu fi Cem'i Fevâide 'Adîde:

Eser kaynaklarda geçmekte olup içeriği hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.⁶⁶

İbn Arrâk ve ailesinin çeşitli ilimlerde, özellikle Şafii mezhebinin anlaşılması ve gereği gibi uygulanmasına yönelik büyük hizmetleri olmuştur.

Görüldüğü üzere bütün İslam âlimlerinin hayatlarında var olan İslam'a, Müslümanlara hizmet ve zaten yüce olan değerlerin korunması mücadelesini İbn Arrâk'ın hayatında da bulmak mümkündür. Babası, kardeşi ve ailesinin birçok mensubunun dini konularda ihtisas sahibi olmaları İbn Arrâk üzerinde oldukça etkili olmuştur.

⁶⁰ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a* I, ص.

⁶¹ ez-Ziriklî, *el-Alâm*, VI, 290.

⁶² el-Ayderusî, *en-Nurü's-Safir*, s. 259.

⁶³ İbn Arrâk, *Neşrü'l-letâyif*, (Muhakkikin Girişi), s. 20-21.

⁶⁴ el-Gazzî, *el-Kevakibü's-Saire*, II, 196.

⁶⁵ el-Bağdadi, *Hediyetu'l-'Arifin*, I, 746; Katib Çelebi, *Keşfü'z-Zünun*, I, 514.

⁶⁶ İbn Arrâk, *Neşrü'l-letâyif*, (Muhakkikin Girişi), s. 20.

Ülkemizde İbn Arrâk gibi alimlerin tanınmasına ihtiyaç vardır. Ancak ne var ki böyle âlimlerin hayatlarını araştırmada birçok eksikliklerimiz bulunmaktadır. İşte bu eksikliklerden biri olan İbn Arrâk'ın hayatını ve görüşlerini araştırıp ilmi istifadeye sunmak suretiyle bir nebze de olsa bu eksiklikleri gidermeyi amaçladık. Bu çalışmamızın daha sonra yapılacak araştırmalar için yol gösterici olmasını umut ediyoruz. Araştırmalarımız esnasında garip bir durum dikkatimizi çekti. Şöyle ki; rastladığımız bazı internet siteleri, İbn Arrâk'ın eserinin uydurma hadisleri ve bunları uyduranları ifşa eden bir kitap olduğunu bilmemektedirler. Eserde bulunan hadisleri sahih hadismiş gibi ele almaktadırlar. Özellikle kadın hakları konusunda yayın yapan bazı sitelerde bu durum İslam dini aleyhine kullanılmaktadır. İşte İslam dinin bunlardan uzak olduğunun ortaya çıkarılması için bu tür eserlerin iyice irdelenip konunun muhatabı olan insanlara sunulması önem arz etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVZÛ HADİS HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İbn Arrâk'ın hadisçiliğini değerlendirirken kendisine ait olan “*Tenzîhu 'ş-Şeri'ati'l-Merfu'â Ani'l-Ahbari'ş-Şeni'ati'l-Mevzûâ*” adlı eserini esas alacağız. Ancak Tenzihu'ş-Şeria'nın genel değerlendirmesine geçmeden önce konumuzu ilgilendirdiği için bu bölümde; mevzû hadisin tanımı ve hadis alimlerinin uydurma hadisin başlangıcı ile ilgili görüşlerini aktaracağız. Bununla birlikte uydurma hadisin sebeplerine ve tanıma kaidelerine de kısaca değindikten sonra mevzû hadis edebiyatının önemli eserleri hakkında da kısa bir bilgi vermeyi uygun görmekteyiz.

2.1 MEVZÛ' HADİSİN TANIMI VE HADİS VAZ'ININ BAŞLANGICI

2.1.1 Mevzû' Hadisin Tanımı

Hadis usulü alimleri mevzû hadisin tanımını yaparken “الموضوع” kelimesini baz almışlardır. Hadis usulü kitaplarında ve lügatlerde üçüncü babdan “وضع” kelimesi kullanılarak tanımlanan mevzû kelimesi; koymak, bir kimseyi mertebesinden aşağı düşürmek, borcundan bir miktar eksiltmek, hakaret etmek, uydurmak;⁶⁷ bir şeyi bir yere bırakmak, koymak, yukarıdan aşağı atmak anlamındaki vaz' (وضع) masdarı “vaz'u fulân alâ fulân” (وضع فلان على فلان) şeklinde kullanıldığında “arada hiçbir açıklık bırakmadan bir şeyi diğerine bitiştirip yapıştırmak” manasına gelmektedir.⁶⁸

Hadisçilerin istilâhında ise mevzû, Hz. Peygamber'in ağzından uydurulan ve iftira edilerek ona nispet edilen söz manasında mecazi olarak kullanılan⁶⁹ tabirdir.

⁶⁷ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Daru's-Sadr, I. Baskı, Beyrut, Tsz., VIII, 397; Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV yay., Ankara, 1992, s. 226.

⁶⁸ el-Gavri, Seyyid Abdülmacid, *Mu'cemü'l-Mustalahati'l-Hadisyye*. Darü'l-Kesir, I. Baskı, Dimaşk, 2007, 798; M. Yaşar Kandemir, “Mevzû”, *DİA*, İstanbul 2004, XXVIII, 493-496.

⁶⁹ İbn Hacer, *en-Nuketü 'Alâ İbn Salâh*, I-II, Thk.: Rebi' b. Hâvî Umeyr, Daru'r-Râye, III. Baskı, Riyad, 1994, II, 844; M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 14.

“الموضوع” tabiri, “المختلق” (îcâd edilmiş) ve “المصنوع” (uydurulmuş) kelimeleriyle izâh edilmektedir.⁷⁰

Abdulfettah Ebu Gudde mevzû hadisi şöyle tanımlamaktadır: “Söz, fiil ve takrir olarak Resûlullah’tan (s.a.v.) sudur etmemiş, fakat hatayla, kasten veya bilmeyerek veyahut da dini bozmak için ona izâfe edilen hadistir. Keza Resûlullah’tan (s.a.v.) sâdır olmadığı halde ona izafe edilen her şey mevzû hadistir.”⁷¹

İsimlendirme konusuna da değinen Ebu Gudde, İmam Muslim’in mukaddimesinde zikrettiği; Resûlullah’ın, (s.a.v.) “Yalan olduğunu görerek (bilerek veya yalan olduğunu zannederek) benden bir hadis rivayet eden, iki yalancıdan biridir.”⁷² rivayetini delil göstermektedir. Yine Hâfız es-Sehâvi’nin *el-Mekâsıdu’l-Hasene fî Beyâni Kesîrin Mine’l-Ehadisi’d-Dâire ‘Ale’l-Elsine* kitabının başında söylediği “lugât manası yönüyle o da hadistir (sözdür). Aynı zamanda uyduranın iddiasına göre -araştırıp halini ortaya koymadan önce- her ne kadar ıstılâhen hadis olmasa da zahiren hadistir.”⁷³ sözünü delil olarak sunmaktadır.⁷⁴

Talât Koçyiğit de mevzû hadisleri, “başta İslâm dinine kastedenler olmak üzere, mensup oldukları siyasi fırka ve hizipleri, fikhî mezhepleri, kabileleri, cinsiyetleri, dilleri, peşinden gittikleri imam veya hükümdarları methetmek, halife ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, cami ve mescitlerde va'zettikleri cemaatin teveccühüne nail olmak, halkın dinî emir ve nehiylere karşı rağbetini artırmak maksadıyla din düşmanlarının, yalancıların ve cahillerin uydurdukları, sonra da bu uydurulan şeylere, derecelerini yükseltmek için tanınmış hadis râvilerinden

⁷⁰ İbnu’s-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman es-Şehrîrî, *Ulûmu’l-Hadis*, Thk.: Nurettin 'Itr, Dâru'l-Fikr, III. Baskı, Beyrut, 1984, s. 98.

⁷¹ Abdulfettah Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, Trc.: Enbiya Yıldırım, Ravza Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2015, s. 45.

⁷² Muslim, Mukaddime 1, en-Nevevi, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Mûri, *Sahihi Müslim bi-Şerhi'n-Nevevi*, I-XVIII, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, II. Baskı, Beyrut, 1972/1392, I, 62.

⁷³ es-Sehavi, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman el-Misrî, *el-Mekâsıdu’l-Hasene fî Beyâni Kesîrin Mine’l-Ehadisi’l-Ehadisi’l-Müştehire ‘Ale’l-Elsine*, Thk.: Muhammed Osman el-Huş, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabi, I. Baskı, Beyrut, 1985, s. 28.

⁷⁴ Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 46.

düzdükleri isnatlar ekleyerek hadismiş gibi Hz. Peygamber'e iftira ile isnâd ettikleri sözlere mevzû' (uydurma) hadis adı verilmiştir,⁷⁵ şeklinde tarif etmektedir.

2.1.2 Hadis Vaz'ının Başlangıcı

Hadis uydurma faaliyetinin başlangıcı konusunda hadis alimleri arasında ihtilaf bulunmaktadır. Hadis uydurma faaliyetinin Hz. Peygamber'in zamanında başladığını söyleyenler olmuştur. Bu görüşü benimseyip dile getiren ilk müellif Endülüslü, zâhiri alim İbn Hazm'dır (ö. 456/1064). Ahmed Emin, Ebu Reyve, Zübeyr Sıddıkî, Ebu Zehv, İdlîbî ve Sadık Cihan gibi çağdaş araştırmacılar da bu görüşü açıkça veya zımnen desteklemiştir.⁷⁶ Bütün bu alimlerin dayanak noktasını Büreyde hadisesi oluşturmaktadır. Ancak bu hadisenin bütün tarikleri irdelendiğinde, bunu rivayet edenler ya zayıf ya da tanınmayan kimselerdir. Dolayısıyla sened açısından rivayet bir sorun oluşturmaktadır. Yine metin tenkidi açısından da değerlendirildiğinde Ahmed Emin'in "Hz. Peygamber'in *men kezebe...* hadisinin söylenmesine sebep olan bir hadise üzerine söylendiği sanılmaktadır,"⁷⁷ görüşü de bunun zandan ibaret olduğunu göstermektedir.⁷⁸

Sahabileri töhmet altında bırakma endişesini göz önüne alarak çok daha sonraları bu faaliyetlerin başladığını öne sürenler de bulunmaktadır.⁷⁹ Örnek olarak Hz. Osman döneminde başladığını öne sürenler vardır. Ekrem Ziya el-Umerî, uydurma faaliyetlerinin Hz Osman'ın hilafetinin ikinci döneminde, hicri 29-35 (miladi 650-655) yılları arasında başladığını söylemektedir. Çünkü bu dönemde büyük karışıklıklar meydana gelmiş, fitne alevlenmiş, insanlardan bir kısmı Hz. Osman'a karşı cephe almıştır, şeklinde görüş belirtmektedir.⁸⁰

Bu konuda, özellikle sünî çevrelerde epeyce taraftar toplayan bir başka görüşe göre uydurma faaliyetleri, hicrî birinci asrın ortalarına doğru başlamıştır. Bazı alimler hadis uydurma faaliyetinin başlangıcı olarak h. 40 (miladi 660) gösterirler. Bunlardan Accac el-Hatib hadis uydurma faaliyetinin ilk asrın ilk yarısından bir

⁷⁵ Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., XII. Baskı, Ankara, 2013, s. 97.

⁷⁶ Aşıkutlu, Emin, "Hadis Vaz'ının Hz. Peygamber Devrinde Başladığına Dair Rivâyetler ve Delil Değerleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 29, 2005, s. 6.

⁷⁷ Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslâm*, Trc.: Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi, I. Baskı, Ankara, 1976, s. 311.

⁷⁸ Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, Rağbet Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2011, s. 23-24.

⁷⁹ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 19.

⁸⁰ El-Umerî, Ekrem Ziya, *Buhûs fî Tarihi's-Sunneti'l-Muşerrefe*, Mektebet'l-Ulum ve'l-Hikem, Medinetu'l-Munevvere, Tsz., s. 14-15.

müddet önce başladığını belirtmektedir.⁸¹ es-Sibaî sünnetin safiyetini koruduğu dönemin nihayet bulunduğu ve uydurma faaliyetlerin başladığı yılın h. 40 olduğuna kanaatini dile getirmektedir.⁸²

el-A'zamî de uydurma faaliyetinin daha ziyade h. 40'lı yıllarda başladığını söylemektedir.⁸³ Asrımızın önde gelen hadisçilerinden olan Ebû Gudde de hadis uydurma faaliyetinin başlangıcını h. 40 yılı olarak gösterir ve uydurma faaliyetinin Hz. Osman'ın şehadetiyle ortaya çıkan fitneden sonra ortaya çıktığını⁸⁴, Ebû Şehbe de aynı kanaatte olup uydurma faaliyetinin 40 yılı civarında başladığını belirtirler. Ebu Şehbe konu hakkındaki düşüncesini şöyle dile getirmektedir: Çeşitli milletlere mensup insanlardan bir kısmı İslam'a girerken samimiyken, diğer bir kısmı da gerçek niyetlerini gizlemektedirler. Bunların bir bölümü münafık, bir kısmı zındık olup çeşitli vesilelerle İslam ümmetini parçalamaya gayret gösteriyorlardı. Bir kısmı da Yahudi ve Hristiyan olup hissettirmeden kendi davalarına hizmet ediyorlardı. İşte tüm bunlar, Hz. Osman'ın müsamahasını fırsat bularak ilk fitne tohumlarını serpmeye başladılar.⁸⁵

Ebu Zehv, hadis uydurma faaliyetinin Resulullah (s.a.v) zamanında ortaya çıktığını söylemesinin yanı sıra Hz. Osman zamanında İbn Sebe taraftarlarınca hadis uydurulduğunu ve bunların fitne ateşini yaktığını, halifenin katline kadar varan karışıklıklara neden olduğunu belirtmektedir. Daha sonra Hz. Ali'nin hilafeti ele aldığını, onunla Muaviye arasında olanların çoğunu, insanların Şiî, Haricî ve bunların dışında kalan cumhur şeklinde gruplara ayrıldıklarını, dolayısıyla Resulullah (s.a.v) adına yalan uydurma olayının da net olarak ortaya çıktığını belirterek 41/661 yılını uydurma rivayetinin başlangıcı olarak kabul ettiklerini söylemektedir. Bunun ise hadis uydurmanın açıkça ortaya çıktığı tarih olduğunu dile getirmektedir.⁸⁶

⁸¹ Accac el-Hatîb, Muhammed, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, Mektebetu Vehbe, II. Baskı, Beyrut, 1988, 189.

⁸² es-Sibâî, Mustafa, *es-Sünne ve Mekanetihâ fi't-Teşrii'l-İslâmî*, Daru'l-Verâk-Mektebetu'l-İslamiyye, Dimaşk, 2000, s. 92.

⁸³ el-A'zamî, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fi'l-hadisi'n-Nebevî ve Tarîhi Tedvînih*, I-II, Mektebetu'l-İslamiyye, I. Baskı, Dimaşk, 1980, II, 436.

⁸⁴ Abdulfettah Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 49.

⁸⁵ Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrailiyyat ve'l-Mevzuat fi Kutubi't-Tefsir*, Mektebetu's-Sunne, IV. Baskı, Kahire, 1987, s. 20-21; Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, s. 31-32.

⁸⁶ Ebû Zehv, Muhammed Muhammed, *el-Hadis ve'l-Muhaddisun İnayeti'l-Ümmeti'l-İslâmiyye bi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, II. Baskı, Beyrut, 1984, s. 480.

Hadis uydurma faaliyetinin başlama zamanı ile ilgili olarak geniş bilgiler veren Fellâte, bunun, birinci asrın son üçte birlik diliminde yani 66/685'den sonra başladığını ve delillerin, bu faaliyetin bu dönemde ortaya çıktığını gösterdiğini söylemektedir. Bundan önceki karışıklıkların ise yalan hadis uydurma döneminin bir çeşit "hazırlık aşaması" olduğunu belirtip bu karışıklıkları şu şekilde sıralamaktadır:

1. Ashabın tenkit edilmeye başlanması.

2. Bazılarının, halkı, imamlara ve halifelere karşı kıskırtması.

3. Hz. Osman ile Hz. Ali'nin şehid edilmesi.

4. Müslümanların gruplara bölünmesi.

5. Bazı insanların, kabul ettikleri görüşlere ilgi gösterilmesi için sahabe adını kullanarak yalanlar uydurması.⁸⁷

Yaşar Kandemir ise, Hz. Peygamber hayattayken düşmanlarının, münafıkların ve ona yalancı, mecnun, sihirbaz ve şair deme cüretinde bulunanların icat ettikleri bir sözü, Hz. Peygamber'e nispet etmelerini daima ihtimal dahilinde görmekle birlikte; hadis uydurma hareketinin, sahâbe asrının sonu diye ifade edilen büyük tâbîler devrinin buhranlı ortamında muhtelif tesirlerle başlayıp geliştiğini belirtmektedir.⁸⁸

Bütün bu görüşleri sıralayan Enbiya Yıldırım ise, "eldeki bilgilere baktığımızda, bazılarınca h. 40-41 yılları hadis uydurma faaliyetinin başlangıcı olarak kabul edilmesine rağmen, h. 34-35 tarihleri bizlere daha makul gelmektedir. Çünkü bu tarihler, fitnenin patlak verdiği yıllardır. Fitnenin hazırlık safhası diyebileceğimiz Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci döneminde, özellikle İbn Sebe'nin

⁸⁷ Fellâte, Ömer b. Hasan Osmân, *el-Vad' fi'l-Hadis*, Mektebetü'l-Gazzali, Dımaşk, 1981, s. 177-218. Enbiya Yıldırım, Fellâte'nin görüşlerini geniş bir biçimde aktardıktan sonra şu şekilde değerlendirmektedir: Fellâte'nin varmak istediği neticeye giderken başvurduğu zorlama gözden kaçmamaktadır. Gelen rivayetleri eğip bükerek, uzak yorumlara tabi tutarak, hadis uydurma faaliyetini geç bir dönemde başlatmak için çaba sarf etmektedir. İbn Sebe'nin Hz: Peygamberin geri döneceğini, Hz. Ali'nin ilah olduğunu iddia edecek kadar ileri gittiğini söylemesine rağmen hadis uydurmadığını demek istemektedir. Bu derece bozuk ve batıl inançları uydurabilen, buna müsait zemin ayrıca taraftar bulabilen bir insanın, hadis uydurmaya gelince geri durması, ashaptan vs. korkması düşünülemez. Eğer ahab bu derece toplum üzerinde hâkim idiyse, İbn Sebe'nin batıl fikirlerinin halk nezdinde taraftar bulmasına mâni olmaları gerekirdi. Oysa gelen fitne seli karşısında durmak kudret dahilinden çıkmıştı. Ayrıca bu zatın hadis uydurma faaliyetinde bulunduğu dair açık ve net deliller vardır. Geniş bilgi için bkz.: Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, s. 33-43.

⁸⁸ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 20-26.

hadis uydurma faaliyetlerinde bulunduğu söylenebilir ancak, onun hadis uydurma faaliyetini insanların Mısır'dan Medine'ye yürümesi dönemine yakın bir zamana hasretmek makul olacaktır. Zira bu zatin hadis uydurmaya daha baştan başladığı kabul edilecek olursa, fazla karışıklıkların olmadığı Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci diliminin (29-35 yılları) ilk yıllarında böyle bir şeye tevessül etmesi durumunda bunun ashaba intikal edeceği çeşitli bölgelere dağılmış sahabilerin onu engelleyeceği aşikârdır. Bu sebeple karışıklıkların arttığı son yıllar hadis uydurmaya daha münasip görünmektedir. Kaynaklar onun faaliyetlerini hızlandırmasını ve insanların onun etrafında toplanmasını Mısır'a gittiği dönem olarak gösterirler, çünkü daha önce dolaştığı bölgelerde olamamıştı. Mısır'a yerleşmesi ise Hz. Osman'ın hilafetinin son yıllarına tekabül etmektedir. Mısır'daki insanları birden Hz. Osman'a karşı ayaklandırmayacağı da düşünülürse, bunu son iki yıla tahsis etmek en uygunu gözükmektedir. Dolayısıyla hadis uydurma faaliyetinin Hz. Osman'ın hilafetinin son iki yılında (h. 34-35) İbn Sebe' marifetiyle başladığını⁸⁹ belirtmektedir.

Uydurma hadisin başlangıcıyla ilgili olarak alimler arasında oldukça farklı görüş ve düşünceler bulunduğu görülmektedir. Sözü daha fazla uzatmadan, belirtmek isteriz ki; biz de hadis uydurma faaliyetinin Hz. Osman'ın hilafeti sırasında meydana gelen iç karışıklıklar ve siyasi çekişmelerin bir sonucu olarak başlamış olabileceği kanaatindeyiz.

2.2 HADİS UYDURMA (VAZ' SEBEPLERİ) SEBEPLERİ, TANIMA KAİDELERİ VE MEVZÛ HADİS EDEBİYATI

2.2.1 Mevzû Hadisin Sebepleri

Hz. Peygamber hayatta olduğu için İslam düşmanları daha önce de belirttiğimiz gibi va'z faaliyeti mümkün olsa da bu faaliyetlerini pek fazla belli edememişlerdir. Çünkü Müslümanlar arasında meydana gelen herhangi bir ihtilaf veya anlaşmazlıkta Hz. Peygamber olaya müdahale etmiştir. Böylece İslam düşmanlarına çok fazla faaliyet alanı kalmamıştır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebubekir (ö. 13/634) ve Hz. Ömer (ö. 23/644) zamanlarında hadis uydurulduğuna dair zan ve tahminden öte herhangi bir bilgi bulunmadığını belirten Kandemir, ancak münafıkların ve dinden dönen

⁸⁹ Aşikkutlu, *a.g.m.*, s. 6.; Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, s. 43-46.

mürtedlerin kendi menfaatleri doğrultusunda Hz. Peygamber'e bazı sözleri isnad etmiş olmalarının imkân dahilinde olduğunu söylemektedir. Bu durum ancak sahabi olmayanlar için geçerlidir. Çünkü muhaddislerce tenkit dışı tutulan sahabiler arasında bid'atçılıkla itham edilen hiç kimse olmamıştır. Bununla birlikte sahabiler hata ve günahattan beri değildirler. Onların da hadis rivayetinde bulunurken bazı hataları olmuş olabilir. Hatta Hz. Ebu Bekir (ö.13/634), Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (ö.18/639), Abbâs b. Abdülmuttalib (ö. 32/652), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656) gibi bazı ashabın ileri gelenleri “من كذب علي” hadisinin kapsamına girme endişesinden dolayı çokça rivayete yanaşmamışlardır.⁹⁰

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber, sağlığında herhangi bir anlaşmazlıkta müdahale edip konuyu çözerdi. O'nun vefatını müteakip, Hz. Peygamber'in ölmediğine dair söylemler, naaşının nereye gömüleceğine dair ihtilaflar ve imâmet meselesi gibi konularda çıkan küçük çaplı ve kısa süreli problemler de Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadisleri doğrultusunda en azından geçici bir süreliğine de olsa ortadan kaldırılmıştır.⁹¹

Ancak Hz. Osman'ın (ö. 35/655) halife seçilmesi ile başlayan tartışmalar, beraberinde Müslümanlar arasında birçok ihtilaflar ve anlaşmazlıklara neden oldu. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle birlikte fitne ateşi iyice alevlendi. Çeşitli fırkalar türedi. Hz. Ali (ö. 40/660) ve Muaviye (ö. 60/679) arasında çıkan Sıffin Savaşı ve “hakem olayı” fitnenin⁹² daha da büyümesine yol açtı. Böylece birçok mezhep ve fırka bir anda kendilerini tarih sahnesinde buldular. İşte bu olaylar hadis uydurma faaliyetlerinin başlamasına neden olmuştur denilebilir.⁹³

Genel hatlarıyla bilgisini verdiğimiz tarihi gelişimden sonra şimdi de hadislerin uydurulma sebeplerine kısaca değinebiliriz. Hadis uydurma sebepleri çeşitli kaynaklarda birçok husus sıralanmaktadır. Biz de bu sebepleri Abdulfettâh Ebû Gudde'nin *Mevzû Hadisler* ve İbn Kayyim el-Cevzîyye'nin (ö. 751/1350) *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf* isimli eserlerini baz alarak derlediklerimizi

⁹⁰ Geniş bilgi için bkz. Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 22.

⁹¹ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 25.

⁹² Fitne olayı ile ilgili bkz.: Ulu, Arif, “Hadis Rivayetinde İsnadın Başlaması ya da Fitnenin Tarihi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, 2012, s.119-166.

⁹³ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 26.

kısaca aktarmakla yetineceğiz. Bu kitapları esas almamızın nedeni bu konuda yazılmış birçok eserden daha çok sebebi sıralamış olmalarıdır.

2.2.1.1 Siyasi Sebepler:

Ortaya çıkan ilk uydurma sebebi budur. Hz. Osman'ın şehadeti neticesinde çıkan fitneler ve bid'atler insanların gönüllerinde kendine yer bulmaya başladı. Saflarda ayrılıklar ve ihtilaflar hareketlenmeye başladı. Her ihtilaf grubu kendisine dini bir yol tuttu. İmamları ve önderlerinin faziletine dair hadisler uydurdular.⁹⁴ Fikirlerini yayabilmek için başvurdukları yollardan biri de görüşlerine uymayan hadisleri zoraki te'vil etmek; fikirlerine uygun hadis yoksa uydurmaktır. Nitekim tevbe etmiş bir haricinin şu sözü bu durumu çok iyi özetlemektedir:

*"Dininizi kimlerden aldığınıza dikkat edin, çünkü biz bir şey istedik mi onu hadis şekline koyuverirdik."*⁹⁵

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'den sonra meydana gelen siyasi fikir ayrılıkları, bugüne kadar uzanan dini ve ictimai sorunların meydana gelmesine sebep olmuştur.

2.2.1.2 İslam Dinine Olan Düşmanlık

Bu grubun içine Yahudiler, Mecûsiler, zındıklar, İslam'a kin besleyen herkes girer. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatının hemen ardından siyasi ve fikri olarak İslâm'ın manevi desteğini arkalarına alan Müslümanlar, kapsamlı fetihlerle pek çok ülkeyi İslâm topraklarına katmış ve bu başarılarını oradaki insanlara ilahi mesajı ulaştırarak sağlamlaştırmışlardır. Fetih hareketlerinden sonra bu coğrafyalarda yaşayan bazı insanlar, İslâm'ın mesajını gönülden kabul ederek cemiyete katılmayı tercih ederken, bazıları da İslâm'ı kabullenmemiş ve yeni dine dâhil olmayı reddetmiştir. İslâm'ın mesajını veya Müslümanların hâkimiyetini hazmedemeyen işte

⁹⁴ Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 51.

⁹⁵ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I-III, Thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetu's-Selefiyye, I. Baskı, Medine, 1966, I, 38-39.

bu gruplar, Müslüman görünümlü bir pozisyonu tercih ederek çeşitli entrikalarla eski günlere dönmeyi arzulamışlardır.⁹⁶

Ebu Gudde şu örneği vermektedir:

“Hârûn er-Reşîd bir zındığı yakalattı ve boynunun vurulmasını emretti.

Zındık ona dedi ki:

-Ne sebepten boynumu vuruyorsunuz?

-İnsanları senden kurtarmak için.

-Ey mü'minlerin emiri! Sizlerin içinde uydurduğum bin hadisi ne yapacaksınız?

Onlarda helâl olanı haram, haram olanı helâl gösteriyorum. Hâlbuki bunların bir harfini bile Peygamber söylememiştir.”⁹⁷

Yine bu zındıklardan birisi olan Muhammed b. Sa‘îd el-Esedî, kendi sapık inancını ve peygamberlik iddiasını desteklemek için Hz. Peygamber’e isnad ederek şu hadisi uydurmuştur:

“Enes’in rivayet ettiğine göre Nebî (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ben peygamberlerin sonuncusuyum, artık benden sonra peygamber gelmeyecektir. Ancak Allah dilerse o başka*”, demek suretiyle Hz. Peygamber’in hadislerine eklemeler yapmıştır.⁹⁸

Görüldüğü gibi İslam dinine yönelik olarak hem içinden hem de dışından birçok uydurma faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Ancak hadis alimleri bu zındıkları devamlı olarak takip edip uydurmalarını ortaya çıkardılar. Bu uydurmaları araştırmaya giriştiler. Allah’ın dinini ve Peygamber’inin (s.a.v.) sünnetini himaye etmesiyle bu hadisleri tek tek ortaya çıkardılar ve harf harf elediler.⁹⁹

2.2.1.3 Fırka, Mezhep, Kabile, Dil ya da Beldeyi veya Mezhep İmamlarını Savunma:

Bu gruptaki insanlarda mezhep, fırka ve grupçuluk zihniyeti o kadar ileri bir seviyeye ulaşmıştır ki, bu onları Hz. Peygamber’e iftira etmeye kadar götürmüştür.¹⁰⁰

Çeşitli mezhep ve kabilelere mensup kişiler, Allah’ın ayetlerinde herhangi bir değişiklik yapamayacaklarını anladıkları vakit diğer bir mezhebi ve kabileyi veya

⁹⁶ Kaya, Murat, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, YYÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2016, 46.

⁹⁷ Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 55.

⁹⁸ İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 279.

⁹⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 55.

¹⁰⁰ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 44-45.

mensuplarını kötölemek veyahut da küçük düşürmek için Hz. Peygamber'i aracı kılarak; O'nun adına yalan uydurma cüretini kendilerinde bulmuşlardır.

Yaşar Kandemir, bu konuyu şöyle dile getirmektedir:

“Batıl fırkalar hadisler üzerindeki tahriflerini iki şekilde yapmışlardır:

1. İhtiyaçlarını karşılamayan ve işlerine gelmeyen hadislerin Hz. Peygamber'e nispetini inkâr ederek uydurulmuş olduklarını iddia etmişlerdir.

2. Görüşlerini takviye için devamlı olarak dinî naslara muhtaç olduklarından hasımlarının karşısında delil ve hüccet olsun diye hadisler uydurarak bunları Hz. Peygamber'e isnad etmişlerdir.

İşte muhtelif fırkalar hadisleri bu iki surette tahrif etme yoluna giderek davalarını Peygamber sözünün otoritesiyle desteklemek hususunda bir hayli mesafe kat ettiler.”¹⁰¹

Özellikle Halku'l-Kur'an ve imanın durumu ile ilgili karşılıklı çok sayıda hadisin uydurulduğu bilinen bir gerçektir.

Bununla ilgili; “*Kim derse ki: Kur' an mahlûktur. O kâfir olur.*”¹⁰² “*İmanın artıp eksileceğini zanneden kimse şunu bilsin ki, imanın artması nifak, azalması da küfürdür. Eğer bu iddia sahibi tövbe etmezse boynunu vurunuz. Zira bunlar Rahman'ın düşmanlarıdır...*”¹⁰³ gibi birçok misal verilebilir.¹⁰⁴

Yine mezhep imamları hakkında uydurulmuş olan bazı sözler için örnek olmak üzere; “*Ümmetim içinde adı Muhammed b. İdris (İmam Şafî) olan bir şahıs zuhur edecektir. O, ümmetim için şeytandan daha zararlı olacaktır. Ve yine ümmetimden adı Ebû Hanîfe olan bir zat gelecektir ki o da ümmetimin ışığıdır.*”¹⁰⁵ Ayrıca teferruat sayılabilecek bazı fikhî konulardaki farklılıklar için dahi hadis uydurma işlemlerine başvurulduğu görülmektedir.¹⁰⁶

2.2.1.4 Kıssacıların Hadis Uydurması:

¹⁰¹ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 27.

¹⁰² İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 107; İbn Arrâk, *Tenzîhu'sh-Şerî'a*, I, 134.

¹⁰³ İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 133; İbn Arrâk, *Tenzîhu'sh-Şerî'a*, I, 149.

¹⁰⁴ Murat Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Süfî Müellifler*, 52.

¹⁰⁵ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs Amme'stehera Mine'l-Ehâdîsi Alâ Elsineti'n-Nâs*, Kahire, h.1351, I, 34; İbn Arrâk, *Tenzîhu'sh-Şerî'a*, II, 30.

¹⁰⁶ Murat Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Süfî Müellifler*, 52.

İslam dini ancak tebliğ edilerek, insanlara doğru ve güzel anlatılarak yayılır. En iyi tebliğ de camilerde, halk toplantılarında ve insanların bir araya toplandığı mekanlarda yapılır. Bunu en iyi yapacak kişiler de İslam'ın bütün güzelliklerini en iyi şekilde bilen ve yaşayanlardır. Vaaz verecek kişinin mutlaka Kur'an-ı Kerim bilgisinin yanında tefsir, hadis ve sair ilimleri bilmesi gerekir. Ancak bu şekilde insanlara fayda sağlayabilir.¹⁰⁷

Ne yazık ki hulefâ-i raşidîn döneminin sonuna doğru İslâm toplumunda yeni bir durum ortaya çıkmıştı. Bu durum kıssacı ve vaizlerin oluşturdukları sohbet halkalarıydı. Bunlar camilere oturup insanlara öğüt vererek, geçmiş ümmetlerin kıssalarını anlatıyorlardı. Bu kıssacılık faaliyetleri gerçek ve sahih bilgiyi arka plana itmiştir. Vaizler, vaazlarında kendilerinin veya başkalarının uydurdukları kıssaları anlatarak insanları sözde iyiliğe çağırıyorlardı. Oysa Allah ve Resul'ünün ayet ve hadislerin dışında herhangi bir uydurma habere ihtiyaçları yoktur. Geriye bu kıssaları uydurmanın bir sebebi kalıyor o da insanları hayra ve iyiliğe çağırma değil, o insanlardan toplayacakları para ve menfaatlerdir.¹⁰⁸

İşte bu vaizler kendi emellerine ulaşabilmek ve insanları etkileyebilmek için duyulmamış, asılsız ve senedsiz rivayetlere başvuruyordular. Genellikle bir mescitte birden fazla hikayeci bulunuyor, insanlar da bunların etrafında toplanıyordu. Hikayeciler arasında rekabet oluşup, her birinin insanların kendi etrafında toplanmasını arzu etmeleri; dinleyicilerini ve alacakları hediye ve bağışları artırabilmek için rivayet ettikleri hadis ve kıssalara yenilikler ve acayip hikayeler ilave etmeye sevk etmiştir. İnsanlara her gün yeni bir şeyler söyleme arzusu, bunlardan bir kısmında gerekli dinî titizliğin bulunmaması sebebiyle, naklettikleri kıssa ve haberlerde kolaylıkla uydurmacılığa sapmalarına sebep oluyordu. Zira insanlar, anlattığı kıssanın ilginç ve garip oluşuna göre hikayeciye iltifat ediyor, buna göre de ona yapılan bağışlar artıyordu.¹⁰⁹

eş-Şa'bî anlatmaktadır:

Namaz kılmak için mescide girdim. Bir de baktım, yanımda insanların etrafını kuşattığı uzun sakallı yaşlı bir adam, “bana falan falandan” diyerek Hz. Peygamber'e kadar varan tam bir isnat zinciri ile şu rivayeti nakletmektedir:

¹⁰⁷ Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 57.

¹⁰⁸ ed-Dümeyni, Misfir B. Gurmullah, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, Trc.: İlyas Çelebi- Adil Bebek-Ahmet Yücel, Kitabevi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1997, s. 36-38.

¹⁰⁹ ed-Dümeyni, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, s. 36-38.

"Allah iki tane sur yaratmıştır; her birine iki defa üfleyecektir. Bunlardan ilkinin sesiyle bütün insanlar ölecek; ikincisiyle de tekrar dirilerek mahşer yerine gideceklerdir. "eş-Şa'bî sözüne devamla; adamın sözüne dayanamadım. Namazı aceleyle kıldım, sonra ona dönerek:

"Allah'tan kork ve hatalı nakilde bulunma; Allah iki değil, bir sur yaratmıştır. Bu sura ise insanların ölmeleri ve yeniden dirilmeleri için olmak üzere iki defa üflenecektir" dedim. Adam:

"Ey utanmaz adam, bu hadisi bana falan falandan rivayet ettiği halde, nasıl oluyor da sen kabul etmiyorsun!" dedi. Sonra da pabucunu çıkarıp bana vurdu. Onunla beraber halk da bana vurmaya başladı. Nihayet Allah'ın otuz sur yarattığına ve her bir sura üfürüleceğine yemin ettim de beni serbest bıraktılar."¹¹⁰

Bunun gibi birçok rivayet bulunmaktadır. Yine bunlardan biri:

Ölümünde Bağdat çarşısının yastan ötürü kapandığı ifade edilen Gulâm-u Halîl (ö. 275/888), dünya nimetlerinden yüz çevirmiş büyük bir zâhid olmasına rağmen "Halkın kalbini yumuşatmak için" hadis uydurduklarını itiraf etmiştir.¹¹¹ Yine herkesten çok gece namazı kıldığı ve herkesten çok oruç tuttuğu dile getirilen Ebû Davud en-Neha'î ve yirmi sene hiç kimseyle konuşmadan inzivada kalan Vehb b. Hafs (ö. 250/864) gibi şahsiyetlerin de hadis uydurdukları¹¹² nakledilmektedir.

Bunlara yaptıkları faaliyetlerin Hz. Peygamber'in ifadesiyle cehennemi gerektiren bir suç olduğu hatırlatıldığında, şöyle cevap veriyorlardı: "Bu tehdit, peygamberin aleyhine yalan söyleyenleredir. Bizler ise onun lehine söylüyor ve şeriatını takviye ediyoruz. Bizim gerçekdışı bir sözümüz yoktur. Gerçek bir şey söylediğimizde sanki onu Hz. Peygamber ifade etmiş gibidir."¹¹³

2.2.1.5 Kelâm Ve Fıkıh Mezhepleri Ve Hadis Uydurmadaki Yerleri:

Allah Resulü (s.a.v.), hayatta iken Müslümanları çok soru sormaktan, ihtilaf sebebi olabilecek teferruatlardan, faydasız sayılan bilgiden ve çeşitli aşırılıklardan

¹¹⁰ Ali el-Kari, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevi, *el-Esraru'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevduati'l-Ma'ruf Bi'l-Mevduati'l-Kübrâ*, Thk.: Muhammed es-Sabbağ, Daru'l-Emane-Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1391-1971, s. 57.

¹¹¹ İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 40; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebîbekr, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribu'n-Nevevî*, I-II, Daru'l-Kitabu'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1996, I, 153; Murat Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Süfî Müellifler*, s. 53.

¹¹² İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 40-41; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, I, 153-154; Murat Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Süfî Müellifler*, s. 53.

¹¹³ İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 98; Murat Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Süfî Müellifler*, s. 53.

uzak durmalarını tavsiye ediyordu. Sonraki dönemlerde bu sünnet devam ettirilmeye çalışılmışsa da İslâm coğrafyasında meydana gelen siyasi karışıklıklar nedeniyle bugüne kadar süren sorunlar ortaya çıkmıştır.¹¹⁴

Öte yandan fetihler dolayısıyla İslam coğrafyasının genişlemesi sonucu yeni yeni Müslüman olan toplumların eski inanç ve kültürlerini devam ettirme yönelimleri de baş gösterdi.

Bu iki durumun sonucunda İslâm camiasında itidal üzere olan akış zedelenmiş, inananlar derin tefrikalara düşerek toplumda siyasi ve içtimai ayrılıklar baş göstermiştir. Daha önce küçük tartışmaların ve ihtilafların olduğu toplumda sorunlar büyüyüp ümmeti birbirine düşürmüştür. Ulûhiyet, kader, iman¹¹⁵ ve Halku'l-Kur'an¹¹⁶ konularındaki ihtilaflar sonucu Mürchie, Kaderiyye, Cehmiyye, Müşebbihe ve Mu'tezile gibi mezhepler teşekkül etmiş ve inananlar arasında derin ayrılık ve ihtilaflar meydana gelmiştir.¹¹⁷

Buna kısa bir örnek olmak üzere; İmam eş-Şafii'nin (r.a.) hadis aldığı hocalarından olan, rivayetleri terk edilmiş yalancı İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Esemî el-Medenî'nin *Tehzibu't-Tehzib*'deki terceme-i halinde şöyle denilmektedir: "El-Bezzâr 'hadis uyduruyordu.' demiştir. Kendisine çeşitli sözler getiriliyor, o da bunlara sened uyduruyordu. Kaderi idi. İmam Şafii'nin hadis hocalarından idi. İşte bu bize çok ağır geldi."¹¹⁸

Kelâm mezheplerinde olduğu gibi fıkh mezheplerinde de durum çok farklı değildi. Bu mezheplerin imamaları dine ve sünnete ne kadar bağlı olsalar da maalesef mezhep mensupları arasında uydurmacılık faaliyetinden geri durmayanlar olmuştur. Muhtelif mezheplerin abdest, namaz ve bunun gibi ibadetlerin îfâ şekilleri üzerinde ve tamamen teferruata dair birbirinden farklı bazı görüşleri olabilir. Ancak mezheplerin

¹¹⁴ Murat Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 51.

¹¹⁵ Konuyla ilgili bkz.: Uzundağ, Mehmet Sait, "Bir Muhaddis Olarak İbnü'l-Mülakkın ve et-Tazvîh Adlı Şerhinde İman Konusuna Yaklaşımı," *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt VI, Sayı 11, 2015/1, s. 65-87.

¹¹⁶ Konu ile ilgili olarak bkz.: Ağıtoğlu, Nurullah, "Halku'l-Kur'ân ve Rü'yetullah Konuları Bağlamında İbnü'l-Mülakkın'ın Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yaklaşımı," *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt V, Sayı 10, 2014/2, s. 99-123.

¹¹⁷ Murat Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 51.

¹¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Tehzibu't-Tehzib*, I-IV, Thk.: İbrahim Zeybek – Adil Murşid, Müessesetu'r-Risâle, Ysz., Tsz., I, 84.

mutaassıp taraftarlarından bir kısmı, bu türden basit farkları büyütme suretiyle ana meseleler haline getirip hadisler uydurmuşlardır. Bunlara örnek olarak: "Rükûda ellerini kaldıran kimsenin namazı sahih olmamıştır";¹¹⁹ "Ağıza ve buruna üç kere su vermek farzdır",¹²⁰ gibi misaller verilebilir.

Bütün bu haberler gösteriyor ki mezhep taassubu insanları Allah ve Resul'üne iftira etmeye, onlar adına yalan söylemeye ve bununla insanların akıllarına çeşitli şüpheler sokmaya kadar götürmektedir. İşte bu yanlış anlaşılmalara ve şüphelere ortadan kaldırmak için bizlere gelen bilginin mutlaka sahih kaynaklardan olup olmadığını araştırmak, sonra ona göre hareket etmek gerekmektedir.

2.2.1.6 İnsanları Hayırlı İşlere Teşvik Emek ve Kötülüklerden Sakındırmak:

İbadet, zühd ve salâh ehli pek çok kimse, Allah rızası için insanları hayırlı işlere sevk edip kötülüklerden sakındırmak gayesiyle uydurma faaliyetlerine girişmişlerdir. Uydurmacıların bu kesimi, en tehlikeli ve en zararlı olanlarıdır. Çünkü sâlih, zâhid ve ibadet ehli olarak göründüklerinden, konuşmalarında Resûlullah'tan (s.a.v.) hadis diye aktardıkları sözler halk tarafından kabul edilip benimsenir ve onların yalan söyleyeceklerini kimse düşünmez ve böyle bir şey ummaz. Bu gruptan olan uydurmacılar hayırlı işlere teşvik, kötülüklerden sakındırmak için hadis uydururken İslam'a hizmet ettiklerini, hayırlı bir iş yaptıklarını, sevap kazandıklarını ve Allah katında takdir edildiklerini düşüncesiyle yapmışlardır¹²¹

Hâfız es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*'de mevzû' hadis bahsinde Allah rızası için uydurulan hadislere örnek olarak: "el-Hâkim Ebû Ammar el-Mervezî tarihiyle rivayet etmiştir: (Merv kadısı) Ebi 'İsme'den, onun Nûh b. Ebî Meryem'e, onun da 'İkrime vasıtasıyla İbn Abbâs'tan aldığı iddia ettiği Kur'an'daki tek tek tüm surelerin faziletleriyle ilgili rivayeti, İkrime'nin talebelerinde olmadığı halde nereden alındı," diye sorulmuş, o: "İnsanların Kur'an'dan yüz çevirip Ebu Hanife'nin fıkhı ile İbn İshak'ın *el-Megâzi*'siyle meşgul olduklarını görünce Allah rızası için bu hadisi uydurdum,"¹²² şeklinde cevap vermiştir. Bu örnek bile insanların hadis uydurma

¹¹⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, II, 79.

¹²⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, II, 67.

¹²¹ Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 65.

¹²² İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 100; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, I, 153. Bu bahiste geçen örnek hadis usulü kaynaklarının birçoğunda geçmektedir. Ancak konuyla ilgili olarak bu örneğin verilmesi adeta bir talihsizliktir. Çünkü bu rivayet Nuh b. Ebi Meryem'e atılan bir iftiradan ibarettir. Bu durumu Recep Gürkan Göktaş, "*Nuh b. Ebi Meryem ve Hakkındaki Bazı İddiaların Değerlendirilmesi*" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde delilleriyle ispat etmeye çalışmıştır. Göktaş,

faaliyetlerini hangi düşünceyle yaptıklarını bizlere açıkça göstermektedir. Mevzûât kitaplarında konuyla ilgili birçok örnek bulmak mümkündür. Konuyu uzatmamak adına bu örneğin yeterli olduğu kanaatindeyiz.¹²³

2.2.1.7 İdarecilere Yakınlaşma ve Dünyevi İsteklere Ulaşma İsteği:

İnsanlık tarihinin hemen her döneminde sorumluluk duygusunu kaybetmiş, dinî hayatlarında gevşeklik ve zayıflık bulunan, dünya nimetlerine meyletmiş, dünyayı dinlerine tercih eden, kralların ve idarecilerin makam ve mevkilerine, mallarına tamah eden ve onlara yakın olmak isteyenler bulunmaktadır. Tabi ki de bunu elde edebilmek için onların isteği doğrultusunda hareket etmeleri gerekmiştir. Yani onların işledikleri cürümlere ve fiillere dini yönden destek sunmaya çalışmışlardır. İlim ehli olarak gözüken bu kısım, ümmetin bünyesinde korkunç bir hastalık, büyük bir bela halini almıştır.¹²⁴

Hâfız es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*'de şöyle demektedir: "el-Hâkim senediyle beraber (el-Mehdî'nin veziri) Ebû Ubeydillah'tan şöyle dediğini nakleder: el-Mehdî: "Mukâtil'in¹²⁵ bana ne dediğini görüyor musun? İstersen sana Hz. Abbâs'la ilgili hadisler uydurayım," diyor. "Ben ise bunlara ihtiyacım yok," dedim."¹²⁶

Birçok mevzûât kitabında bahsi geçen Gıyâs b. İbrâhîm b. Talk b. Muâviye en-Nehâî ile Halife el-Mehdî arasında geçen hadise de konuya dair oldukça önemli bir

değerlendirmelerinde bu rivayetin hem metin hem de sened yönünden ciddi sorunları olduğunu dile getirmektedir. Senedinin *cehaletu'r-ravi* veya inkita sebebiyle zayıf olduğunu, metninin de Kâmil Miras ve Ebu Gudde tarafından eleştirilmiş olması ve hikâyenin zayıflığı nedeniyle sorunlu olduğunu bildirmektedir. Gökteş devamla sözlerine şöyle devam etmektedir: "Bütün bu anlatılanlar sebebiyle Hâkim'in rivayet ettiği, pek çok problem ihtiva eden bu hikâye, sıradan bir kimsenin (bile) hadis uyduran biri olduğunu ispat edecek kuvvette görünmüyor. Hele hele koca bir fakihin böyle bir kıssaya dayanılarak hadis uydurmakla itham edilmesi -hatta bu kıssa bir itirafı içerdiği için buna kesin gözüyle bakılmaktadır- karalanması söz konusu olamaz, olmamalıydı. İşin aslında Nuh b. Ebi Meryem gibi bir alimin şahsına duyulan güven bile bu kıssayı reddetmeye yetebilmeliydi ama maalesef hadisçilerin ona karşı beslediği güvensizlik duygusu meseleyi bu hale getirebilmiştir." Geniş bilgi için bkz.: M. Hayri Kırbaoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, OTTO yay., IV. Baskı, Ankara, 2013, s. 166-174.

¹²³ Daha geniş bilgi için bkz: Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 65-71.

¹²⁴ Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 71.

¹²⁵ Mukâtil b. Süleyman el-Hurâsânî el-Belhî, günümüze kadar ulaşan eserlerinden üçü, herbiri kendi türünün ilk örnekleridir. İlk fikhî tefsirin müellifi, Kur'an-ı Kerim'i başından sonuna kadar tefsir eden ilk müfessir ve Kur'an ilimlerinde önemli yeri olan vücûh ve nezâir alanında yazılan ilk eser olan *el-Vücûh ve'n-Nezâir* adlı eserin müellifidir. Hakkında geniş bilgi için bkz.: Ömer Türker, "Mukâtil b. Süleyman", *DİA*, İstanbul 2000, XXXI, 134.

¹²⁶ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, I, 155. M. Fevzi Hamurcu, bu rivayet'e itiraz ederek bunun gerçeği yansıtmadığını ileri sürmektedir. Geniş bilgi için bkz.: M. Fevzi Hamurcu, *Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fikhî Tefsir*, Fecr. Yay., I. Baskı, Ankara, 2009, s. 95-108.

örnek teşkil etmektedir. Ancak tezimizin üçüncü bölümünde bu örneği verdiğimiz için tekrara girmemek için burada zikretmeyeceğiz.

2.2.1.8 Milliyetçilik Duygularının Etkisi:

Emevî idaresi altında kısa bir zaman zarfında birçok ülkenin fethedilmesi ile beraber hızlı yayılcı ve yanlış politikalar yüzünden başta İranlı'lar olmak üzere birçok millet kendi bölgelerinde yeniden hâkim olmak için fırsatlar kollamışlardır. Emevîlerin bu politikası İranlılarda olduğu kadar, İslâm'ı henüz kabul etmiş olan diğer bazı milletlerde de milliyetçilik duygusunun güçlenmesine sebep olmuştur. Zira Emevîler, İslam imparatorluğunu oluşturan diğer milletleri Araplarla eşit saymıyorlardı.¹²⁷

İşte bu durumlardan faydalanmasını bilen diğer milletlerin mensupları Abbasî'lerin de yardımıyla kendi kavmî an'anelerini, tarihî şereflerini, dillerini açıkça müdafaaya kalktılar ve münakaşalar her iki tarafın birbirini aşağılayıp hor görmesine kadar vardı. Her iki taraf da kendi dâvalarını ispat etmek için hadis uydurmaya başladılar.¹²⁸ Meselâ, "Arapların, insanların en hayırlısı"¹²⁹ olduğunu beyân eden vb. birçok rivayet bu konuda örnek olarak verilebilir.¹³⁰

Yukarıda maddeler halinde verdiğimiz sebeplerin dışında bir de bazı râviler, arkadaşlarını ve dostlarını kendisinden dinleyip almaları için, hadise teşvik etmek kastıyla uydurmuşlardır İbn Ebi Habîbe, Hammad en-Nasîbî, Behlül b. Ubeyd, Esrâm b. Havşeb bu gruba örnek olarak gösterilebilir.¹³¹

Yine, bazı kimseler bir muhaddisin hadislerini tahrif edip, onun tarikiyle yalan hadisler yaymaya çalışmışlardır. Yaşlı, hafızası veya gözleri zayıflamış bazı râvilerin, dostluk veya akrabalıklarından istifade ederek gaflet anlarını kollamış, onlar adına hadisler uydurup, o râvilere hissettirmeden kağıtlarının ve kitaplarının arasına karıştırmışlardır. Hammad b. Seleme üvey oğlu Abdülkerim b. Ebi'l-Avcâ eliyle böyle bir muameleye tabi tutulmuştur. Abdülkerim, Hammad'ın haberi

¹²⁷ İbn Kayyim El-Cevzîyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr, *el-Menâru'l-Munîffî's-Sahîh ve'z-Zaîf*, Thk.: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Trc: Hanifi Akın *Uydurma Hadisleri Tanıma Yolları*, Karınca & Polen Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2013, s. 57.

¹²⁸ İbn Kayyim, *el-Menâru'l-Munîf*, Muhakkikin Girişi, s. 57-58.

¹²⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şerî'a*, II, 36.

¹³⁰ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 45-46.

¹³¹ Ebu Ğudde, *Mevzû Hadisler*, s. 74.

olmadan onun kitaplarına asılsız sözler katmıştır. Aynı durum başkalarının da başına gelmiştir.¹³²

Görülüyor ki hadis uydurma faaliyetine adı karışanlar arasında, Mukâtil b. Süleyman gibi İslam'a birçok hizmetleri olan hatırı sayılır insanların bile adı geçmektedir. Her ne kadar tartışmalı bir konu¹³³ olsa da insanı üzen bir durumdur. İslam düşmanlarının yapmak istedikleri zaten bellidir. Onlar görevlerini her an icra etmenin telaşındalar. Ancak gel gör ki bu uydurma faaliyetleri en çok da Müslümanların kendi elleriyle işledikleri faaliyetlerdir. Müslüman toplumun yapması gereken en acil iş, bir an evvel; sadece ayet ve sahih sünnetin yolunda ilerleyip batıl ve uydurma haberleri hem ilmi eserlerden hem de kendi yaşamlarından kaldırmaktır.

2.2.2 Mevzû Hadisi Tanıma Kaideleri

İslam dininin ikinci kaynağı olan hadislerin korunması için hadis alimleri büyük çaba sarf edip sahihi sakiminden ayırmaya çalışmışlardır. Hadis metnlerinin sıhhatini tespit etmek için uzun ve devamlı çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda uydurma hadislerde bulunan alametleri de tespit etmişlerdir. Biz de bu başlık altında bu alametleri kısaca maddeler halinde ele almayı uygun gördük. Bu alametler şunlardır:

- a. Hadis uyduran kimsenin, yaptığı işi bizzat itiraf etmesi,¹³⁴
- b. Uyduran kişinin itiraf etmese bile itirafa yakın bir beyan veya açıklamada bulunması. Söylediği tarihin kendisini yalanlaması gibi,¹³⁵
- c. Haberin lafzında bir gramer hatası veya bir mânâ bozukluğu bulunması,¹³⁶
- d. Hadis diye rivayet edilen sözün, basit bir iş yüzünden şiddetli cezalar veya büyük mükâfatlar görüleceğini ifade etmesi,¹³⁷
- e. Hadis uyduran kimsenin, yalancılıkla meşhur olan, dindar olmayan ve şahsî arzularını tahakkuk ettirmek hevesiyle hadisler ve senedler uydurmaktan korkmayan biri olması,¹³⁸

¹³² Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 74.

¹³³ Konuyla ilgili tezimizin 126. dipnotuna bakınız.

¹³⁴ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, Trc.: M. Yaşar Kandemir, İFAV Yay., IX. Baskı, İstanbul, 2010, s. 213.

¹³⁵ Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, TDV Yay., XII. Baskı, Ankara, 2013, s. 117.

¹³⁶ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 213.

¹³⁷ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 214.

¹³⁸ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 214.

- f. Eldeki mevcut güvenilir hadis kaynaklarında bulunmaması,¹³⁹
- g. Birçok insanın görmesi gereken bir hadiseyi bir kişinin gördüğünü iddia etmesi,¹⁴⁰
- h. Rivayet edilen sözün Kur'an'a, sahih sünnete, akıl, his ve müşahedeye muhalif olması,¹⁴¹
- i. Tarihi vakıalara aykırı düşmesi.¹⁴²

Bunların dışında uydurma hadislerin çokça bulunduğu belli başlı konular da vardır. İbn Kayyim el-Cevzîyye hadislerin mevzû olduğuna işaret eden bir kısım kurallara dikkat çekerek, bu konuları geniş bir biçimde eserine almıştır.¹⁴³

2.2.3 Mevzû Hadis Edebiyatı

İslam'ın Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli kaynağı olan hadisler üzerinde Resûlullah'ın (s.a.v.) yaşadığı asr-ı saadet devrinden başlayarak günümüze kadar birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların asıl maksadı İslam'a ve Müslümanlara zarar vermek isteyen İslam düşmanlarının tüm müdahalelerini boşa çıkarıp, Hz. Peygamber'in kutsal mesajını insanlara doğru bir şekilde aktarmaktır. Ulaşılabilen bütün hadisler bir araya getirilmek suretiyle muhafaza altına alınmaya çalışılmıştır. Fakat yine de hadis edebiyatının oluşumu sırasında uydurma hadisler eserlerde yer alabilmiştir. Bu hadislerin sahihini sakiminden ayırmak için ilk dönemlerden itibaren ilim adamları büyük çaba sarf etmiş ve kendilerine ulaşan hadisleri isnad ve metin açısından değerlendirmişlerdir. Bütün bu çalışmalar neticesinde hadislerin derecelerine uygun olarak eserler kaleme alınmış ve es-Sahîh ya da el-Mevzûât başlıkları altında birçok eser meydana getirilmiştir. Yukarıda geçen kaideleri sıralayan alimler bunlarla yetinmeyerek hadis diye uydurulmuş sözleri bir arada toplayan müstakil Mevzûât eserlerini ele almışlardır. Bu eserleri maddeler halinden belirttikten sonra, tezimizin üçüncü bölümünde İbn Arrâk'a ait olan *Tenzîhu's-Şeria*'yı tanıtmaya çalışacağız:

¹³⁹ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 184.

¹⁴⁰ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 185.

¹⁴¹ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 186-188.

¹⁴² Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 189.

¹⁴³ İbn Kayyim, bu kitabı "Senedine bakmaksızın bir kuralla uydurma hadisi tanımak mümkün müdür?" şeklinde soru soran kimseye cevap vermek amacıyla yazmıştır. İbn Kayyim, kendisine soruları bu faydalı ve kapsamlı soruyu hoşnut ve rahat bir şekilde karşılayıp cevap olarak bu eserini ele almıştır. Geniş bilgi için bkz.: İbn Kayyim, *el-Menâru'l-Munîf*, Çevirmenin Önsözü, s. 19.

- 1- en-Nakkaş, Ebu Said Muhammed b. Ali'nin (ö. 414/1023) *Mevzûâtü'n-Nakkâş*'ı,
- 2- el-Makdisî, Ebul-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Alî b. Ahmed eş-Şeybânî'nin (ö. 507/1113) *Tezkirâtu'l-Mevzûât*'ı,
- 3- el-Cûzekânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm b. Hüseyin el-Hemedânî'nin (ö.543/1148) *el-Ebâtîl Ve'l-Menâkîr Ve's-Sihâh Ve'l-Meşâhîr*'i,
- 4- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ebu'i-Hasen Alî b. Muhammed b. Ömer'in (ö. 597/1200) *Kitâbu'l-Mevzûât Mine'l-Ahâdisi'l-Merfûât*'ı,
- 5- el-Mavsilî, Ebû Hafs Ömer b. Bedr b. Saîd b. Muhammed el-Hanefî Ziyâuddîn'in (ö. 622/1225) *el-Muğnî Ani'l-Hıfz Vel-Kitâb Bi Kavlihîm Lem Yasihha Şey'un Fi Hâze'l-Bab* adlı eseri,
- 6- es-Sâğânî, Ebu'l-Fadâ'il el-Hasen b. Muhammed b. Hasen b. Haydar b. Alî b. İsmâ'il el-Hindî Radiyyuddîn'in (ö. 650/ 1252) *Risale Fil-Ahâdisil-Mevzûâ'sı*,
- 7- es-Sâğânî, *ed-Dürrü'l-Multakât Fi Tebyînil-Ğalât Ve Nefyi'l-Lagât*'ı,
- 8- İbn Teymiye, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Muhammed Takıyyuddîn'in (ö. 728/ 1328) *Risale Fî Ahâdisi'l-Mevzûâ'sı*,
- 9- İbn Teymiye'nin *Risale Fîl-Ahâdisil-Letî Yervîhâl Kussâs*'ı,
- 10- el-Firüzâbâdi, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed b. Ömer eş-Şîrâzî, Mecduddîn'in (ö. 817/1415) *Hâtimetu Sifris-Saâde*'si,
- 11- es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed, Celâluddîn'in (ö. 911/1505) *el-Leâli'l-Masnûa Fîl-Ahâdisi'l-Mevzûâ'sı*,
- 12- es-Suyûtî'nin *Zeylu'l-Leâli'l-Masnûa'sı*,
- 13- es-Suyûtînin *'Et-Taakkubât Alel-Mevzûât*'ı,
- 14- İbn Arrâk, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî'nin (ö. 963/ 1556) *Tenzîhu's-Şerîati'l-Merfûa Anil Ahbâri's-Şenîati'l-Mevzûâ'sı*.
- 15- Fetteni, Cemâluddîn Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Fettenî el-Hindî'nin (ö.986/1578) *Tezkirâtu'l-Mevzûât Fîl-Ahâdisi'l-Merfûât*'ı,
- 16- Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî'nin (ö. 1014/1605) *el-Mevzûât*'ı,
- 17- eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdullah'ın (ö. 1250/1832) *el-Fevâidul-Mecmûa Fil-Ahâdisi'l-Mevzûâ'sı*,

- 18- el-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdulhay b. Muhammed Abdulhalîm'in (ö. 1304/1886) *el-Âsâru'l-Merfûa Fi'l-Ahbâr'l-Mevzûâ'sı*,
- 19- el-Kâvukcî, Ebu'l-Mahâsin Muhammed b. Halîl b. İbrahim el-Meşîşî'nin (ö. 1305/1888) *el-Lü'lü'u'l-Marsû' Fî Mâ Kîle Lâ Asle Lehû Ev Bi Aslihî Mevzû'u*,
- 20- Muhammed El-Beşîr Zâfir El-Ezherî'nin (ö. 1325/ 1907) *Tahzîru'l-Müslimîn Minel-Ahâdîsil-Mevzûâ Alâ Seyyidil-Mürselîn*'i,¹⁴⁴
- 21- el-Elbânî, Muhammed Nâsîrüddin'nin (1420/1999) *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Daî'fe ve'l-Mevzûâ'sı*.¹⁴⁵

Bu kısımda isimlerini yazdığımız, sadece uydurma hadisleri bir araya toplayan eserlerdir. Ayrıca telif sebebi daha farklı olmakla beraber, netice itibariyle uydurma hadislerin tanınması için yazılan, hatta yukarıda saydığımız birçok müellifin kaynakları arasında bulunan eserler de vardır. Bunlar; Ukaylî'nin (ö. 323/934) *ed-Du'afâü'l-Kebîr*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Kitâbu'l-Mecrûhîn*'i İbn Adî'nin (ö. 374/984) *el-Kâmil*'i, Dârakutnî'nin (ö. 385/995) *el-Efrâd*'i, Zehebî'nin (ö. 748/1347) *el-Mîzân*'i gibi eserlerdir.¹⁴⁶

Halk dilinde meşhur olan hadisleri tenkit etmek düşüncesiyle yazılan ve büyük ölçüde uydurma haberleri tanıtan eserler de mevcuttur. Örneğin, Zerkeşî'nin (ö. 794/1391) *et-Tezkira fi'l-Ahâdîsi'l-Müştehirâ*'sı, kendinden sonra yazılan bütün uydurma hadis kitaplarına kaynak olan Sehâvî'nin (ö. 902/1496) *el-Mekasîdu'l-Hasene*'si, Aclûnî'nin (ö. 1162/1748) *Keşful-Hafâ*"sı gibi.¹⁴⁷ Bunlardan başka bazı hadis kitaplarında bulunan uydurma hadisleri bir araya getirmek amacıyla ele alınan eserler bulunmaktadır. Misal olarak Ebü'l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk el-Gumârî (ö. 1902-1960), Celâleddin es-Suyûtî (ö. 911/1505)'nin *el-Câmi'us-Sağîr* adlı kitabında bulunan uydurma hadisleri bir araya getirmek amacıyla *el-Muğîr*

¹⁴⁴ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 139-168.

¹⁴⁵ Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfî Müellifler*, s. 239-243.

¹⁴⁶ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 168-169.

¹⁴⁷ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 169.

'*ale'l-Ehâdîsi'l-Mevzû'a fi'l-Câmi's-Sağir* adlı bir eser yazmıştır. Özellikle uydurma hadisleri tanıma konusunda bu eser aydınlatıcı önemli bilgiler sunmaktadır.¹⁴⁸

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, Hz. Peygamber hayattayken mevzû haberlerle ilgili herhangi bir çalışma olmadığı görülmektedir. Ancak O'nun vefatını müteakip Müslümanlar arasında oluşan siyasal, toplumsal ve coğrafik sorunlarla birlikte mevzû kelimesi ve buna dair söylemler Müslüman alimleri meşgul etmeye başlamıştır. Yıllar geçtikçe bu sorunlar katlanarak büyümüştür. Bütün bu gelişmelere kayıtsız kalamayan İslam alimleri bilhassa hadis alimleri bu konularda çeşitli eserler ve görüşler ileri sürerek bunlarla mücadele etmeye çalışmışlardır.

Bu alimlerden İbn Arrâk (ö. 963/1556) bu konularda Müslümanlara yol gösterici olması açısından bir eser kaleme almıştır. Bu eserin adı *Tenzîhu's-Şerîati'l-Merfûa Anil Ahbâri's-Şenîati'l-Mevzûâ*'dır. Yukarıda vermiş olduğumuz genel bilgilerden sonra tezimizin üçüncü bölümüne geçebiliriz.

¹⁴⁸ Bkz. Ece, Abdurrahman, "el-Gumârî ve el-Muğîr Ale'l-Ehadisi'l-Mavdûa Fi'l-Cami'i's-Sağir Adlı Eseri", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: IV, Kasım 2010, s.104-136.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN ARRÂK'IN TENZÎHU'Ş-ŞERİ'A ADLI ESERİ

3.1 TENZÎHU'Ş-ŞERİA'NIN MUKADDİMESİ VE KAYNAKLARI

Bir eserin araştırılmasına başlarken, şüphesiz ilk önce onun şekli ve muhtevasının bir değerlendirmesini yapmak gerekmektedir. Bu nedenle '*Tenzîhu'ş-Şeria'* tahlil edilirken ilk önce mukaddimesindeki üslup ve şeklin bir tahlili yapıp daha sonra da muhtevası değerlendirilecektir.

Bu konuya geçmeden evvel kitabın iki ciltten oluştuğunu ve kitabın farklı baskılarının bulunduğunu belirtmekte yarar bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda, tahkikini Abdulvehhâb Abdullatif ve Abdullah Muhammed es-Siddîk'in birlikte yaptığı eserin, 1981 yılında Beyrut'ta yayımlanan ikinci baskısını esas aldık. Muhakkikler esere çok yararlı bir mukaddime ekleyerek yayınlamışlar.

3.1.1 Mukaddimedeki Üslup

İbn Arrâk, eserin mukaddimesinde alışlagelmişin aksine besmeleden hemen sonraki ilk paragrafta Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) salat ve selam getirmektedir. Ondaki sonraki paragrafta hamdele kısmına geçmektedir. Kısaca yazılan hamdele kısmından sonra tekrar Hz. Peygamber'e (s.a.v.), âline ve ashabına salât ve selamı dile getirmektedir. Bu durum daha önceki kitaplardaki üsluptan farklı olması bakımından dikkat çekmektedir.¹⁴⁹

Bütün bunlardan sonra '*ve ba'd'* (و بعد) deyip mukaddime kısmına geçmektedir. Mukaddimede mevzû hadisleri ihtiva eden eserlerden olan İbnu'l-Cevzî'nin '*Mevzûât'*ı ve Suyûtî'nin '*el-Leâli'l-Masnuâ'*sının kısa bir tanıtımını

¹⁴⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeri'a*, I, 3.

yapmaktadır. Daha sonra bunlardan faydalandığını ve özellikle Suyûtî'nin eserinin tertibini takip edeceğini belirtmektedir.¹⁵⁰

“İlim ve takva sahibi kimselerin yanlışa düşmemeleri için mevzû hadisi bilmesi gerekir” dedikten sonra İbnu'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ıyla ilgili olarak kısa bir bilgi vermekte; İbnu'l-Cevzî'nin mevzû hadisle ilgili büyük ve toplu bir kitap yazdığını ancak söz konusu kitapla ilgili birçok tenkid ve ithamın olduğunu belirtmektedir.¹⁵¹

“Şeyhimin Şeyhi” diye tabir ettiği imâm ve hâfız Celâluddîn Abdurrahman ibn Ebi Bekr el-Esyûti'nin¹⁵² (Suyûtî) İbnu'l-Cevzî'nin kitabını; kendisinin de ilgi duyup önemseydiği bir şekilde hem kısalttığı hem de tenkit ettiği bir eser kaleme aldığını, bu esere de ‘*el-Leâli'l-Masnûâ*’ ismini verdiğini aktarmaktadır. Daha sonra da İmâm Suyûtî'nin kendi kitabına bir zeyl yazdığını, bunu hem İbnu'l-Cevzî'yi eleştirmek hem de bazı ziyadelerde bulunmak amaçlı yazdığını, ismini de ‘*en-Nuketü'l-Bediâ't* koyduğunu dile getirmektedir.¹⁵³

Eserinin yukarıda bahisleri geçen kitapların bir nevi kısa ve özeti olduğunu belirten İbn Arrâk, “*bu kitabı okuyan kişinin başka bir kitaba bakmasına ihtiyacı yoktur*” iddiasında bulunmaktadır.¹⁵⁴

Mukaddimesinde; kitabında takip ettiği üslubu, İbnu'l-Cevzî ve Suyûtî'nin eserlerinden hangi şekilde yararlandığını hem kendisinin hem de İbnu'l-Cevzî'nin kaynaklarını sıralamıştır. Eserinde kullandığı rumuzları detaylı bir şekilde anlatan müellif; mevzû hadisin tanımı, belirtileri ve hükmünü, mevzû hadisle ilgili çeşitli görüş ve yorumları aktarmak suretiyle mukaddimesini sonlandırmaktadır.

Mukaddime olarak yazılmış bir girişin bu kadar faydalı bilgi içermesi son derece önemlidir. Mevzû hadisi tanıma ve hükmü gibi mevzû hadis hakkında bilinmesi gereken birçok değerli malumatı içermektedir. Zira bir hadisin mevzû olduğunu herkes hemen anlayamaz. Bunu ancak ilim ehli olanlar anlayabilir. İşte bu

¹⁵⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 3.

¹⁵¹ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 3.

¹⁵² Eserde Suyûtî'nin ismi birkaç yerde el-Esyûti olarak zikredilmektedir. Fakat bunun matbu bir hata olduğu kanaatindeyiz.

¹⁵³ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 3.

¹⁵⁴ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 3.

eser, mevzû hadis konusunda bilgi sahibi olmak isteyenlerin başvurması gereken eserlerin başında gelmektedir. Hem düzen ve tertibi hem de binlerce hadis diye uydurulmuş söz ve yalancı râvinin bilgilerinin bir arada bulunduğu bir eser olması yönüyle değerlidir.

3.1.2 Eserin Kaynakları

İbn Arrâk, İbnu'l-Cevzî ve Suyûtî'nin kendi eserlerinde faydalandıkları kaynakların dışında şu kitaplara müracaat etmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- 1-İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 579/1200) *el-İlelü'l-Mütenahiye*'si,
- 2-Şemsüddîn ez-Zehebî'nin (ö. 748/1347) *Mizanu'l-İ'tidal, Telhîsu Kitabil Mevduat li İbnil Cevzî ve Telhîsu Mevzûât'il-Cevzekâni*'si,
- 3-İbn Hacer el-Askalanî'nin (ö. 852/1448) *Lisânu'l-Mizan, Telhîsü'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfi'iyi'l-Kebîr, el-Kâfi's-Şâf fî Tahrîci Ehâdisi'l-Keşşâf, el-Metâlibü'l-'Aliye bi-Zevâ'idi'l-Mesânîdi's-Semâniye, Tesdîdü'l-Kavs fî Muhtasarı Müsnedi'l-Firdevs* adlı eserleri,
- 4-Ebü'l-Fadl Abdürrahîm el-İrakî'nin (ö. 806/1403) *Tahrîcu e-Hâdisi'l-İhyâ*'sı ve *Emâlî fî Tahrîci'l-Müstedrek* adlı eserleri,
- 5-İbn Dirbâs'ın (ö. 622/1225) *Telhîsü'l-Mevzû'at* adlı eserleridir.¹⁵⁵

İbn Arrâk eserini yazmaya başlamadan evvel mevzû hadis ve emareleri hakkında oldukça geniş ve faydalı bilgiler vermektedir. “*Tenzîhu's-Şeri'a* isimli kitabıma geçmeden önce bu ilimle ilgilenenlere fayda sağlaması açısından birkaç yararlı bilgi vermek amacıyla bazı fasıllar yazdım,”¹⁵⁶ diyerek söze başlamaktadır.

3.2 TENZÎHU'Ş-ŞERİA'DA MEVZÛ HADİSİN TANIMI, BELİRTİLERİ VE HÜKMÜ:

3.2.1 Tenzîhu's-Şeria'da Mevzû Hadisin Tanımı

İbn Arrâk konuya mevzû kelimesinin tanımını yaparak başlamakta ve şöyle söylemektedir: Mevzû (الموضوع) kelimesi lügatte; vada'a (وضع) kelimesinden türemiş bir ism-i mef'uldur. “*Eksik bırakmak, bir şeyi terk etmek, aşağılamak, düşürmek*”

¹⁵⁵ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şeri'a*, I, 5.

¹⁵⁶ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şeri'a*, I, 5.

anlamlarına gelmektedir. Hafız İbn Dihye'nin mevzû (الموضوع) kelimesini “*yapışma*” anlamında kullandığını da belirtmektedir.¹⁵⁷

Istilah anlamını ise, “ilk manasına nispetle, hakikati olmadan yapılan, icad edilmiş, ref' derecesine ulaşmayı hak etmemiş hadis demektir, ikinci manasına nispetle arada hiçbir açıklık bırakmadan bir şeyi ötekine bitiştirip yapıştırmak manasında Hz. Peygamber'e ait olmayan birtakım sözlerin O'na isnad edilmesi” diye tanımlamaktadır. İbn Arrâk mevzu hadis için “zayıf hadisin en şerlisi (kötüsü)” ifadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla müellif mevzû hadisi zayıf hadisten saymaktadır.¹⁵⁸ Ancak zayıf hadis ile mevzû hadisin arasını ayıran çok belirgin bir çizgi bulunmaktadır. Zira zayıf hadis, çok küçük bir ihtimalle bile olsa Hz. Peygamber'e (s.a.v.) varabilir. Uydurma ise hiçbir şekilde Hz. Peygamber'le ilgisi olmayan hadistir. Hatta hadis değil O'na isnad edilmiş sözlerdir.

3.2.2 Tenzîhu'ş-Şeria'da Mevzû Hadisin Belirtileri

İbn Arrâk bu belirtileri sayarken genelde başka alimlerden alıntılar yaparak kendi görüşlerini dile getirmektedir. Biz de bu görüşleri İbn Arrâk'ın görüşleriyle birleştirerek sıralamayı tercih ettik.

a. Hadis Uyduran Kişinin Kendi İtirafı: İbn Arrâk, uydurma hadisin ilk ve en önemli belirtisinin uyduran kişinin kendi itirafı olduğunu söylemiştir. Buna Meysere b. Abdirabbih'in, Kur'an'ın faziletlerine dair hadisi uydurduğunu itiraf etmesini örnek göstermektedir. Bu hadisle birlikte Meysere'ye ait diğer bütün hadislerin reddedildiğini belirtmektedir. Tabi ki kendisinin bu itirafının onun sözünün geçerli yani kabul edilebilir olduğu anlamına gelmediğini; bu durumun, o kişi için bir ceza olduğunu söylemektedir. Çünkü nasıl ki zina eden veya katil olan birinin suçunu itiraf etmesi sonucu kendisine uygulanacak ceza kalkmıyorsa, bu kişinin de suçunu itiraf etmesi dolayısıyla onun sözünün güvenilir olduğu anlamına gelmemektedir. Hatta bu itirafında bile yalan söylemiş olma ihtimali nedeniyle, bu itirafı bu hadisin kesin olarak mevzû olduğuna delil olmaz. Ancak bu ikrarıyla birlikte hem tövbe etmiş olması hem de başka karinelerle desteklenmesi durumunda hadis mevzû kabul edilir sonucuna varmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerî'a*, I, 5.

¹⁵⁸ İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerî'a*, I, 5.

¹⁵⁹ İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerî'a*, I, 5.

b. Uyduranın İtiraf Derecesindeki Sözleri: Hadiste geçen tarihin kendisini yalanlaması gibi. Allâme ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) ile Hafız el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) görüşleri doğrultusunda konuyu ele alan müellif, bunun hadis rivayetinde tek kalan kişinin kendisinin doğum tarihini veya hadisi ne zaman işittiğini belirtmesiyle ortaya çıktığını dile getirmektedir. Verdiği tarihe bakıldığında, kendisinden işittiğini belirttiği hocasından hadisi işitmesinin mümkün olmadığı anlaşılınca rivayetinin yalan olduğuna hükmedilir. Buna Abdullah el-Cuveybari'nin, Hasan el-Basri'nin (ö.110/728) Ebu Hureyre'den (ö.58/678) hadis işittiği iddiasını örnek göstermektedir. Bununla birlikte İbn Hacer'in (ö. 852/1449), bunun tarihen mümkün olmadığı ifadesinin de altını çiziyor.¹⁶⁰ Yine yer adı vererek orada işittiğini söylemesi gibi. Fakat kendisine naklettiğini iddia ettiği kimsenin o yere hiç gitmediğinin bilinmesiyle o kişinin yalan söylediği anlaşılır demektir. Müellif bununla ilgili herhangi bir örnek vermemiştir.¹⁶¹

c. İbn Arrâk'a göre, yalan üzerine bir araya gelmeleri veya birbirlerini taklit etmeleri mümkün olmayan büyük bir topluluk tarafından o hadisin râvisinin yalan söylediğini beyân etmesi de hadisin mevzû olduğunun belirtisidir.¹⁶²

d. Mevzû hadisin belirtilerinden birinin de râviden kaynaklı bir karine olduğunu beyan eden müellif, buna Gıyâs b. İbrahim en-Nehâi Halife Mehdî arasında hadiseyi örnek göstermektedir.¹⁶³

e. Rivayet edilen hadis ile ilgili bir karine olması da hadisin mevzûluğuna işaret eder. Örnek olarak te'vil kabul etmeyecek şekilde akla, duyulara, müşahedeye, örf ve adetlere aykırı olması gibi. Tabi ki Kur'an'ın kat'i delaletine, mutevâtir sünnete ve kesin icmâya aykırı olması da buna dâhildir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 6.

¹⁶¹ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 6.

¹⁶² İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 6.

¹⁶³ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 6; İbn Arrâk bu bölümde hadiseyi yazmamıştır. Ancak hadis uydurma faaliyetlerine ismi karışan grupları anlatırken kıssaya aktarmıştır. Kıssa kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Gıyâs b. İbrahim en-Nehâi Abbasî halifesi el-Mehdî'nin huzuruna çıkarılmış. el-Mehdî güvercinleri sevip onlardan hoşlanan bir zattı, önünde oynadığı bir güvercin vardı. Gıyâs'a "Müminlerin emirine hadis rivayetinde bulun" denince Ebû Hureyre'den bir hadis rivayet etmiştir: "Kazanana hediye verilen müsabaka sadece develerle, oklarla ve atlarla yapılır." Gıyâs buna bir de 'kanatlılarla' ifadesini eklemiştir. el-Mehdî ona on bin dirhem verilmesini emreder. Kalkıp çıkarken ona şöyle demiş: "Yemin ederim ki senin o kafan Resûlullah (s.a.v.) adına yalan uyduran bir kafadır. Ne yazık ki buna ben sebep oldum." Hemen güvercinin kesilmesini emretmiş ve emri yerine getirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 42. Suyûti, *el-Leâliu'l-Masnûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûât*, Beyrut, Tsz., II, 470. Abdulfettah Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 72.

¹⁶⁴ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 6.

İbn Arrâk, bu hususla ilgili ez-Zerkeşi'den şunları aktarmaktadır: “Bunlara ilaveten hadisteki aykırılığı kaldıracak bir ifadenin râvîlerden birinin rivayetinde, metinden düşmüş olma ihtimali olmadığı zaman yukarıdaki durum söz konusu olur. Buna şu hadis örnek verilebilir: “Yüz yıl sonra yeryüzünde hiçbir insan kalmayacak”. Aslında burada “sizden” kelimesi bir râvî tarafından düşürülmüştür.”¹⁶⁵

İbn Arrâk, konuyla ilgili İbn Hacer el-Askalânî'nin “hadisin mutevatir sünnete aykırı olması gerekir. Sünnete muhalif oluşu mutlak olarak kabul edilip hadisin uydurma olduğuna hükmedilirse hatalı bir hüküm olur ki bu duruma el-Cuzekânî'nin, *Kitabu'l-Ebâtîl*'inde çokça rastlanmaktadır,”¹⁶⁶ dediğini belirttiikten sonra kanaatini şöyle açıklamaktadır: “Mutlak sünnete aykırılığın kabul edilmesinin, hadisin cem' edilip edilmemesine bağlıdır. Cem' edilebiliyorsa hadis hakkında bir şey söylenemez.”¹⁶⁷

İbn Arrâk, İbn Dakîk el-İd'in rivayetten kaynaklanan karine ile ilgili şu önemli görüşlerini de aktarmaktadır: “Mevzû olduğuna hükmedilen birçok hadis, rivayetten veya hadisin lafzından kaynaklanan sebeplerden dolaydır. Hâsılı bu hükmün verilmesinin temelinde, hükmü verenlerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini anlam, istinbat ve hüküm açısından derin bir inceleme sonucu, kendilerinde oluşan üstün anlayış ve meleke sayesinde hangisinin hadis olduğu, hangisinin olmadığı kanaatine varmış olmaları yatmaktadır.” Onlardan birisine: “Bir hadis şeyhinin yalancı olup olmadığını nasıl anlarsın?” diye sorulduğunda; “Eğer ‘Kabağı kesmeden yemeyin’ sözü gibi bir şey rivayet ederse bilirim ki o yalancıdır” cevabını vermiştir.¹⁶⁸

İbn Arrâk konuyla ilgili bazı alimlerin; bir hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olup olmadığını anlamak için Ebu Humejd ve Ebu Useyd'in Resûlullah'tan (s.a.v.) rivayet ettiği şu hadisi esas aldıklarını belirtmiştir. Rivayete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir hadisimi duyduğunuz zaman kalpleriniz onu tanır,

¹⁶⁵ Bu hadis ile ilgili olarak Ebu Guddê *Mevzû Hadisler* adlı eserinde; “sizden” kelimesinin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, iki yerde geçtiğini belirtmektedir. Daha geniş bilgi için bkz: Abdulfettah Ebu Guddê, *Mevzû Hadisler*, s. 119.

¹⁶⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 6.

¹⁶⁷ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 6.

¹⁶⁸ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 6.

derileriniz ve kıllarınız (kendiniz) ona yumuşar (itaat eder) ve onu kendinize yakın görürsünüz o zaman bilin ki ben o hadise sizden daha evlayım (daha layığım, yani o hadis bana aittir.) Duyduğunuz hadisten kalpleriniz hoşlanmaz, derileriniz ve kıllarınız nefret ederse (kaçarsa) ve onu kendinizden uzak görürseniz bilin ki ben de ona sizden daha uzağım. (Yani o bana ait değildir). Ahmed b. Hanbel ve Bezzar bu hadisi Müsnedlerinde rivayet etmişlerdir.¹⁶⁹ Aynı şekilde İbnu'l-Cevzî'nin rivayet ettiği Resûlullah'ın (s.a.v.); “Hoşlanmadığımız şeyleri benden rivayet ettiğinizde onunla amel etmeyin çünkü ben hoş olmayan şeyi söylemem ve onu söyleyenlerden değilim”¹⁷⁰ hadisiyle de delil getirmişlerdir. Tâbi'ûndan büyük alim Rabi' b. Haysem'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Muhakkak ki sahîh hadisin gündüzün ışığı gibi bir ışığı vardır ki onun Resûlullah'a ait olduğunu o ışıkla tanırırsın. Resûlullah'a ait olmayanlarda da gecenin karanlığı gibi bir karanlık vardır ki onlardan hoşlanmaz ve hadis olduklarını kabul etmezsin.”¹⁷¹ Bu rivayeti de kendi görüşüne delil olarak sunmuşlardır.¹⁷²

f. İbn Arrâka göre, büyük bir olayı ihtiva eden hadisin kalabalık bir cemaat tarafından bilinmesi lazım olduğu halde, bunu sadece bir râvinin rivayet etmiş olması da hadisin mevzû olduğunu göstermektedir.¹⁷³

g. İbn Arrâk'a göre bir başka karineyse, mükelleflerin hepsinin bilmesi gereken, bilmemenin özür kabul edilemeyeceği bir bilginin sadece bir kişi tarafından rivayet edilmesidir.¹⁷⁴

h. İbn Arrâk başka bir karine olarak, rivayet edilen hadisin lafzının ve manasının bozuk olmasını göstermektedir.¹⁷⁵

Müellif, mevzu hadisleri tanımada önemli gördüğü, İbn Hacer el-Askalânî'nin şu sözlerine de yer vermiştir: ¹⁷⁶ “Ölçü, mananın bozuk olmasıdır. Lafızları bozuk olsa da olmasa da mananın bozukluğu tespit edilirse, bu durum hadisin mevzû' olduğuna işarettir. Çünkü bu dinin her şeyi güzeldir. Bozukluk ise seviye düşüklüğüne neden olur. Dinin güzellikleri ile bu bozuklukların bir araya

¹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 497; Bezzâr, *Müsned*, IX, 168.

¹⁷⁰ İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 103.

¹⁷¹ İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 103.

¹⁷² İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 7.

¹⁷³ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 7.

¹⁷⁴ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 7.

¹⁷⁵ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 7.

¹⁷⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 7.

gelmesi düşünülemez. Lafzın bozukluğuna gelince, bu bozukluk hadisin mevzû' olduğuna işaret etmez. Zira râvinin hadisi mana ile rivayet etmiş olması ihtimali vardır. Manası tamdır ama fasih bir lafızla rivayet edilmemiş olabilir. Ancak, râvi naklettiği hadisi bu bizzât Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifadesidir derse ve lafız bozuksa, işte o zaman lafzın bozukluğu hadisin mevzû' olduğuna işaret eder."¹⁷⁷

İbn Arrâk, "hocalarımızın hocası" dediği Burhan el-Bikaî'nin (ö. 885/1480),¹⁷⁸ mananın bozukluğuna işaret eden karinelere saydığı, küçük bir günaha karşılık büyük bir azabı veya küçük bir iyiliğe karşılık büyük mükâfat içeren rivayetleri de belirtiler arasında zikretmektedir. Bu durumun kıssacıların hadislerinde çokça geçtiğini söyleyen müellif, İbnu'l-Cevzî'nin aktarmaya utandığını belirttiği şu tür rivayetleri örnek olarak vermektedir: "Kim şu kadar namaz kılsa, cennette ona yetmiş ev vardır. Her evde yetmiş bin daire vardır. Her dairede yetmiş bin yatak, her yatakta da yetmiş bin cariye vardır." Her ne kadar mümkünse de çok çirkin bir şeydir.¹⁷⁹ Yine şu örnek verilebilir: "Her kim bir gün oruç tutarsa onun için bin hac, bin umre ve Hz. Eyyub'un (a.s.) sevabı vardır." Bu ve bunun gibileri amel terazisini altüst eden rivayetlerdir.¹⁸⁰

i. İbn Arrâk, Fahrüddin er-Razi'nin *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh*'ta şu karineyi de eklediğini belirtmektedir: "Haberlerin derlenip tedvin edilmesinden sonra rivayet edilen haber araştırılır. Haber ulemanın hafızalarında ve kitaplarda bulunmaz ise mevzû olduğuna hükmedilir. Haberlerin derlenmediği, sahabe ve onlara yakın dönemde ise, birinin başkaları tarafından bilinmeyen bir haberi rivayet etmesi caizdir."¹⁸¹

İbn Arrâk el-'Alâî'den Râzî'nin bu görüşleriyle ilgili şu değerlendirmeyi de aktarmaktadır: "Böyle haberlerin başka yerlerde de rivayet edilip edilmediğinin araştırmasını, hadislerin hepsini veya büyük bir çoğunluğunu ezberlemiş olan İmâm

¹⁷⁷ İbn Hacer, *en-Nuketü 'Alâ İbn Salâh*, II, 844.

¹⁷⁸ Asıl adı Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî olan El-Bikaî Şam, Kudüs ve Kahire'de İbnu'l-Cezerî, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Kâdî Şühbe, İbn Nübâte, İbn Raslân gibi âlimlerden ders okudu. Kıraat, fıkıh, hadis, tarih, kelâm ve nahiv dallarında, özellikle de tefsir sahasında eserler yazmıştır. Bilgi için bkz.: Suat Yıldırım, "Bikaî", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 149-150.

¹⁷⁹ İbnu'l-Cevzî, *Kitabu'l-Mevzûât*, I, 98.

¹⁸⁰ İbnu'l-Cevzî, *Kitabu'l-Mevzûât*, I, 98.

¹⁸¹ er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *el-Mahsul fî İlmi Usuli'l-Fıkh*, I-VI, Müessesetü'r-Risâle, Riyad, 1992/1412, IV, 299-300; İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 7.

Ahmed, Alî b. el-Medîni, Yahyâ b. Ma'în ve onlardan sonra gelen el-Buhârî, Ebû Hâtım, Ebû Zur'a, onlardan da sonra gelen en-Nesâî, daha sonrakilerden ed-Dârekutnî gibi büyük hâfizlar yapar. Çünkü bir hâdisin mevzû' olduğuna hüküm verebilmek için hâdislerin tariklerinin çoğunu toplayıp, uzak beldelede bulunan rivayetlerin de çoğuna muttali olmak gerekir. Ancak böyle olması durumunda râvîlerin rivayetlerinden olan hadislerle onlara ait olmayanlar birbirinden ayırt edilebilir. Durum böyle olunca, nasıl olur da bu mertebeye ulaşmamış bir kimse, bir hadisi bulamayınca "bu hadis mevzûdur" diye bir hükümde bulunabilir? Böyle bir şey hadisçilerin uygulamalarında olmayan bir hâldir."¹⁸² İbn Arrâk, el-Alaî'nin bu açıklamalarına dayanarak yukarıda adları geçen, hadis hafızlarının hakkında "bilmiyorum" veya "aslı yoktur" dedikleri hadislerin uydurma olduklarına karar verilebileceğini belirtmektedir.¹⁸³

j. es-Suyûtî'nin, *Şerhu't-Takrîb*'de mevzûluğun alametlerini sayarken bir de "Râvî'nin Râfîzî, rivayet ettiği hadisin de Ehl-i Beyt'in faziletine dair olması,"¹⁸⁴karinesini eklediğini belirten İbn Arrâk da bu görüşü; veyahut Rafîzî'nin rivayetinin kendileriyle mücadele edenlerin aleyhinde olması, şeklinde desteklemektedir.¹⁸⁵

İbn Arrâk, "uydurma; adil iki kişinin, bir adamın bir sözü uydurup onu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnad ettiğini görmesi gibi bir beyyine ile sabit olur mu?" sorusuna Zerkeşi'nin şu cevabını vermektedir: "Bu tereddütlü bir durum olup yalan yere şahitliğe benzer. Bu şekildeki bir rivayetle kesinlikle amel edilemez."¹⁸⁶ Dolayısıyla İbn Arrâk'ın iki adil şahidin mevzu dediği rivayeti de mevzu hükmünde kabul ettiği anlaşılmaktadır.

¹⁸² İbn Hacer, *en-Nuketü alâ İbn Salâh*, II, 847.

¹⁸³ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 7-8.

¹⁸⁴ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, I, 150.

¹⁸⁵ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 5-8.

¹⁸⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 8.

3.2.3 İbn Arrâk'a Göre Mevzû Hadisi Rivayet Etmenin Hükümü

İbn Arrâk, mevzû hadisin -hangi gayeyle olursa olsun- mevzû olduğu belirtilmeden, rivayet edilmesinin hiç kimse için helal olmadığı görüşünü savunmaktadır.¹⁸⁷

İbn Arrâk, en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) şöyle dediğini nakletmektedir: “Bilerek hadis uyduranlar, “Kim benim ağzımdan bilerek hadis uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın” hadisine dayanarak Hz. Peygamber'in ağzından kasten yalan uydurmanın haram olup kebâirden olduğunda icma' eden Müslümanlara muhalefet etmişlerdir.”¹⁸⁸ el-Cuveynî ise bilerek hadis uydurmayı küfür saymıştır. İbn Kesîr, İbn Akil'in el-Cuveynî'nin bu kanaatine katıldığını belirtmiştir. Zehebî'nin *Kitabu'l-Kebair*'inde, “helali haram, haramı da helal kılacak şekilde hadis uydurmanın küfür olduğunu belirttiğini ifade eden İbn Arrâk, her konudaki uydurmalar için aynı hükmün geçerli olduğunu söylemektedir.”¹⁸⁹

İbn Arrâk, kalamcılarının mevzû hadisin varlığı konusundaki iddialarına da İbn Kesîr'in şöyle cevap verdiğini belirtmektedir: “Bazı mütekellim alimler uydurma hadisin varlığını inkâr etmişlerdir. Aslında ya böyle bir söylenti yoktur ya da bu söylentileri söyleyen kişilerin şer'i ilimlerle hiçbir ilgisi yoktur.”¹⁹⁰

İbn Arrâk, bu tür iddialara reddiye olarak Hz. Peygamber'in (.....علي) hadisini misal göstermektedir. Eğer bu hadis sahih ise, zaten bunun varlığı mevzû hadisin varlığına delalet eder. Ama eğer mevzû ise zaten amaç hasıl olmuştur demektir. Bu uydurma faaliyeti hemen olacak diye bir şey yoktur. Kıyamete kadarki herhangi bir zaman diliminde olabilir. Bu tür söylentiler ve ona verilen cevapların hepsi hadis ehlinin yanında önemsizdir. Çünkü zayıf hadislerin itibar görmesinden korkan hadis alimleri ve hafızları, sahihi sakiminden ayırmak için çokça uğraşmışlar ve sahihi de zayıfı da ezberlemeye gayret etmişlerdir.”¹⁹¹

¹⁸⁷ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 8.

¹⁸⁸ en-Nevevî, *Sahihi Müslim bi-Şerhi'n-Nevevi*, I, 70.

¹⁸⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 12.

¹⁹⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 8.

¹⁹¹ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 8.

Neticede İbn Arrak, mevzu hadisleri durumlarını belirtmeden rivayet etmenin haram olduğu görüşünü savunmuş ve mevzu hadislerin olmadığını iddia eden kelmacıların bu iddialarını delillerle tenkid etmiştir.

3.3 HADİS UYDURMA FAALİYETİNDE BULUNAN GRUPLAR

Uydurma hadislerin kimler tarafından ne maksatla uyduruldukları konusu üzerinde durulması gereken bir konudur. Bunun farkında olan İbn Arrâk, ‘uydurmacıların sınıfları’ başlığı altında hadis uydurma faaliyetinde bulunan grupların genel özelliklerini yazmıştır. Bunlara bazen isim vererek bazen de uzunca kıssalarla örnek vermektedir. Biz de bu grupları ayrı başlıklar altında ele almayı tercih ettik.

3.3.1 Zındıklar

İbn Arrâk’a göre hadis uydurma işini ilk başlatan kişiler zındıklardır. O, bunların maksatlarının İslam dininin değerini düşürüp dine tahribat yapmak ve bu şekilde Müslümanları aldatmak suretiyle dine saldırmak olduğunu savunmaktadır. Abdulkerim b. Ebi'l-Avcâ, Muhammed b. Said el-Maslub, Muğire b. Said el-Kufî ve Abdulmelik b. Mervan zamanında peygamberlik iddiasında bulunan yalancı Haris gibileri zındıklara örnek olarak verilmektedir. İbn Arrâk, Hammad b. Zeyd’in Ukayli’den; “zındıkların Hz. Peygamber adına on dört bin hadis uydurduğunu”¹⁹² rivayet ettiğini zikrederek sünnet’e en büyük zararın zındıklar eliyle verildiğini beyan etmeye çalışmaktadır. Nitekim İbn Adiy, yakalandığı zaman, zındıklığı nedeniyle boynu vurulmak üzere Abbasilerin Basra emiri Muhammed b. Süleyman b. Ali’nin huzuruna getirilen Abdulkerim b. Ebi'l-Avcâ’nın şöyle dediğini nakletmektedir: “Vallahi dininizde helâli haram, haramı da helâl göstermek üzere dört bin hadis uydurdum”.¹⁹³ İbnü'l-Cevzî de, bu zındıklardan bazılarının, hadis şeyhinin gafletini kollayarak onun kitabına, söylemediği sözleri yerleştirdiğini daha sonra da şeyhin bunları kendi kitabındanmış gibi rivayet ettiğini belirtmektedir.¹⁹⁴

¹⁹² Ali el-Kari, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, *Şerhu Şerhu Nuhbeti'l-Fiker ft Mustalahati Ehli'l-Eser*, Thk.: Heysem Nizar Temim, Muhammed Nizar Temim, Dârü'l-Erkam, Beyrut, Tsz., s. 446.

¹⁹³ Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizanü'l-İ'tidal ft Nakdi'R-Rical*, I-VIII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1995, IV, 386.

¹⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 100; İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 11.

Zındıkların maksatlarına ulaşmak için her yolu denedikleri yukarıdaki açıklamalardan açıkça anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hadisler değerlendirilirken bu hususun her zaman göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindeyiz.

3.3.2 Heva ve Bid'at Sahipleri

İbn Arrâk, heva ve bid'at sahiplerini kendi mezheplerini güçlendirmek ve muhaliflerini küçük düşürmek için hadis uyduran kişiler olarak tanıtmaktadır. Bunların da hadisler uydurduğuna delil olarak da şu örnekleri vermektedir: İbn Ebi Hatim "*Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dil*" adlı eserinin mukaddimesinde, tevbe eden bir harici şeyhinden şu sözleri rivayet etmektedir: "Dininizi kimlerden (rivayet edip) aldığımıza dikkat ediniz. Zira biz bir şey yapmayı arzu ettiğimiz zaman onunla ilgili olarak bir hadis uydururduk."¹⁹⁵ Yine Hâkim Ebu Abdullah'ın, Mürcie'nin büyüklerinden Muhammed b. el-Kasım et-Talkani'nin kendi mezhebini yüceltmek için hadis uydurduğunu dile getirdiğini; İbn Adiy'den, Mücessime mezhebine mensup olan Muhammed b. Şuca' es-Selci'nin aralarındaki mezhep düşmanlığından dolayı ehl-i hadisi kötölemek için Mücessime'yi destekleyen hadisler uydurduğunu nakletmektedir.¹⁹⁶

İbn Arrâk, konu hakkındaki görüşleri belirttiikten sonra el-Müfhim'in sahibi Ebu'l Abbas el-Kurtubi'nin ehli rey hakkındaki şu sözlerine de dikkat çekmektedir: Re'y ehlinden bazı fakihler kıyas ile verilen hükmün sözlü nisbet şartıyla Hz. Peygamber'e nisbetini caiz görmüşlerdir. "Resûlullah (s.a.v.) şöyle demiştir" gibi. İbn Arrâk, "re'y ehlinin kitapları uydurma hadislerle şahitlik ediyor. Bu gruptan olan uydurmacıların metinleri de bu fakihlerin fetvalarına benziyor, zira hiçbirinde sened yoktur," görüşünü belirtmektedir.¹⁹⁷ Böylece İbn Arrak, Ehl-i Reyden bazı fakihlerin de mezheplerini destekleyen bazı hadisler uydurduklarını ve heva ve bid'at sahipleri arasında sayılmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.3.3 Uydurmayı Kendilerine Sanat ve Ticaret Aracı Olarak Kullananlar

Müellif'e göre, bunların hadis uydurmayı kendilerine dünyevi bir mal ve şöhret elde etmek için kullanmışlardır. Allah ve Resulüne karşı hadlerini aştıklarını hatta gecedен sabaha kadar uydurma hadis üretmekle uğraştıklarını söylemektedir.

¹⁹⁵ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I,11.

¹⁹⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I,11.

¹⁹⁷ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 11.

İbn Arrak, bunların başında Ebu'l Buhteri, Vehb b. Vehb el-Kadi, Süleyman b. Amr en-Neha'i, Hasan b. Ulvan ve İshâk b. Necîh el-Malatî gibi isimlerin geldiğini ifade etmiştir. Ancak bunların uydurmalarına dair herhangi bir örnek sunmamaktadır.¹⁹⁸

3.3.4 Zühd ve Takva Sahibi Kimseler

Hadis uyduran kesimlerin arasında en dikkat çekici olanları zühd ve takva sahibi olanlardır. İbn Arrâk, zühd ve takva sahibi kimselerin cehalet kaynaklı dindarlıklarının onları hadis uydurmaya yönelttiğini, özellikle insanları hayırlı işlere ve iyi ameller yapmaya teşvik etmek ve kötülüklerden de men etmek maksadıyla, Terğib ve Terhîb denilen konularda hadis uydurduklarını belirtmektedir. Bu konularda hadis uydurmaya Kerrâmiyye ve bazı mutasavvıfların cevaz verdiklerini söylemektedir.¹⁹⁹

İbn Arrâk bunları eleştirirken İbnu'l-Cevzî'nin İmam Gazali'den naklen; "Bunlar şeytanın vesveselerindedir. Çünkü doğrulukta yalana yer yoktur, Allah ve Resulü'nün yeni şeyler uydurmaya ihtiyacı yoktur," sözlerini kullanmaktadır.²⁰⁰

3.3.5 Dünya Menfaatleri Peşinde Koşanlar

İbn Arrâk bunları kıssacılar, dilenciler ve makam sahibi kişilere yakınlaşmak için yalan uyduranlar olarak belirtmekte ve uydurdukları rivayetlere örnekler vermektedir.

Kıssacıların uydurduğu, dikkat çeken rivayetlerden biri İbnu'l-Cevzî'nin kitabının mukaddimesinde yer verdiği şu hadisedir: "Hz. Ömer çok meşgul olduğu bir zamanda, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin yanına geldiler. Bir müddet sonra başını kaldırdığında onları yanı başında görünce, ayağa kalktı ve meşguliyetinden dolayı kendilerini göremediğini ve hürmette kusur işlemişse affını diledi. Daha sonra her birine biner dinar hediye etti ve kendilerinden haklarını helal etmelerini istedi. Onlar da memnun bir şekilde oradan ayrılıp durumu babaları Ali b. Ebu Talib'e bildirdiler. Hz. Ali: "Resûlullah'ın, (s.a.v.) "Ömer dünyada İslam'ın nuru, cennet ehlinin kandilidir," buyurduğunu işittim" dedi.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin bu haberi Hz. Ömer'e getirdiklerinde, Hz. Ömer eline kalem alıp: "Bismillâhirrahmanirrahim, bize, ehl-i cennet gençlerinin

¹⁹⁸ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 11.

¹⁹⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 12.

²⁰⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 12.

seyidleri, Resûlullah (s.a.v.)'in “*Muhakkak Ömer, dünyada İslâm'ın nuru, ahirette ehl-i cennetin kandilidir*” buyurdıklarını babalarından rivâyetle söylediler” diye yazmış ve sonra vasiyetinde: “Şu kâğıdı muhafaza edin, vefat ettiğimde göğsüme koyun, onun şâhitliğiyle Allah’u Teâlâ’nın huzuruna gideyim” demiştir. Vasiyeti üzerine vefatında o kâğıt göğsüne konulmuş ve öylece kabre götürülmüştür. Ertesi gün kabrinin üzerinde “*Ömer hakkında Hasan ve Hüseyin ile baba ve dedelerinin söyledikleri doğrudur*” ibâresinin yazılı olduğu görülmüştür.”²⁰¹

İbn Arrâk’ın kıssacıların uydurduğu rivayetlere verdiği ikinci örnek İbnu’l-Cevzî’den naklettiği şu kıssadır:

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Yahya b. Ma’in (ö. 233/847), Bağdat’ta bir mescitte birlikte namaz kılıyorlardı. O esnada bir kıssacı, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Ma’in’den duyduğunu ifade ederek, “*Kim Lâ ilâhe illallah derse, Allah bu cümlelerin her bir sözcüğünden gagası altından, tüyleri de mercandan olan bir kuş yaratır,*” şeklinde ortalama yirmi sayfa kadar devam eden uzun bir haber aktarmış. Bu duruma şahit olan Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Ma’in, birbirlerine, “Sen böyle bir rivâyette bulundun mu?” diye sormuşlardır. Her ikisi de: “Allah adına yemin ederim ki, ben böyle bir şey duymadım,” demişlerdir. Kıssacı konuşmasını bitirince, Yahya b. Ma’in yanlarına gelmesi için adama işaret etmiş, o da bir bahşiş alacağı ümidiyle hemen yanlarına gelmiştir. Yahya, adama: “Sana bu hadisi kim rivâyet etti?” diye sorunca adam, “Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Ma’in” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Yahya, “Ben Yahya b. Ma’in, bu da Ahmed b. Hanbel’dir. Biz Allah Resûlü’nden (s.a.v.) senin rivâyet ettiğin şekilde asla bir şey rivayet etmiş değiliz.” Bunu duyan kıssacı, şu cevabı vermiştir: “Ben sürekli Yahya b. Ma’in’in ahmak biri olduğunu duyardım, şimdi ise bu durum tam olarak doğrulandı.” Yahya kendisine “Nasıl yani?” diye sorunca hikâyeci: “Yahu şu dünyada adları Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Ma’in olan sizden başkaları yok mu? Ben şu ana dek adları Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Ma’in olan on yedi adamdan hadis yazdım,” diyerek cevap vermiştir. Bunu duyan Ahmed b. Hanbel, yüzünü kapatarak Yahya b. Ma’in’e bırak gitsin demiştir. O da alaylı bir eda ile oradan uzaklaşmıştır.²⁰² Daha sonra İbn Arrâk, İbnu’l-Cevzî’nin ve İbn Hibban’ın bu hadisin senedinden bahsetmediğini, Zehebi’nin de bu hikâyenin İbrahim b. Abdulvahid el-Bekri’nin tercemesini

²⁰¹ İbnu’l-Cevzî, *Kitâbu’l-Mevzûât*, I, 44-45; İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şerî’a*, I, 13.

²⁰² İbnu’l-Cevzî, *Kitâbu’l-Mevzûât*, I, 46; İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şerî’a*, I, 14.

anlatırken, onun tarafından uydurulmuş münker bir rivayet olabileceğini iddia etmektedir.²⁰³

Dilencilerin uydurduğu rivayetlere örnek olarak İbn Arrâk, İbn Hibban'ın *Kitabu'd-Duafa ve'l-Mecruhin* isimli eserinin mukaddimesinde ele aldığı, bir adamın insanlardan bir şeyler istemek suretiyle dilendiğini anlatan hadiseyi nakletmektedir:

“Yezid b. Harun, o Şerik'ten, o Muğire'den, o da İbrahim'den naklediyor, eğer bir kişi bir şeyi üç defa istediği halde, kendisine herhangi bir şey verilmezse o da üç defa Allah'u Ekber demek suretiyle onların yanından geçsin.” Bunu duyan Yezid b. Harun “ben böyle bir hadis duymadım, bu yalandır” diyerek reddetmiştir.²⁰⁴

İbn Arrâk, makam sahibi kişilere yakınlaşmak maksadıyla uydurulan rivayetlere örnek olarak da İbn Ebî Hayseme'den naklettiği Gıyas b. İbrahim ile Abbasi halifesi el-Mehdi arasında cereyan eden şu hadiseye yer vermektedir:

“Gıyas, halife Mehdi'nin (ö. 170/786) huzuruna girdiği zaman onun güvercinleri sevdiğini ve onlarla oynadığını (güvercinleri yarıştırdığını) görmüştür. Kendisine “Mü'minlerin emirine bir hadis rivayetinde bulun,” dendiğinde o hemen: "Bize falan falandan diyerek Hz. Peygamber'e kadar varan bir isnad söyleyerek Resûlullah'ın "ok, deve, at ve kanatlı (kuş) yarışlarından başkası için ödül almak helâl olmaz" buyurduğunu rivayet etmiştir. Bunun üzerine Mehdi, ona on bin dirhem verilmesini emretmiş, Gıyas kalkınca Mehdi: "Senin şu kafan Resûlullah'a yalan isnad eden bir kafadır" demiştir. Mehdi devamla, "Ne yazık ki buna ben sebep oldum " dedikten sonra güvercinlerin kesilmesini ve onun bu işten vazgeçmesini emretmiştir.²⁰⁵

Asrımızın önemli alimlerinden Abdülfettah Ebu Gudde bu hadiseyi aktardıktan sonra dipnotta şu dikkat çekici yorumu yapmaktadır: “Esasında el-Mehdi günahsız güvercini bırakıp, Resûlullah'a (s.a.v.) iftira eden yalancıya ikram ve

²⁰³ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 14.

²⁰⁴ İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed el- Bustî, *Kitâbü'l-Mecrûhin Mine'l-Muhaddisin*, I-II, Thk.: Hamdi b. Abdülmecid b. İsmail es-Selefi., Dârü's-Semey'î, I. Baskı, Riyad, 2000, I, 81-82.

²⁰⁵ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 14-15. (Müellif bu hadisenin İbn Ebi Hayseme'nin *Tarih* 'inde geçtiğinin söylemektedir. Ancak yaptığımız araştırmada müellifin vermiş olduğu söz konusu kaynakta bu hadiseye rastlamadık. Ancak bu hadiseyi şu kaynaklarda bulmak mümkündür: İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 42; İbn Hibban, *Kitâbü'l-Mecrûhin*, I, 66.; Suyûti, *el-Leâliu'l-Masnûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûât*, Beyrut, Tsz., II, 470.)

ihsanda bulunacağına cezalandırması gerekirdi. Demek ki el-Mehdi bu yaptığıyla iki hataya düştü.”²⁰⁶

3.3.6 Uydurmayı Kendi Zevkleri ve Niyetlerinde Kötülük Olduğu İçin Yapanlar

Müellife göre bu gruptaki kişiler, bazı zayıf senedleri sahih ve meşhur senedlerle değiştirmek suretiyle hadis uydurmuşlardır. Bazıları da hadisin meşhur olmayan bir senedini, rağbeti ve talebi arttırmak için garipleştirerek uydurmuşlardır. İbn Arrâk, el-Hâkim Ebu Abdullah’dan; İbn Ebi Hayya’nın Cafer-i Sâdık ve Hişam b. Urve’nin hadislerinin, senedlerinde değişiklik yaptığını haber vermekte ve İbn Hacer’in bu türden hadisleri ‘*maklub hadis*’ kısmına dahil ettiğini de bildirmektedir.²⁰⁷

İbn Arrâk bu konuyla ilgili Tacuddin es-Subki’nin; “hadislerin senedlerini değiştirip garipleştiren kişi deccal ve kezzaptır. Onun söylediği bütün hadisler, olduğu gibi rivayet edilse bile düşer yani reddedilir”,²⁰⁸ dediğini nakletmiştir.²⁰⁹

İbn Arrâk’a göre, işitmediği bir hadisi rivayet edenlerin de bu gruba girmektedir. İbnu’l-Cevzî bu görüşünü Abdullah b. İshâk el-Kirmanî’nin Muhammed b. Yâkub’tan rivayet ettiği Abdullah’a sorulan; “Sen doğmadan dokuz yıl önce Muhammed b. Yâkub vefat ettiği halde sen nasıl oluyor da ondan hadis rivayet edebiliyorsun”²¹⁰ sorusuyla desteklemektedir. Yine başka bir örnekte, Muhammed b. Hâtem el-Keşî’nin²¹¹ Abd b. Humejd’den aldığı rivayet hakkında el-Hâkim Ebu Abdullah’ın “Bu şeyh (Muhammed b. Hâtem el-Keşî’yi kastediyor) Abd b. Humejd’in vefatından on üç sene sonra bu hadisi kendisinden duyduğunu iddia ediyor” dediğini zikretmektedir.²¹²

²⁰⁶ Abdulfettah Ebu Gudde, *Mevzû Hadisler*, s. 72, 137. dipnot.

²⁰⁷ İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şeri’a*, I, 15.

²⁰⁸ es-Subkî, Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali b. Abdulkâfi, *Tabakâu’ş-Şâfiyyeti’l-Kubrâ*, I-X, Thk.: Abdulfettâh Muhammed el-Hulv - Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Ysz., Tsz., IV, 260.

²⁰⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şeri’a*, I, 15.

²¹⁰ İbnu’l-Cevzî, *Kitâbu’l-Mevzûât*, I, 37.

²¹¹ İbnu’l-Cevzî’nin *Kitâbu’l-Mevzûât*’ında bu isim Muhammed b. Hâtem el-Ketîbi olarak geçmektedir. Burada el-Keşî olarak geçmesini yazım hatası olarak değerlendirmekteyiz.

²¹² İbnu’l-Cevzî, *Kitâbu’l-Mevzûât*, I, 37.

3.3.7 Kasten Hadis Uydurmadıkları Halde Yalancı Durumuna Düşenler

İbn Arrâk'a göre kasden olmasa de bazı insanlar yanlışlıkla ya da bilmeden Hz. Peygamber'e, sahabilere ve başkalarına bazı hadisleri isnâd etmişler bazen de hadiste olmayan bazı eklemeler de yapmışlardır. Misal olarak Hammad b. Seleme'nin (ö.167/783) üvey evlâdı olan Abdulkerim b. Ebi'l-Avcâ'nın, (ö.160/776) onun kitaplarına bazı eklemelerde bulunmuştur.²¹³

Hafızalarında, gözlerinde ve yazmalarında herhangi bir sıkıntıya maruz kalan kişiler de bu gruba dahil edilmemektedir.²¹⁴

Bütün bu grupları sıraladıktan sonra İbn Arrâk, İbnu's-Salâh'ın hadis uyduran grupların içerisinde en tehlikeli ve zararlı olanının zühd ehli olduğunu, çünkü onlara güven ve itimâd olduğunu söylediğini²¹⁵ belirtmektedir. Zira câhil kimseler onların söylediklerini sorgulamadan kabul etmektedirler.²¹⁶ İbn Hacer kıyas yoluyla Hz. Peygamber'e bazı sözleri isnad eden fakihleri de bu gruba dahil etmektedir.²¹⁷ Yine İbn Hacer, en tehlikeli grup konusunda İbnu's-Salâh'a katılmakla birlikte, ona göre bu grupların en gizli olanı ise bu en son saydığımız gruptur. Yani bilmeden veya yanlışlıkla uydurma faaliyetine dahil olanlardır. Çünkü, onlar bilmeden uydurmuşlardır. Çok büyük zararları vardır. Çok ince noktalara sahip olduğu için ancak bu işin ehli olanlar tarafından fark edilebilirler.²¹⁸ İbn Arrâk da diğerlerinin bilinmesinin daha kolay olduğunu, akli noksan olanların dışında herkesin anlayabileceğini belirtmektedir.²¹⁹

Bir değerlendirme yapacak olursak, hadis uydurma faaliyetlerine karışan grupları her Mevzûât kitabında olduğu gibi İbn Arrâk da önemli görmüş ve kendi eserinde dile getirmiştir. O çoğunlukla İbnu'l-Cevzî ve Suyûtî'nin ilgili eserlerinden faydalanmıştır. İbnu's-Salâh'tan sonra gelen hemen hemen her alimde olduğu gibi İbn Arrâk da ondan etkilenmiş olacak ki bu eserinin mukaddimesini yazarken birçok yerde İbn Salah'ın eserinden alıntılar yapmıştır.

²¹³ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 15.

²¹⁴ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 15.

²¹⁵ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 99.

²¹⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 15.

²¹⁷ İbn Hacer, *en-Nuketu alâ İbn Salâh*, I, 127.

²¹⁸ İbn Hacer, *en-Nuketu 'Alâ İbn Salâh*, II, 857-858.

²¹⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 16.

3.4 TENZÎHU'Ş-ŞERİA'DAKİ BAZI MÛLÂHAZALAR

3.4.1 İbn Arrâk'a Göre Hadislerin Korunması Meselesi

İbn Arrâk hadislerin korunması konusunda İbnu'l-Cevzî'nin şu sözlerini aktarmaktadır: “Kur'an'da ziyade yapmanın mümkün olmadığı anlaşıldığı zaman Resûlullah'ın hadisini uydurmaya yöneldiler. O'nun söylemediği bazı sözler söylemeye başladılar. Allah'u Teala da hadis ilminin muhafazası maksadıyla ilim ehli, bilhassa hadis ilmiyle uğraşan insanları çoğalttı. Bu alimler sahihi sakiminden ayırdılar. Allah hiçbir asırda bu alimleri eksik bırakmadı. Ancak bu zamanda sayıları oldukça azaldı. Hatta sayıları o kadar azaldı ki, Anka kuşu kadar değerli hale geldiler.”²²⁰

İbn Arrâk'ın, Kur'an'ı Kerim'e müdahale etme cesaretini kendinde bulamayanların, hadislere yöneldiklerini ancak Allah'ın, alimleri hadislerin muhafazası konusunda seferber kılmak suretiyle onları muhafaza ettiği kanaatini taşıdığı anlaşılmaktadır. Kendi döneminde bu sahadaki yetkin alimlerin azaldığını belirterek mevzu bahis eserini yazmasının bir ihtiyaçtan kaynaklandığını dile getirmeye çalışmıştır.

3.4.2 Tenzîhu'ş-Şeria'da Hadis Alimleri Hakkındaki Görüşler

İbn Arrâk eserinde herhangi bir başlık koymadan hadis ehli hakkında bazı alimlerin görüşlerini aynen aktarmaktadır. Biz de bu görüşleri herhangi bir yorum yapmadan aktarmayı tercih ettik:

Süfyân es-Sevrî: Melekler gökyüzünün bekçileridirler, Ashab-ı hadis de yeryüzünün bekçileridirler.²²¹

Yezîd b. Zerî': Bütün dinlerin kahramanları vardır, bu dinin de kahramanları sened sahibi kimselerdir.²²²

İbnu'l-Mubârek “Mevzû hadisle ilgili ne diyorsun” sorusuna, “Mutehassıslar (hadis alimleri) bu iş için yaşarlar,”²²³ karşılığını vererek hadisle iştilal eden kimselerin uydurma faaliyetlerine karşı mücadelelerine dikkat çekmektedir.

ez-Zehebî: Halife Harun Reşid'in yakaladığı bir zındıkta “Senin uydurduğun bin hadis nerede?” diye sorması üzerine şöyle cevap vermektedir: “Ebu İshâk el-Fezârî ve İbnu'l-Mubârek hepsini didik didik ederek harf harf bulup çıkardılar.”²²⁴

²²⁰ İbnu'l-Cevzî, *Kitabu'l-Mevzûât*, I, 31; İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şeri'a*, I, 16.

²²¹ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, VII, 274.; Suyûti, *el-Leâliu'l-Masnûa*, II, 474.

²²² Suyûti, *el-Leâliu'l-Masnûa*, II, 474.

²²³ İbnu'l-Cevzî, *Kitabu'l-Mevzûât*, I, 37; Suyûti, *el-Leâliu'l-Masnûa*, II, 472.

İbn Kuteybe *İhtilafu'l-Hadis* isimli eserinde şöyle söylemektedir: Ashabu'l-hadis hakkı araştırdılar. Resûlullah'ın sünnetine uymaları ve doğu, batı, deniz, kara demeden onun sünnetini bulup Allah'a yakınlık sağladılar. Onlar durmadan öğrenmek, sahihini sakiminden ayırt etmek için çalışıp çabalamışlar. Nasih-mensuhu, akla aykırı olanlarını ayıklamışlar, hak olanı kaybolmak üzereyken tekrar gün yüzüne çıkarmışlar. Dağılmak üzereyken tekrar bir araya getirmişler. Gafilleri ikâz etmişler, bu sayede daha önce sünnete yüz çevirenler tekrar sünnete yönelmişlerdir.²²⁵

İbn Arrâk, İbn Hibbân'dan hadis ehlinin faziletine dair şu misali vermektedir: “Ahmed b. Hanbel, bir kitaba bakmakta oldukları halde bir grup hadis ehline rastladı, dedi ki: Bunlar o kimselerdir ki, Hz. Peygamber'in “benim ümmetinden bazıları vardır ki kıyamete kadar onlar zail olmazlar,” dediği kimselerdir.”²²⁶ İbn Ebi Hâtem²²⁷ bu kimseler için; “Eğer bu kimseler bu gruba layık değillerse o zaman kim layıktır. Onlar ki vatanlarından ayrılıp yokluğu ve açlığı, hadis için göze almışlardır. Geçmişlerin eserlerini alarak, salih kimselerin yolunda yürümektedirler, yalanı Hz. Peygamber'den uzaklaştırmak suretiyle Müslümanların yolunu aydınlatmaktadırlar. Böylece sahih ile uydurmayı, yalan ile doğruyu birbirlerinden ayırt etmektedirler.”²²⁸

İbn Arrâk'ın bu görüşleri dile getirmesinde, hadis alimlerinin hem faziletlerini hem de onların, hadislerin korunmasındaki rollerini anlatmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

3.4.3 İbn Arrâk'ın Hadisçileri Eleştirenlere Verdiği Cevaplar

İbn Arrâk hadisçilere yöneltilen eleştirilere de cevap vermekten geri kalmamıştır. Bu durumu şöyle dile getirmektedir: “Bazıları, “garîb hadisin hastalıklı (illetli) olduğunu,” ileri sürmek suretiyle; garîb ve zayıf hadisleri kitaplarına alan hadisçileri eleştirmişlerdir. Oysa onların garîb ve zayıf hadisi almış olmaları, onu hak ve doğru görmelerinden değil, aksine sahihi sakiminden ayırt etmek içindir. Bu konuda şu örnek verilebilir: Sehl'in, “Ben Hasan'ın duvar ile kabir arasında namaz

²²⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefâyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, I-LIII Thk.: Ömer Abdusselam Tedmurî, Beyrut, 1990, XII, 58.

²²⁵ İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, s. 73.; İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, I,16.

²²⁶ İbn Hibban, *Kitâbü'l-Mecrûhin*, I, 84.

²²⁷ İbn Arrâk, eserinde İbn Ebi Hâtem ismi yerine İbn Hibban ismini zikretmektedir. Yaptığımız araştırmalarda bunun bir hata olduğunu, kaynaklarda bu sözün aslında Ebu Hâtem'e ait olduğunu tespit ettik. Bu nedenle bu ismi burada zikrettik.

²²⁸ İbn Hibban, *Kitâbü'l-Mecrûhin*, I, 84.; İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, I,17.

kıldığını gördüm”²²⁹ şeklindeki rivayeti batıldır. Çünkü Hasan, Hz. Peygamber’den kabirler arasında namaz kılmanın yasak olduğuna dair bir rivayette bulunmuştur.²³⁰ Yine Yunus’un Hasan’dan rivayet ettiği, Hz. Peygamber’in on künyeyi yasakladığına dair hadisin,²³¹ senesinde bulunan Merv Kâdısı Ebu İsmâ’in uydurmacılığı nedeniyle batıldır. Bu tür örnekler çoğaltılabilir. İşte İbn Arrâk, hadis alimlerinin bu tür hadisleri kendi çalışmalarına almalarındaki sebebin, onların mevzû (batıl) olduklarını göstermek olduğunu ifade etmiştir.²³²

3.4.4 İbn Arrâk’ın “Men Kezebe Aleyye...” Hadisi Hakkındaki Görüşü

Bu hadis hakkında birçok alim görüş belirtmişlerdir. “Men kezebe aleyye” lafzıyla başlayan rivayetlerin 70’i aştığını,²³³ dolayısıyla mutevatir bir hadis olduğunu söylemek mümkündür.²³⁴ Bununla birlikte bu manada olup başka lafızlarla ifade edilen daha da fazla rivayet bulunmaktadır.²³⁵ İbnu’l-Cevzî de *Kitabu’l-Mevzûât*’ında bu hadis ile ilgili bir başlık oluşturup 55-98. sayfalarında bu konudaki rivayet ve görüşleri aktarmıştır.²³⁶

Bu hadis ile ilgili Türkiye’de de yazılmış olan makaleler bulunmaktadır. Bunlardan biri Bekir Kuzudişli’nin, özellikle müsteşriklerin, bu hadisin uydurma olduğu söylemlerine itirazını dile getiren, bölgelere göre bu hadisin rivayet seyrini ele almaktadır.²³⁷ Bir diğeri de Mustafa Işık’ın, hadisin sebab-i vürudu üzerine yazılmış olup yirmiden fazla turuktan alınan rivayetleri sıralamaktadır.²³⁸

İbn Arrâk (...من كذب علي) “Kim ki benim ağzımdan bir yalan uydurursa ateşteki yerine hazırlansın”²³⁹ hadisinin sened zinciri için İbnu’l-Cevzî’nin şöyle söylediğini aktarmaktadır:

²²⁹ İbn Kuteybe, *Te’vilu Muhtelifi’l-Hadis*, s. 74.

²³⁰ İbn Ebu Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef*, I-XVI, Thk.: Muhammed Avvame, Mektebetu’r-Ruşd, Cidde, 2004, XIII, 160; İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şerî’a*, I,17.

²³¹ İbn Kuteybe, *Te’vilu Muhtelifi’l-Hadis*, s. 74.

²³² İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şerî’a*, I,17.

²³³ Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris, *Nazmü’l-Mütenasir Mine’l-Hadisi’l-Mütevâtir*, Daru’l-Kutubi’s-Selefiyye, Kahire, Tsz. s. 28.

²³⁴ Kettânî, *Nazmü’l-mütenasir*, s. 24.

²³⁵ Işık, Mustafa, “Sebebu Zikri’l-Hadis Bağlamında ‘Men Kezebe Aleyye’ Örneği”, *ERUİFD*, Cilt 1, Sayı 18, 2014, s. 12.

²³⁶ Geniş bilgi için bkz. İbnu’l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 55-94.

²³⁷ Makale için bkz.: http://isamveri.org/pdfdrq/D02568/2008_1/2008_1_KUZUDISLIB.pdf Erişim Tarihi: 06.02.2017

²³⁸ Işık, Mustafa, “Sebebu Zikri’l-Hadis Bağlamında ‘Men Kezebe Aleyye’ Örneği”, *ERUİFD*, Cilt 1, Sayı 18, 2014, s. 7-32.

²³⁹ Buhârî, İlim, 38, Cenaiz 34, Enbiya 50, Edeb 109; Müslim, Zühd 72; Ebû Dâvûd, İlim 4; Tirmizî, Fiten 70, İlim 8, 13, Tefsîr 1, Menâkıb 19; İbn Mâce, Mukaddime 4.

“Bu hadisi doksan sekiz tane sahabi rivayet etmiştir. Bunların içinde Aşere-i Mubeşşere, İbn Mes’ud, Süheyb, Ammar b. Yasir, Muaz b. Cebel, Ukbe b. Amir, Mikdad b. el-Esved, Selman-i Farisi, Abdullah b. Ömer b. el-Hattab, Ebu Zer el-Ğifari ve Ebu Hureyre (Allah hepsinden razı olsun) gibi meşhur birçok sahabi bulunmaktadır. Yine bunların içerisinde Hz. Aişe ve Hz. Peygamber’in bakıcısı Ümmü Eymen de bulunmaktadır.”²⁴⁰

İbn Arrâk, İbnu'l-Cevzî'nin yukarıda isimleri geçen sahabilere ait rivayetlerin senedlerini de yazdığını, ayrıca Ebubekir, Sehl b. el-Hanzala, Muaz b. Enes, Ebu Hind ed-Dari ve Sehl b. Sa'd gibi birçok sahabiye ait rivayetin de senedlerinin olmadığını dile getirmektedir.²⁴¹

İbn Arrâk, İmam Nevevi'nin (ö. 676/1277) Sahih-i Muslim üzerine yazmış olduğu şerhin²⁴² mukaddimesinde bu sahabi sayısını iki yüze, Hafız Ebu'l-Haccac ed-Dımaşki'nin de yüz iki adete kadar çıkardığını, ancak bu sayılar hakkında, Hafız İraki'nin “çok uzak bir ihtimaldir (mümkün değildir)” dediğini belirtmektedir.²⁴³

Yine bu hadis hakkında İbnu'l-Cevzî'nin, Ebubekir Muhammed b. Abdulvahhab el-İsferayini'nin “Aşere-i Mubeşşere'nin üzerinde toplandığı başka bir hadis bilmiyorum,” dediğini,²⁴⁴ ancak Hafız Zeynuddin el-İraki'nin buna itiraz ederek, Hâkim ve Beyhaki'nin “namazda ellerin bağlanması” konusunda, Ebu'l-Kasım b. Mende'nin de “mest üzerine mesh” konusunda aşere-i mubeşşere'nin birleştiğini söylediklerini belirtmektedir.²⁴⁵

İbn Arrâk da “men kezzebe...” hadisinin vürud sebebiyle ilgili dile getirilen iddiaları reddetmek üzere dört görüş belirtmiştir:

Birincisi; “Kim ki benim ağzımdan bir yalan uydurursa ateşteki yerine hazırlansın” hadisini değerlendirirken konuyla ilgili batıl görüşlere itibar edilmemesi gerektiğini belirtmektedir.²⁴⁶ Bununla ilgili olarak şu hadiseyi aktarmaktadır: “Bir adam Hz. Peygamber'in (s.a.v.) elbisesi gibi bir elbise giydi. Medine'deki bir haneye

²⁴⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 9-10.

²⁴¹ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 10.

²⁴² İmam Nevevi'nin, Müslim'in “Sahih” adlı kitabına yazdığı şerhin asıl adı, “*el-Minhâc fi şerhi Sahihi Müslim*”dir.

²⁴³ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 10.

²⁴⁴ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 10.

²⁴⁵ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 10.

²⁴⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 12.

geldi ve dedi ki: "Resûlullah (s.a.v.) beni elçi olarak gönderdi ve bana istediğin eve girebilirsin" dedi. Onlar da şöyle cevap verdiler: "Hayatımız boyunca Allah Resulü'nün çirkin hiçbir şeyi ve ahlaksızlığı emrettiğini görmedik." Adama bir oda hazırladılar, sonra Allah Resulüne bir haber gönderip durumu bildirdiler. Bunun üzerine o, Ebu Bekr ile Ömer'e şöyle buyurdu; "Haydi oraya gidin, eğer adamı diri bulursanız önce öldürün, sonra ateşe atıp yakın! Gittiğinizde ona yapacak bir şeyin kalmamış olduğunu görürseniz, yine de onu ateşte yakın!" Geldiler; adamın bir yılan tarafından sokulup öldüğünü gördüler. Hemen na'şını ateşe atıp yaktılar. Sonra Allah Resulünün yanına dönüp durumu anlattılar. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Kim ki benim ağzımdan bir yalan uydurursa ateşteki yerine hazırlansın".²⁴⁷ İbn Arrâk hadisin sebab-i vürudunun bu olay olduğunu söyleyenlere itiraz ederek, hadisin senedinin sabit olmadığını, olsa dahi Hz. Peygamber'in söyleminin genel olduğunu bu kişiye tahsis edilemeyeceğini savunmaktadır.²⁴⁸ Kanaatimizce rivayetteki ifadelerde rakâket vardır ve Hz. Peygamber'in ifadelerine benzememektedir. Dolayısıyla bu ifadelerin Hz. Peygambere ait olmadığı açıktır, sened aramaya da gerek yoktur. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi İbn Arrâk senedinin sabit olmadığını ifade etmiştir.

İkinci olarak, "Kim beni küçük düşürüp İslam'a zarar vermek maksadıyla, benim adıma yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın," demiştir. Bu durum sahabileri rahatsız etti. Bazı sahabeler şöyle dediler: Ey Allah'ın Resulü biz senden duyduğumuzu başkalarına aktarırken bazen eksik bazen de fazla söylüyoruz. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in; ben ondan bahsetmiyorum, bu durum beni küçük düşürmek ve İslam'a zarar vermek maksadıyla söyleyen kişi için geçerlidir," buyurmuştur.²⁴⁹ İbn Arrâk bu rivayetin de batıl olduğunu, senedinde bulunan Muhammed b. el-Fadl b. Atiye'nin ittifakla yalancı olduğunu belirterek hadisin kabul edilemeyeceğini dile getirmektedir.²⁵⁰

²⁴⁷ Rebi' b. Habib b. Amr el-Ezdî el-Basrî, Müsned-i Rebi' b.Habib, Yusuf b. İbrahim Vercelanî, *Kitabu't-Tertib fi's-Sahih Min Hadisi'r-Resûl*, Thk.: Şeyh Nureddin Abdullah b. Humeyd el-Salimî, Mektebetu-Maskat, I. Baskı, Saltanat-ı Uman, 2003, 323-325. Not: Rebi' b. Habib'in *Müsned* adlı eseri hakkında, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Ahmet Özdemir tarafından bir doktora çalışması yapılmaktadır.

²⁴⁸ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 12-13.

²⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 95.

²⁵⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şerî'a*, I, 13.

Üçüncü olarak; Hz. Peygamber adına söylenen yalan, terğib ve terhib konusunda olursa ve “Bu zaten Hz. Peygamber için yalan söyleniyor, O’nu methediyor. Böylece O’nun üzerine yalan atılmış olmaz” diyerek Hz. Peygamber adına yalan söylemeye cevaz verenlere de yalan üzerine hüküm inşa edilemeyeceğini cevabını vermektedir.²⁵¹

Son olarak, “من كذب علي متعمدا ليضل به الناس فليتبوا مقعده من النار” diyerek, “insanları dalalete sevk etmek için” şeklinde bir anlam çıktığını savunanlara da orada bulunan ‘lam’ın, ‘akibe lamı’ olduğunu, ta’lil veya te’kid lamı olmadığını söyleyerek bu iddiayı reddetmektedir. Buna bir de *فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ*

*بِغَيْرِ عِلْمٍ*²⁵² ayetini delil getirmektedir.²⁵³

Böylece İbn Arrâk İbnu’l-Cevzî’nin, bu hadisin sebab-i vüruduna dair iddialara reddiyelerini kabul etmektedir. Ancak onun bu hadis için “Aşere-i Mubeşşere’nin üzerinde ittifak ettiği başka bir hadis bilmiyorum” şeklindeki sözlerini kabul etmeyerek başka hadislerin de varlığını savunmuştur.²⁵⁴

3.4.5 Tenzîhu’ş-Şeria’da İbnu’l-Cevzî’ye Yöneltilen Eleştiriler

İbn Arrak’ın mevzû hadisler alanında birinci derecede müracaat kaynağı olan İbnu’l-Cevzî’nin el-Mevzûât isimli eseri, yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin arkasında, eserine almış olduğu hadislerin bir kısmının mevzû olmadığı düşüncesi yatmaktadır. İbn Arrâk, bu bağlamda bazı alimlerin İbnu’l-Cevzî’ye yönelttikleri eleştirileri kitabına almıştır. Bunlardan es-Seyf Ahmed b. Ebi’l-Mecd²⁵⁵ şöyle demiştir: “İbnu’l-Cevzî, bazı kişilerin bir hadisin senedindeki râviyle ilgili söylemiş oldukları “falanca kişi zayıftır, kuvvetli değildir” vb. sözleri nedeniyle birçok hadisi mevzû saymıştır. Halbuki bu türden birçok hadisin mevzû olduğuna kalp şahitlik etmemektedir. Yani bu kararlar ile kalp mutmain olmuyor. Bunlarda

²⁵¹ İbn Arrâk, *Tenzîhu’ş-Şeri’a*, I, 13.

²⁵² En’am Suresi, 6/144.

²⁵³ İbn Arrâk, *Tenzîhu’ş-Şeri’a*, I, 13.

²⁵⁴ İbn Arrâk, *Tenzîhu’ş-Şeri’a*, I, 10.

²⁵⁵ Bunun Seyfuddin İbnu’l-Mecd (ö. 643/1245) olması muhtemeldir. Çünkü Zehebî ondan İbnu’l-Cevzî’yle ilgili nakilde bulunmuştur. Bkz. Zehebi, *Siyeru A’lami’n-Nubela*, I-XXV, Muessesetu’r-Risale, XI. Baskı, Beyrut, 1996, XXI, 382-383.

kitap, sünnet ve icmaya muhalif, akli ve nakli inkâr eden bir durum da söz konusu değildir. Keza bir tek şahsın; bir hadisin râvisiyle ilgili söylediği söz dışında hadisin, mevzû olduğu konusunda bir delil de yoktur. Bu apaçık bir düşmanlıktır, ölçsüzce hareket etmektir.”²⁵⁶

İbn Arrâk, “şeyhimizin şeyhi” dediği allâme muhaddis Şemsuddin es-Sehâvi’nin; bu durumun apaçık bir şüphe olduğunu, râviyi yalanla ithamdan başka bir şey olmadığını ve uydurma hakkında hükmün bu şekilde verilemeyeceğini söylediğini belirtmektedir.²⁵⁷

İbn Arrâk, yine şeyhimiz dediği İbn Hacer’in bu konuyla ilgili başlı başına “metruk” ismiyle bir kavram oluşturduğunu, bunu da; Hz. Peygamber’in hadislerinde yalancılıkla itham edilmiş olunan veya hadiste yalanı olmasa bile, günlük hayattaki konuşmalarında yalancı olarak bilinen kimselerin, bilinen kaidelere muhalif olarak rivayet ettikleri ve bu rivayetlerinde münferit kaldıkları hadis olarak tanımladığını söylemektedir.²⁵⁸ İbn Arrâk son olarak: “Hafız el-Alâî ve başka alimlerin dediği gibi; yalan ile itham olunan ve hadiste yalan söylediği bilinen bir kişinin tek başına rivayet ettiği hadis, mevzû olmayı gerektiren başka bir karine de olması durumunda mevzudur,”²⁵⁹ sonucunu çıkardığını belirterek bu konuda İbnü’l-Cevzî’ye katılmadığını ifade etmeye çalışmıştır.

İbn Arrâk’ın eserinde Suyûtî’ye yöneltilen herhangi bir eleştiriye değinmemiş olması dikkat çekicidir.

3.5 TENZİHU’Ş-ŞERİA’NIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.5.1 Eserin Üslûp ve Metodu

İbn Arrâk, mevzû hadislerle ilgili Hafız Ebi’l-Ferec İbnü’l-Cevzî’nin (ö. 597/1200) geniş bir kitap ele aldığını belirtmektedir. Ancak bu kitapla ilgili bazı tartışmalar, suçlamalar ve ithamlar bulunduğunu da dile getirmektedir. “Şeyhlerimizin Şeyhi” dediği es-Suyûtî’nin, İbnü’l-Cevzî’nin adı geçen eserini ihtisar edip bazen de tenkit ettiği ve “*el-Leâliü’l-Masnûa fi’l-Ehâdisi’l-Mevzûâ*” isimli bir kitap yazdığını belirtmektedir. Daha sonra Suyûtî’nin bu kitaba “*Zeylü’l-*

²⁵⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şeri’a*, I, 10.

²⁵⁷ İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şeri’a*, I, 10.

²⁵⁸ İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şeri’a*, I, 10.

²⁵⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-Şeri’a*, I, 10.

Lealiü'l-Masnûa” ismi ile zikrettiği bir zeyl yazdığını da aktarmaktadır. Bundan başka İbnu'l-Cevzî'nin mevzû dediği üç yüze yakın hadisin mevzû olmadığını kanıtlamak üzere “*en-Nuketü'l-Bediat*” isimli kitabını kaleme aldığını söylemektedir. İşte *Tenzihu's-Şeria*'nın, yukarıda bahsi geçen kitapların bir özeti, tamamlayıcısı ve bunu okuyan kişilerin başka bir kitaba bakmaya ihtiyacının olmadığını iddia etmektedir. Mümkün olduğu kadar konuları kısa tuttuğunu, düzen ve tertibinde “*el-Lealiü'l-Masnûa*”yı takip ettiğini ve onu esas aldığını beyan etmektedir.²⁶⁰

İbn Arrâk, Menâkıb kitabı dışındaki diğer bütün konuların içerisindeki rivayetleri üç bölüme ayırmıştır. Bu ayrımı aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

Birinci Bölüm: İbnu'l-Cevzî'nin mevzû saydığı, buna karşılık kimsenin muhalefet etmediği rivayetleri ele almaktadır.²⁶¹

İkinci Bölüm: İbnu'l-Cevzî'nin mevzû saydığı, ancak başka âlimlerin buna itiraz ettiği rivayetleri barındırmaktadır.²⁶²

Üçüncü Bölüm: İbnu'l-Cevzî'nin kitabında yer vermediği, Suyûtî'nin buna ilave olarak kitabına aldığı rivayetler. Ancak Suyûtî bu ziyadelerde konu başlıklarına uygun davranmayarak bazı rivayetleri kitabının sonuna eklemiştir. İbn Arrâk, Suyûtî'nin Kitabü'l-Cami'inde bulunan bu rivayetleri üçüncü fasılda layık olduğu biçimde uygun olan konunun altına sıralamıştır.²⁶³ Bu şekilde yapmış olduğu bölümleri başta (اعلم) diyerek ikaz etmiştir.²⁶⁴ Ancak yine de herhangi bir başlığa uygun olmayan rivayetleri ikinci cildin sonunda yine Kitabü'l-Cami' adı altında toplamıştır.

Kitabu'l-Menakıb'a gelince; onu da bablara ayırarak her babı yukarıda belirttiği üç bölüm halinde ele almıştır. Şayet bu üç bölümden herhangi biri yoksa

²⁶⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 3.

²⁶¹ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 3.

²⁶² İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 3. (Mevzûât hakkında yazılmış eserlerin tanıtımını yapan eserlerde İbn Arrâk'ın hayatı ve eserlerinin verildiği bölümde, eserine dair bilgi verilirken hep aynı eser baz alındığından olacak ki sürekli yanlışlığa düşülmüştür. Bununla ilgili olarak bkz.: Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 158. Zira İbn Arrâk, üç bölümde ele aldığı eserinin birinci bölümünde İbnu'l-Cevzî'ye Suyûtî'nin itiraz etmediği, ancak bazen kendisinin veya başka alimlerin itiraz ettiği hadisleri aktarmıştır. Ancak ikinci bölümde söz konusu kitaplarda verilen bilginin aksine, Suyûtî'nin yanında bazen İbn Hacer, Zehebî, gibi alimlerin hadisin sıhhati konusundaki karşıt görüşlerine de yer vermektedir. Bilgi için bkz.: İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 375, 384.)

²⁶³ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 3.

²⁶⁴ Örnekleri için bkz.: İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, II, 308, 343,

“falan bölüm yoktur” diye yazmıştır.²⁶⁵ Kitabın araştırmasını kolaylaştırmak için de rivayetlerin ilk kelimelerini satır başlarına aldığını beyan etmiştir.²⁶⁶

İbn Arrâk, zikrettiği hadis merfu olursa “hadis” (حديث) demiştir. Hadisin tahricinden sonra kendisine atfedilen sahabi için “falan kişinin hadisi” (من حديث فلان) demiştir. Örnek olması açısından şu hadisi verebiliriz.

(حديث) من قال القرآن مخلوق فقد كفر (خط) من حديث جابر ولا يصح فيه محمد بن

عبد بن عامر السمرقندی²⁶⁷

Ancak rivayet, Hz. Peygamber’in hikâye ettiği, başka birinin müracaatı sonucu söylediği, Hz. Cebrail’in sözleri veya Hz. Peygamber’in dışında birinin söylemi ise hadisin kime ait olduğunu söylemeden sadece “hadis” diye belirtmiştir.²⁶⁸

Eğer hadis mevkuf olarak rivayet edilmişse, “falanın eseri” (اثر فلان) diyerek lafza olduğu gibi uyduğunu belirtmektedir.²⁶⁹ Buna da şu örneği verebiliriz:

(وَأَثَر) عمر لموت ألف عابد قائم الليل صائم النهار أهون من موت رجل عاقل عقل عن الله أمره فعلم ما أحل الله له وما حرم عليه فانتفع بعلمه وانتفع الناس به وإن كان لا يزيد على الفرائض التي

فرض الله عز وجل كبير زيادة²⁷⁰

Eserde mürsel olarak belirtilen bir hadisin de olduğu dikkatimizi çekmektedir:

وحديث سعيد بن المسيب مرسلًا أشرف النبي على خير فقال خربت خير ورب الكعبة إنا إذا

نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين فجاء رجل من عظماء أحبارهم له فصاحة وبلاغة وجمال هيئة

فقال سعد يا رسول الله ما أخلق هذا أن يكون عاقلاً فإني أرى له هيئة ونبلاً فقال إنما العاقل من آمن

بالله وصدق رسله وعمل بطاعة ربه

²⁶⁵ Bilgi için bkz.: İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, II, 376.

²⁶⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, I, 4.

²⁶⁷ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, I, 134.

²⁶⁸ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, I, 237, 22; 250, 22,23. hadisler.

²⁶⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, I, 4.

²⁷⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, I, 216. Daha fazlası için bkz.: I, 223, 224, 234, 235.

Suyûtî'nin ziyadelerinde bahsettiği fakat illetlerini açıklamadığı hadisleri mümkün olduğunca kendisinin açıklamaya gayret ettiğini belirtmektedir.²⁷¹

İbn Arrâk “İbnu'l-Cevzî şöyle dedi” veya “Suyûtî şöyle dedi” gibi ifadelerle onların görüşlerini aktarmıştır. Ancak bununla onların ibarelerinin hepsini aldığı anlamına gelmediğini, onların söylemlerini mümkün oldukça kısa ve öz bir şekilde aldığını dile getirmektedir.²⁷²

Eğer İbnu'l-Cevzî hadis için “sahih değildir” (لا يصح) veya “münkerdir” (منكر) gibi bir lafız söylemişse aynısını naklettiğini, “mevzû” (موضوع), “aslı yoktur” (لا اصل له) veya “yalan” (كذب) şeklindeki hükümlerini ise kitabının Mevzûât kitabı olması dolayısıyla, gerekmedikçe zikretmediğini belirtmektedir. Ancak ondan sonra gelen âlimlerden; o sözün mevzû, batıl veya yalan olduğunu ifade edenler olmuşsa, o görüşleri de ayrıca belirttiğini söylemektedir. Ancak bu tür hadislerin râvilerinde böyle bir vasıf yoksa onu da belirtmiştir.²⁷³

İbn Arrâk, kendi değerlendirmelerini aktarırken, genellikle “kultu” (قلت) diye başlayıp sonunu da “Allah’u ‘âlem” (الله اعلم) diye bitirmektedir. Başında “kultu” (قلت) demişse; kendi görüşünü, aksi takdirde Suyûtî'nin görüşünü beyan ettiğini söylemektedir.²⁷⁴ Bazen bir hadisin içinde birden çok defa “kultu” (قلت) kelimesiyle kendi değerlendirmelerini dile getirmiştir.²⁷⁵ İbnu'l-Cevzî'nin görüşlerine katılmadığı yerlerde bu itirazını da dile getirmiştir.²⁷⁶

İbn Arrâk İmam Suyûtî'nin “*el-Leâliü'l-Masnûa*” adlı eserini takip ettiğini söylemiş ancak bu, bütün hadislerini kendi kitabına aldığı anlamına gelmemektedir. Bazı hadisleri atlamak suretiyle kitabını ihtisar etmiştir. Örnek olarak İbnu'l-Cevzî ve Suyûtî'nin “Kitâbu't-Tevhid”de ele aldığı hadislerin hepsini almamıştır.²⁷⁷

²⁷¹ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, II, 309,310.

²⁷² İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, I, 4.

²⁷³ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, I, 4-5.

²⁷⁴ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, I, 5.

²⁷⁵ Örnek için bkz.: İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, I, 135-136, 189.

²⁷⁶ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-Şerî'a*, I, 135-136. 7. hadis.

²⁷⁷ İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I, 105-109; Suyûtî, *el-Leâliü'l-Masnûa*, I, 3-33.

Suyûti birçok hadiste senedleri zikrederken hadisin kime ait olduğunu bildirdikten sonra merfu ise merfu olduğunu bildirmektedir.²⁷⁸ Ancak İbn Arrâk'ın böyle bir tasarrufta bulunmadığı görülmektedir.

3.5.2 Tenzihu's-Şeria'da Bulunan Yalancı Râviler

İbn Arrâk eserinin mukaddimesinin sonunda 19-133. sayfalar arasında hadis uyduran 1780 kişinin ismini ve onlar hakkında alimlerin bazı görüşlerini vererek alfabetik olarak sıralamıştır. Bütün harfleri bitirdikten sonra künyeleriyle meşhur olmuş bazı yalancı râvilerin isimlerini de sıralamıştır. Bu da diğer Mevzûât kitaplarında görülmemiş bir uygulama olarak dikkat çekmekte ve oldukça faydalı bir durum arz etmektedir.²⁷⁹

Müellif mukaddimesinin sonunda hadis uydurucusu, yalancı ve hadis hırsız olarak nitelendirdiği bu isimleri iki nedenden dolayı yazdığını belirtmektedir. O şöyle demektedir:

- 1- Bu kitapta bulunan hadislerin senedinde bu isimlerden biri geçtiğinde, hadisin tahrîcini yaptıktan sonra, “bu hadisin içinde falan kişi geçiyor” veya kısaca “falan kişi târikiyle gelmiş” demek suretiyle bu bölümde ismini ve yalancı olduğunu beyan ettiği kişinin ismini vererek bir nevi tekrardan kaçındım.
- 2- Araştırma amaçlı bu kitabı inceleyen kişinin bu isimleri daha rahat bir şekilde bulabilmesini kolaylaştırmayı amaçladım.²⁸⁰

²⁷⁸ Suyûti, *el-Leâliu'l-Masnûa*, I, 4.

²⁷⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 19-133.

²⁸⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeri'a*, I, 18.

Aşağıdaki tabloda eserde hangi harfte kaç râvi isminin geçtiği gösterilmiştir:

YALANCI RÂVÎLERİN HARFLERE GÖRE DAĞILIMI			
Harf	Râvi Adedi	Harf	Râvi Adedi
ا	322	ط	6
ب	33	ظ	4
ت	4	ع	384
ث	5	غ	7
ج	41	ف	21
ح	140	ق	13
خ	31	ك	6
د	20	ل	3
ذ	2	م	398
ر	14	ن	22
ز	24	ه	25
س	76	و	17
ش	10	ي	84
ص	19	الكني (ابو)	43
ض	6		
		Genel Toplam	1780

3.5.3 Tenzihu's-Şeria'nın Konu Dağılımı

Eserde, Hz. Aişe'nin menakıbı ve miraslar konu başlığının dışında diğer tüm konu ve babların altında üç fasıl bulunmaktadır. Müellif daha önce mukaddimesinde de belirttiği gibi üçüncü bölümleri olmayan babları, “*üçüncü bölümü yoktur*” diye yazmıştır. Bu konu başlıklarının altındaki bablar ve bu bablardaki hadis ve eser sayıları aşağıdaki gibidir:

Kitap Adı	Bab Adı	Bölüm Adedi	Hadis ve Eser Adedi
Kitabu't-Tevhid		1. Bölüm	18
		2. Bölüm	15

		3. Bölüm	13
Kitabu'l-İmân		1. Bölüm	9
		2. Bölüm	9
		3. Bölüm	4
Kitabu'l-Mubtede'		1. Bölüm	32
		2. Bölüm	46
		3. Bölüm	80
Kitabu'l-Enbiya ve'l-Kudema		1. Bölüm	10
		2. Bölüm	16
		3. Bölüm	24
Kitabu'l-İlm		1. Bölüm	27
		2. Bölüm	25
		3. Bölüm	68
Kitabu Fedailu'l-Kur'an		1. Bölüm	8
		2. Bölüm	15
		3. Bölüm	62
Kitabu's-Sunne		1. Bölüm	11
		2. Bölüm	9
		3. Bölüm	12
Kitabu'l-Menakıb ve'l-Mesalib	Bab-un fi ma Yete'alleka bi'n-Nebiyy	1. Bölüm	14
		2. Bölüm	8
		3. Bölüm	12
	Bab-u Menakıbi'l-Hulefai'l- Erbaa	1. Bölüm	87
		2. Bölüm	27
		3. Bölüm	68
	Bab-u Menakıbi Ehl-i Beyt	1. Bölüm	26
		2. Bölüm	6
		3. Bölüm	7
	Bab-u Zikri Aişe	1. Bölüm	3
		2. Bölüm	2
		3. Bölüm	-

	Bab-un fi Taifetin Mine's-Sahabe	1. Bölüm	30
		2. Bölüm	8
		3. Bölüm	22
	Bab-u Menakibi ve Mesalibi Muteferrika	1. Bölüm	11
		2. Bölüm	11
		3. Bölüm	3
	Bab-u Zikri'l-Buldan ve'l-Eyyam	1. Bölüm	6
		2. Bölüm	18
		3. Bölüm	47
Kitabu't-Tahare		1. Bölüm	11
		2. Bölüm	5
		3. Bölüm	21
Kitabu's-Salat		1. Bölüm	58
		2. Bölüm	26
		3. Bölüm	63
Kitabu'-Sadaka ve'l- Ma'ruf		1. Bölüm	11
		2. Bölüm	27
		3. Bölüm	27
Kitabu's-Savm		1. Bölüm	21
		2. Bölüm	13
		3. Bölüm	21
Kitabu'l-Hacc		1. Bölüm	3
		2. Bölüm	13
		3. Bölüm	16
Kitabu'l-Cihad ve's-Sefer		1. Bölüm	12
		2. Bölüm	9
		3. Bölüm	18
Kitabu'l-Muamelat		1. Bölüm	11
		2. Bölüm	15
		3. Bölüm	22
Kitabu'n-Nikah		1. Bölüm	21

		2. Bölüm	22
		3. Bölüm	28
Kitabu'l-Ahkam ve'l-Hudud		1. Bölüm	34
		2. Bölüm	21
		3. Bölüm	21
Kitabu'l-Et'ime		1. Bölüm	40
		2. Bölüm	54
		3. Bölüm	45
Kitabu'l-Libas ve'z-Zîneti ve't-Tıbb		1. Bölüm	20
		2. Bölüm	14
		3. Bölüm	22
Kitabu'l-Edeb ve'z-Zühd ve'r-Rekaik		1. Bölüm	29
		2. Bölüm	50
		3. Bölüm	58
Kitabu'z-Zikr ve'd-Dua		1. Bölüm	11
		2. Bölüm	5
		3. Bölüm	57
Kitabu'l-Mevaiz ve'l-Vasaya		1. Bölüm	5
		2. Bölüm	5
		3. Bölüm	5
Kitabu'l-Fiteni		1. Bölüm	7
		2. Bölüm	7
		3. Bölüm	9
Kitabu'l-Marad ve't-Tıbb		1. Bölüm	9
		2. Bölüm	18
		3. Bölüm	6
Kitabu'l-Mevt ve'l-Kubûr		1. Bölüm	7
		2. Bölüm	25
		3. Bölüm	11
Kitabu'l-Mevaris		1. Bölüm	1
		2. Bölüm	3
		3. Bölüm	-

Kitabu'l-Ba's		1. Bölüm	11
		2. Bölüm	21
		3. Bölüm	16
Kitabu'l-Cami'		-	39
		Toplam	2109

Yukarıda görüldüğü gibi hadis sayıları arasında herhangi bir oran ya da eşitlik söz konusu değildir. Tabloda hadis ve eser sayısı sütunu olarak isimlendirmemizin nedeni, eserde sadece hadis değil Hz. Peygamber'in dışında birinin söylemiş olduğu sözleri, müellifin (اثر) “eser” olarak belirtmesidir. Toplam hadis sayısı ise bazen bir hadisin içerisinde birçok rivayet bulunduğu için onlardan tekrar edilenleri değil değişik rivayetleri baz aldık.

3.5.4 Tenzihu'ş-Şeria'da Bulunan Hadislerin Kaynaklara Göre Dağılımı

Daha önce de belirttiğimiz gibi İbn Arrâk hem İbnu'l-Cevzî'nin hem Suyûtî'nin eserinden alıntılar yaptığı için onların kaynaklarını kullanmıştır. Bunun yanında bir de kendi ulaşabildiği kaynaklardan da aldığı hadisleri eserine almıştır. Bu eserlerden bazıları ileriki sayfalarda zikredilecektir.

Buhâri ve Müslim'in hadislerinin râvilerini kitabına almadığını belirten müellif, bunun gerekçesini de kendisinin onları tenkid edecek seviyede olmadığı şeklinde açıklamaktadır.²⁸¹ İbnu'l-Cevzî'nin *Sahih-i Muslim*'de bulunan bir hadisi eserine aldığı göz önüne alınırsa, İbn Arrâk'ın rivayetleri eserine almada daha tutucu davrandığını söylemek mümkündür. İbn Arrâk, İbnu'l-Cevzî'nin *el-İlelu'l-Mutenâhiye* adlı eserine aldığı bazı haberleri, *Mevzûât*'ına da almış olmasını çelişkili olarak nitelendirmektedir. Buna şu hadisi örnek gösterebiliriz: “İkiyüz kere kul huve'llâhu ehad'i okuyana Allah bin beş yüz sevap yazar, borcu olursa müstesna.”²⁸²

İbn Arrâk İbnu'l-Cevzî'nin kendi kitabında yararlandığı eserleri de şöyle sıralamıştır:

²⁸¹ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şerî'a*, I, 18.

²⁸² İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şerî'a*, I, 291

İbn Adî'nin (ö.365/975) *el-Kâmil*'i, İbn Hibban'ın (ö. 354/965) *ed-Du'afâ*'sı, Ukaylî'nin (ö. 323/934) *ed-Du'afâ*'sı, Ebu'l-Feth el-Ezdi'nin (ö. 374/984) *ed-Du'afâ*'sı, İbn Merduye'nin (ö. 416/1025) *Tefsir*'i, Taberani'nin (ö. 360/970) *Mu'cem*'leri, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *el-Efrad*'ı, Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1070) ve İbn Şâhin'in (ö. 385/995) eserleri, Ebu Nu'aym'ın (ö. 430/1038) *el-Hilye, Târîhu İsfahân* ve diğer eserleri, Hâkim'in (ö. 405/1014) *Târîhu Nisâbûr*'u ve diğer eserleri ve Cevzekani'nin (ö. 543/1148) *el-Ebâtil* adlı eseri.²⁸³

Kendi eserinde bunları; İbn Adîy (عد), İbn Hibbân (حب), Ukaylî (عق), Ebi'l-Feth el-Ezdî (فت), İbn Merdûye (مر), Taberânî (طب), Dârekutnî (قط), Hatîb el-Bağdâdî (خط), İbn Şâhin (شا), Ebu Nu'aym (نع), Hâkim (حا), Cevzekani (قا) rumuzlarıyla kullanmıştır.

İbn Arrâk, bu eserlerin dışında İbnu'l-Cevzî'nin yararlanmış olduğu eserler varsa ve bunları biliyorsa isim olarak zikretmiştir.²⁸⁴ Ancak İbnu'l-Cevzî'nin hangi kaynaktan aldığını bilmediği rivayetleri de İbnu'l-Cevzî adına zikrettiğini belirtmiştir.²⁸⁵

Suyûtî'nin ziyadesinin de kaynaklarını kullanan müellif bunları şöyle sıralamıştır: İbn Asâkir'in (ö. 571/1175) *Tarih*'i, İbnu'n-Neccâr'ın (ö. 643/1245) *Tarih*'i, Deylemî'nin (ö. 509/1115) *Müsnedü'l-Firdevs*'i ve Ebu's-Şeyh'in (ö. 369/979) bazı eserlerinden de istifade etmiştir. İbn Asâkir için (كر), İbnu'n-Neccâr için (نجا), Deylemî için (مى) ve Ebu's-Şeyh için de (بخ) rumuzlarını kullanmıştır.

²⁸³ İbn Arrâk, *Tenzîhu 'ş-Şerî'a*, I, 4.

²⁸⁴ Örnekleri için bkz.: İbn Arrâk, *Tenzîhu 'ş-Şerî'a*, I, 175, 187, 228, 265, 326.

²⁸⁵ Örnekleri için bkz.: İbn Arrâk, *Tenzîhu 'ş-Şerî'a*, I, 174, 312, 321, 325, 333.

Aşağıdaki tabloda İbn Arrâk'ın eserine aldığı hadislerin kaynaklara göre dağılımı verilmiştir:

KAYNAKLARA GÖRE DAĞILIM				
KAYNAK KİTAPLAR	1. FASILDAKİ HADİS SAYISI	2. FASILDAKİ HADİS SAYISI	3. FASILDAKİ HADİS SAYISI	FASILLARDAKİ TOPLAM HADİS SAYISI
İbn Adîy (عد)	106	172	21	299
İbn Hibbân (حب)	59	72	8	139
Ukaylî (عق)	44	79	12	135
Ebi'l-Feth el-Ezdî (فت)	14	15	3	32
İbn Merdûye (مر)	5	11	1	17
Taberânî (طب)	8	33	10	51
Dârekutnî (قط)	28	53	14	95
Hatîb el-Bağdâdî (خط)	30	98	47	175
İbn Şâhin (شا)	12	13	7	32
Ebu Nu'aym (نع)	16	26	46	88
Hâkim (حا)	26	15	28	69
Cevzekani (قا)	34	8	0	42
İbn Asâkir (كر)	1	0	74	75
İbnu'n-Neccâr (نجا)	0	0	50	50
Deylemî (می)	1	1	340	342
Ebu'ş-Şeyh (بيخ)	0	2	37	39
İbnu'l-Cevzî	110	51	6	167
İbn Teymiye	0	0	24	24
Ahmed b. Hanbel	1	13	0	14
Ebu Ya'la	2	10	2	14
Ebu'l-Alâi	0	2	5	7
El-Halîli	1	0	6	7
Ebu Saîd En-Nakkâş	5	2	1	8
El-Hâris	1	3	2	6
Boş (Kaynağı Yok)	4	1	63	68
Toplam Hadis Adedi	508	680	807	1995

Tabloyu incelemeye geçmeden evvel birkaç noktayı belirtmek faydalı olacaktır. Eserde numaralandırılarak verilen hadislerin içerisinde bazen sadece bir hadis bazen de birden fazla hadis bulunmaktadır. “Toplam Hadis Sayısı” ifadesiyle eserde bulunan bütün hadisler kastedilmiştir. Ancak isimlerini yazmadığımız

kaynaklar bu toplama dahil değildir. Bazı hadislerin iki veya üç kaynaktan alındığı da olmuştur.

Yine tabloda isimlerini vermediğimiz birçok kaynaktan da hadisler alınmıştır. Bu eserlerden alınan hadis sayıları çok az olduğu için tabloda yer verilmemiştir. Bunlardan bazıları; Nuaym b. Hammad,²⁸⁶ İbn' Ebi Asım,²⁸⁷ Tirmîzi,²⁸⁸ Beyhakî,²⁸⁹ gibi alimlerdir.

Tabloyu inceleyecek olursak;

- 1- Kaynaklar ve fasılların -rivayet sayısı açısından- hem kendi aralarında hem de ayrı ayrı herhangi bir orantıya sahip olmadığı görülmüştür.
- 2- Müellif, kaynaklardan hem toplamda hem de fasıllar arasında üçüncü fasılla, en çok hadisi Deylemi'nin (ö. 509/1115) *Müsnedü'l-Firdevs*'inden almıştır.
- 3- Toplamda en çok hadisi üçüncü fasılda ele almıştır.
- 4- İbnu'n-Neccâr ve İbn Teymiye'nin eserlerinden sadece üçüncü fasılda yararlandığı görülmüştür.
- 5- Bazı hadislerde herhangi bir kaynak belirtilmediği görülmüştür. Bu nedenle biz tablomuzda bunu “Boş” olarak değerlendirdik.

3.5.5 Tenzihu'ş-Şeria'da Hadis Usulüne Dair Kullanılan İstihlâhlar

İbn Arrâk hadisleri değerlendirirken bazen hadis usulüne ait kavramlardan da yararlanmıştır. Bazen kendisi bazen de diğer münekkidlerin ravi hakkındaki fikirlerini aktarmıştır. Bunlardan “münker”,²⁹⁰ “garîb”,²⁹¹ “metruk”,²⁹² “sika”,²⁹³ gibi kavramları kullanmıştır.

²⁸⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeri'a*, II, 350.

²⁸⁷ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeri'a*, I, 244.

²⁸⁸ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeri'a*, II, 110.

²⁸⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeri'a*, II, 123.

²⁹⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeri'a*, I, 134, hadis no: 5; 135, hadis no: 7; 146, Hadis no: 35.

²⁹¹ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeri'a*, I, 144, hadis no: 28; 144-145, hadis no: 30, 382-383, hadis no: 106.

²⁹² İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeri'a*, I, 152, hadis no: 41; 253-254, hadis no: 11; 255-256, hadis no: 18.

²⁹³ İbn Arrâk, *Tenzihu'ş-Şeri'a*, I, 177-178, hadis no: 27; 269, hadis no: 50; 270, hadis no: 51.

“Münker” kavramına örnek:

(25) حديث إذا كان رأس السبعين والمائة فالرباط بجدة من أفضل ما يكون من الرباط (قط) في غرائب مالك من حديث ابن عمر وقال منكر لا يصح وروا به عن مالك ثابت بن مالك مجهول (قلت) حيث اقتصر الدارقطني في الحكم على الحديث بأنه منكر لا يصح فلا ينبغي أن يذكر في الموضوعات والله أعلم²⁹⁴

“Garīb” kavramına örnek:

(4) حديث ذهاب البصر مغفرة للذنوب وذهاب السمع مغفرة للذنوب وما نقص من الجسد فعلى قدر ذلك (خط) من حديث عبد الله بن مسعود وفيه هارون ابن عنتره لا يحتج به وداود بن الزبرقان ليس بشيء (قلت) هارون من رجال أبي داود والنسائي ووثقه أحمد وابن معين وداود من رجال الترمذي وابن ماجه وقال البخاري مقارب الحديث وقد أورد الحافظ الذهبي في طبقات الحفاظ هذا الحديث من جهة الخطيب وقال غريب جدا والله أعلم²⁹⁵

“Metrûk” kavramına örnek:

(18) حديث ألا أخبركم بأجود الأجودين الله تعالى أجود الأجودين وأنا أجود ولد آدم وأجودهم من بعدى رجل علم علما فنشر علمه فيبعث يوم القيامة مة وحده كما يبعث النبي أمة وحده (حب) من حديث أنس وقال منكر باطل وفيه نوح بن ذكوان عن أخيه أيوب وحديثهما منكر قلت وفيه أيضا سويد بن عبد العزيز متروك والله أعلم²⁹⁶

²⁹⁴ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, II, 56-57.

²⁹⁵ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, II, 352.

²⁹⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 255-256.

3.5.6 İbn Arrâk'ın Hadisleri Tenkid Yöntemi

İbn Arrâk rivayetleri değerlendirirken bazen sened tenkidi bazen de metin tenkidinden yararlanmıştır. Hadis hakkındaki hükmünü bizzat veya diğer büyük münekkitlerin kritiklerini kısaca vererek zikretmektedir. Ancak İbn Arrâk, eserini İbnu'l-Cevzî'nin 'Mevzûât'ı ve Suyûtî'nin 'el-Leâli'l-Masnuâ'sının bir özeti şeklinde ele aldığı için daha çok onların tenkidlerini aktarmıştır. Bununla birlikte mukaddimesinde belirttiği üzere; bir rivayetin senedinde daha önce isimlerini açıkladığı yalancı ravilerden biri geçiyorsa "bu rivayette falan kişi geçiyor" diyerek rivayetin mevzuluğunu beyan etmektedir.

3.5.6.1 Sened Tenkidi

İbn Arrâk, rivayetleri değerlendirirken en çok sened tenkidinden yararlanmaktadır. Zira kendisine kaynaklık eden eserlerde yapılan değerlendirmeler daha çok râviye yönelik eserlerdir. Ancak bu eserin diğer eserlerden ayırt edici özelliği daha önce de belirttiğimiz gibi uydurmacıların listesini verip daha sonra da bu isimler üzerinden değerlendirmesini yapmış olmasıdır.

Buna şu örneği verebiliriz:

(56) حديث إذا بعثتم إلى رسولا فابعثوه حسن الوجه حسن الاسم (عق) من حديث أبي هريرة

ولا يصح فيه عمر بن راشد اليمامي (تعقب) بأن عمر من رجال الترمذى وابن ماجه وقال العجلي

لا بأس به وقال أبو زرعة والبخاري والحديث جاء من حديث بريدة أخرج البزار بإسناد صحيح كما

قال الهيثمي في المجمع ومن حديث علي أخرج ابن النجار في تاريخه (قلت) فيه النضر بن سلمة

المروزي متهم بالوضع والله أعلم²⁹⁷

Yukarıdaki rivayette ismi geçen en-Nadr b. Seleme'yi²⁹⁸ mukaddimesinde sıraladığı uydurmacıların listesinde yazdığı için çok fazla detaya girmeden değerlendirmesini yapmaktadır.

²⁹⁷ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 200.

²⁹⁸ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 122.

Buna şu örnekler de verilebilir:

(58) حدیث من مات وفى قلبه بغض لعلى بن أبى طالب فليمت يهوديا أو نصرانيا (عق

(من حدیث معاوية بن حيدة وفيه على بن قرين والجارود بن يزيد لكن الواضع له على بن قرين قاله العقیلى قال السيوطى الشافعى وله طريق آخر عند الديلمى (قلت) فيه أحمد بن عبد الله المؤدب

والله أعلم²⁹⁹

Bu rivayette bulunan Ahmed b. Abdullah el-Müeddeb³⁰⁰ daha önce mukaddimede geçmektedir. Bu nedenle rivayeti tenkid ederken sadece râvinin ismini zikretmeyi yeterli görmüştür.

(42) حدیث التفكر فى عظمة الله وجنته وناره ساعة خير من قيام ليلة وخير الناس

المتفكرون فى ذات الله (يخ) من حدیث ابن عباس وفيه نهشل بن سعيد³⁰¹

Müellif eserinin mukaddimesinde, bu rivayetin içinde bulunan Neşhel b. Saîd³⁰² ile ilgili bilgi verdiği için burada herhangi bir açıklama ihtiyacı hissetmemiştir.

3.5.6.2 Metin Tenkidi

İbn Arrâk eserinde rivayetleri değerlendirirken metni ilgilendirecek kavramları kullanmıştır. Ravileri metruk ve kezzab gibi sıfatlarla tanıtmaları metin tenkidini ilgilendiren bir durumdur. Çünkü bu sıfatlarla anılan kimselerin rivayetleri hakkında durum değerlendirmesi yapılmıştır. Dolayısıyla aslında senedle ilgili olarak yapılan değerlendirmeler de bir nevi metin tenkidine yönelik değerlendirmelerdir.

Metruk olarak sıfatlandığı râviye örnek verecek olursak:

²⁹⁹ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, I, 360.

³⁰⁰ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, I, 29.

³⁰¹ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, I, 148.

³⁰² İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şeri'a*, I, 122.

(18) حديث ألا أخبركم بأجود الأجودين الله تعالى أجود الأجودين وأنا أجود ولد آدم
 أمة وحده كما يبعث النبي أمة وحده وأجودهم من بعدى رجل علم علما فنشر علمه فبيعت يوم القيامة
 (حب) من حديث أنس وقال منكر باطل وفيه نوح بن ذكوان عن أخيه أيوب وحديثهما منكر قلت
وفيه أيضا سويد بن عبد العزيز متروك والله أعلم³⁰³

Kezzab sıfatıyla ilgili olarak örnek vermek gerekirse kendisinin de söylediği gibi bu râvinin ismi mukaddimede geçmektedir:

(50) حديث كما أنا خاتم النبيين كذلك على وذريته يختمون الأوصياء إلى يوم الدين (ابن
 الجوزى) من حديث أبي ذر وفيه الحسن بن محمد بن يحيى العلوى وإبراهيم بن عبد الله متروك (قلت
إبراهيم هذا هو ابن همام وهو كذاب كما مر في المقدمة والله أعلم³⁰⁴

Yine metin tenkidi ile ilgili olarak “bunun metni batıldır” şeklinde tenkid ettiği bir rivayeti örnek olarak verebiliriz:

(41) حديث علي بينا أنا جالس بين يدي رسول الله أكتب إذ جاء معاوية بن أبي سفيان
 فأخذ رسول الله القلم من يدي فدفعه إلى معاوية فما وجدت في نفسي من ذلك إذ علمت أن الله
 تعالى أمره بذلك (نجا) من طريق ميسرة مولى المتوكل وقال منكر وأكثر رواته مجاهيل وميسرة ذاهب
 الحديث فلا يقبل هذا منه (قلت) قال الحافظ ابن حجر في اللسان في ترجمة ميسرة ومن موضوعاته
 حدثنا كردوس فذكر إسنادا متنه هذا الحديث ثم قال وهذا متن باطل وإسناد مختلف والله تعالى

أعلم³⁰⁵

Metin tenkidine daha başka şu örnekler verilebilir:

³⁰³ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 255-256.

³⁰⁴ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 357.

³⁰⁵ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, II, 19.

(28) وحديث إن من الجبال التي تطايرت يوم موسى سبعة أجبل لحقت بالحجاز وباليمن منها بالمدينة أحد وورقان وبمكة ثور وثبير وحراء وباليمن صبر وحصور (شا) من حديث ابن عباس وفيه طلحة بن عمرو متروك (تعقب) في الحديثين بأن الأول أخرجه ابن أبي حاتم في تفسيره وقد مر أنه لم يخرج فيه موضوعا وعبد العزيز من رجال الترمذى ولم يتهم بالكذب وطلحة وإن ضعفوه فلم يتهم بكذب وهو من رجال ابن ماجه ولعبد العزيز متابع عند أبي نعيم في الحلية من طريق محمد بن الحسن بن زبالة وهو متروك (قلت) بل كذاب فلا يصلح تابعا والله أعلم وللحديث شاهد عن علي رضى الله عنه موقوفا أخرجه ابن مردويه في تفسيره (قلت) وشاهد آخر عن أبي مالك أخرجه ابن أبي حاتم قال الحافظ ابن كثير غريب منكر وقال الحافظ ابن حجر غريب مع إرساله والله أعلم³⁰⁶

(89) حديث من كانت له إلى الله حاجة أو إلى أحد من بني آدم فليتوضأ فليحسن الوضوء ثم ليصل ركعتين ثم ليثن على اللهوليلصل على النبي ثم ليقول لا إله إلا الله الحكيم الكريم سبحانه الله رب العرش العظيم الحمد رب العالمين أسألك موجبات رحمتك وعزائم مغفرتك والغنيمه من كل بر والسلامة من كل إثم لا تدع لنا ذنبا إلا غفرته ولا هما إلا فرجته ولا حاجة هي لك رضى إلا قضيتها يا أرحم الراحمين (الترمذى) من حديث عبد الله بن أبي أوفى من طريق فايد بن عبد الرحمن وقال غريب وفايد يضعف في الحديث وقال أحمد متروك (تعقب) بأن هذا لا يقتضي أن يكون موضوعا بل أخرجه الحاكم في المستدرک وقال فائد مستقيم الحديث (قلت) وقال الحافظ المنذري طرق أسانيد هذا الحديث جيدة

ومتنه غريب والله تعالى أعلم³⁰⁷

³⁰⁶ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, I, 143-144.

³⁰⁷ İbn Arrâk, *Tenzihu 'ş-Şerî'a*, II, 110.

SONUÇ

İbn Arrâk h.10. asırda yetişmiş önemli bir Hadis, Kıraat, Fıkıh ve Edebiyat alimidir. Bu ilimlerde çeşitli eserler kaleme almıştır. Hem dindar ve köklü bir aileye bir mensup olması, hem de Medine-i Münevvere’de yetişmiş olması ona bu özellikleri kazandırmıştır. Babasının tarikat şeyhi olması onun da ahlakına etki etmiştir. Zeki ağırbaşlı ve vakar sahibi olması; mütevazi, gayretli ve cömert olması onun en belirgin özellikleri olarak aktarılmaktadır. Babasının yasaklamasına rağmen hem Dimaşk’ta kahve içmeye verdiği fetva hem de müzik dinleme gibi alışkanlıkları da onun radikal özellikleriydi. Birçok hocadan Hadis, Kıraat, Fıkıh dersleri almıştır. Yine birçok İslam beldesine yolculuklar gerçekleştirmiştir. Bunun yanında Feraiz, Matematik ve Astroloji alanlarında da kendisini yetiştirmiştir. Ancak şunu da belirtmek isteriz ki bu araştırma sürecinde en çok zorlandığımız konu İbn Arrâk’ın hayatıyla ilgili bilgilere ulaşmak olmuştur. Tabakât kitaplarında bile çok az bir bilgi bulunmaktadır.

İbn Arrâk, hadislerin sahihini sakiminden ayırt edilebilmesini sağlayacak bir eser kaleme almıştır. Uydurma hadisler ve bunları uyduran kişilere yer veren bir eserdir. Kendilerinden önce yazılmış eserlerden etkilenerek yazılmış olan bu eser, öncekilerden daha düzenli ve tertiplidir. Özellikle başka hiçbir mevzûât kitabında olmayan yaklaşık 1780 yalancı râvinin isimlerinin alfabetik sıralamasının verilmesi oldukça önem arz etmektedir. Eserin bir başka belirgin özelliği mukaddimesinin neredeyse başlı başına bir mevzû hadisleri tanıma kitabı olmasıdır.

İbn Arrâk rivayetleri değerlendirirken bazen sened bazen de metin tenkidi yapmaktadır. Mukaddimesinde vermiş olduğu yalancı ravi isimlerinden yararlanarak rivayetin değerlendirmesini yapmaktadır. Metinle ilgili olarak da metnin batıl olduğunu belirten sıfatları kullanarak rivayetin uydurma olduğuna dikkatleri çekmiştir. Ancak İbn Arrâk’ın herhangi bir araştırmaya girişmeden bazı raviler hakkında uydurmacı, kezzab gibi hükümlere varmış olduğu görülmektedir. Nuh b. Ebi Meryem ve Mukatil b. Süleyman gibi İslam’a birçok hizmetleri olan zatlar hakkında verilen bu hükümler birçok eserde reddedilmiştir.

Bu çalışmamız sonucunda İbn Arrâk ve *Tenzîhu's-Şeria* adlı eser hakkında, daha önce de değindiğimiz gibi içinde mevzû haberler olan bir eser değil aksine mevzû haberleri ifşa eden bir eser olduğunun bilinmesini umut etmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs Amme'stehera Mine'l-Ehâdîsi Alâ Elsineti'n-Nâs*, Kahire, 1351/1932.
- Agitoğlu, Nurullah, “Halku'l-Kur'ân ve Rü'yetullah Konuları Bağlamında İbnü'l-Mülakkın'ın Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yaklaşımı,” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt V, Sayı 10, 2014/2.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Thk.: es-Seyyid Ebu'l-Maâtî en-Nûrî, Alemu'l-Kutub, I. Baskı, Beyrut, 1998.
- Ali el-Kari, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker ft Mustalahati Ehli'l-Eser*, Thk.: Heysem Nizar Temim, Muhammed Nizar Temim, Dârü'l-Erkam, Beyrut, Tsz.
- Aşikkutlu, Emin, “Hadis Vaz'ının Hz. Peygamber Devrinde Başladığına Dair Rivâyetler ve Delil Değerleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 29, 2005.
- Aydın, Sabit, “Osmanlı Döneminde Medine'de Yapılan Tarihi Eserler”, Erciyes Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007.
- Başaran, Selman, “İbn Arrâk,” DİA, Cilt XIX, İstanbul 1999.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhalik el-Basri, *el-Bahrü'z-Zehhar-Müsnedü'l-Bezzar*, I-XX, Thk.: Mahfuzurrahman Zeynullah, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem Medine, 1995.
- Bilen, Mehmet, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı Camilerde Görev Yapan İmamların Hadis Bilgilerinin Mahiyeti Üzerine Tecrûbi Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Medine”, DİA, Cilt XXVIII, 2003.
- Çelebi, Kâtip, *Keşfu'z-Zunun an Esami'l-Kutubi Ve'l-Funun*, I-II, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.
- Demirci, Mehmet, “İbn Arrâk, Muhammed b. Ali”, DİA, Cilt III, İstanbul 1999.
- Ebu Gudde, Abdulfettah *Mevzû Hadisler*, Trc.: Enbiya Yıldırım, Ravza Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2015.

- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrailiyyat ve'l-Mevzuat fî Kutubi't-Tefsir*, Mektebetu's-Sunne, IV. Baskı, Kahire, 1987.
- Ebû Zehv, Muhammed Muhammed, *el-Hadis ve'l-Muhaddisun İnayeti'l-Ümmeti'l-İslâmiyye bi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, II. Baskı, Beyrut, 1984.
- Ece, Abdurrahman, "el-Gumârî ve el-Muğîr Ale'l-Ehadisi'l-Mavdûa Fi'l-Cami'i's-Sağır Adlı Eseri", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: IV, Kasım 2010.
- ed-Dümeyni, Misfir B. Gurmullah, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, Trc.: İlyas Çelebi- Adil Bebek-Ahmet Yücel, Kitabevi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1997.
- el-Ayderusi, Ebu Bekir Muhyiddin Abdülkadir b. Abdullah, Ebu Bekir, *en-Nurü's-Safir fî Ahbari Ehli'l-Karni'l-Aşir*, Dar'u Sadir, I. Baskı, Beyrut, 2001.
- el-A'zamî, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fi'l-hadisi'n-Nebevî ve Tarihi Tedvînih*, I-II, Mektebetu'l-İslamiyye, I. Baskı, Dımaşk, 1980.
- el-Bağdadi, İsmail Paşa, *Hediyetu'l-'Arifin Esmâu'l-Müellifin ve Asaru'l-Müsannifin*, I-II, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyye, Ofset Baskı, Beyrût 1951.
- , *el-İzahu'l-Meknun fi'z-Zeyli Ala Keşfi'z-Zünun An Esmâi'l-Kütubi ve'l-Fünun*, I-II, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrût 1947.
- el-Gavri, Seyyid Abdülmacid, *Mu'cemü'l-Mustalahati'l-Hadisiyye*. Darü'l-Kesir, I. Baskı, Dımaşk, 2007.
- el-Gazzi, Ebü'l-Mekarim, Necmüddin Muhammed b. Muhammed ed-Dimaşki, *el-Kevakibü's-Saire fî A'yani'l-Mieti'l-Aşire*, I-III, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1997.
- el-Kevseri, Muhammed Zahid b. el-Hasan b. Ali Zahid, *Makalatü'l-Kevseri*, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire, Tsz.
- El-Umerî, Ekrem Ziya, *Buhûs fî Tarihi's-Sunneti'l-Muşerrefe*, Mektebet'l-Ulum ve'l-Hikem, Medinetu'l-Munevvere, Tsz.
- Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslâm*, Trc.: Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi, I. Baskı, Ankara, 1976.
- en-Nevevi, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Mûri, *Sahihi Müslim bi-Şerhi'n-Nevevi*, I-XVIII, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, II. Baskı, Beyrut, 1972/1392.

- er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *el-Mahsul fi İlmi Usuli'l-Fıkh*, I-VI, Müessesetü'r-Risâle, Riyad, 1992/1412.
- es-Sehavi, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman el-Mısrî, *el-Mekâsıdu'l-Hasene fi Beyâni Kesîrin Mine'l-EHadisi'l-Müştehire 'Ale'l-Elsine*, Thk.: Muhammed Osman el-Huşţ, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, I. Baskı, Beyrut, 1985.
- es-Sibâî, Mustafa, *es-Sünne ve Mekanetihâ fi't-Teşrii'l-İslâmî*, Daru'l-Verâk-Mektebetu'l-İslamiyye, Dimaşk, 2000.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-Alâm*, I-VIII, Dâru'l-İlim lil Melâyin, 15. Baskı, 2002.
- Fellâte, Ömer b. Hasan Osmân, *el-Vad' fi'l-Hadis*, Mektebetü'l-Gazzali, Dimaşk, 1981.
- Hamurcu, M. Fevzi, *Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fıkhî Tefsir*, Fecr. Yay., I. Baskı, Ankara, 2009.
- Hatiboğlu, İbrahim, “Rihle”, DİA, Cilt XXXV, İstanbul 2008.
- İşık, Mustafa, “Sebebu Zikri'l-Hadis Bağlamında ‘Men Kezebe Aleyye’ Örneği”, *ERUİFD*, Cilt 1, Sayı 18, 2014, s. 12.
- İbn Arrâk, *Neşrü'l-letâyif fi tarihi Vec ve't-Tâif*, Thk.: Muhammed Ali Fehim, Mektebetü'z-Zehraü'ş-Şark, (Muhakkikin Girişi), Kahire, 2009.
- , *Tenzîhu'ş-Şerî'ati'l-Merfua 'Ani'l Ahbâri'ş-Şeni'ati'l-Mevdu'â*, I-II, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, II. Baskı, Beyrut, 1981, Thk.: Abdulvehhab Abdullatif'in Girişi.
- İbn Ebu Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef*. I-XVI, Thk.: Muhammed Avvame, Mektebetu'r-Ruşd, Cidde, 2004.
- İbn Hacer, *en-Nuketu 'Alâ İbn Salâh*, I-II, Thk.: Rebi' b. Hâvî Umeyr, Daru'r-Râye, III. Baskı, Riyad, 1994.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed el- Bustî, *Kitâbü'l-Mecrûhin Mine'l-Muhaddisin*, I-II, Thk.: Hamdi b. Abdülmecid b. İsmail es-Selefi., Dâru's-Semey'î, I. Baskı, Riyad, 2000.
- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman es-Şehrîzûrî, *Ulûmu'l-Hadis*, Thk.: Nurettin 'Itr, Dâru'l-Fikr, III. Baskı, Beyrut, 1984.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, Thk.: Muhammed Abdurrahîm, Daru'l-Fikr, Kahire 1995.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Daru's-Sadr, I. Baskı, Beyrut, Tsz.
- İbnu'l-İmad, Ebu'l-Felah Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed, *Şezeratü'z-Zeheb fi Ahbar Men Zeheb*, I-X, Daru İbn Kesir, I. Baskı, Beyrut, 1993.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I-III, Thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetu's-Selefiyye, I. Baskı, Medine, 1966.
- İbnu'l-Hanbelî, Ebu Abdullah Radiyyüddin Muhammed b. İbrahim, *Dürrü'l-Habebe fi Tarihi A'yanı Haleb*, I-II, Mektebetu ed-Doktor Mervan Atiyye, nşr.: Mahmûd el-Fâhûrî – Yahyâ Zekî Ubâde, Dimaşk 1972.
- Kandemir, M. Yaşar, “Mevzû”, DİA, Cilt XXVIII, İstanbul 2004.
-----, *Mevzû Hadisler*, İFAV yay., VIII. Baskı, İstanbul, 2014.
- Kaya, Murat, *Mevzû Hadis Kültüründe Süfî Müellifler*, YYÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2016.
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifin: Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, I-IV, Muessesetu'r-Risale, I. Baskı, Beyrut, 1993.
- Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris, *Nazmü'l-Mütenasir Mine'l-Hadisi'l-Mütevâtir*, Daru'l-Kutubi's-Selefiyye, Kahire, Tsz.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, OTTO yay., IV. Baskı, Ankara, 2013.
-----, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, IV. Baskı Ankara, 2010.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., XII. Baskı, Ankara, 2013.
- Özcan, Azmi, “Hilafet (Osmanlılar Dönemi)”, DİA, Cilt XVII, İstanbul 1998.
- Öztürk, Mustafa, “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi,” *History Studies Dergisi*, Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue, Cilt II, Özel Sayı, Ankara 2010.
- Rebi' b. Habib b. Amr el-Ezdî el-Basrî, *Müsned-i Rebi' b. Habib*, Yusuf b. İbrahim Vercelanî, *Kitabu't-Tertib fi's-Sahih Min Hadisi'r-Resûl*, Thk.: Şeyh

Nureddin Abdullah b. Humejd el-Salimî, Mektebetu-Maskat, I. Baskı, Saltanat-ı Uman, 2003.

Subkî, Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali, *Tabakâu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ*, Thk.: Abdulfettâh Muhammed el-Hulv - Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Ysz., Tsz.

Suyûti, *el-Leâliu'l-Masnûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûâ*, Beyrut, Tsz.,
-----, *Tedribu'r-Râvi fi Şerhi Takrîbu'n-Nevevî*, I-II, Daru'l-Kitabu'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1996.

Uğur, Mücteba, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV yay., Ankara, 1992.

Ulu, Arif, "Hadis Rvayetinde İsnadın Başlaması ya da Fitnenin Tarihi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, 2012.

Uzundağ, Mehmet Sait, "Bir Muhaddis Olarak İbnü'l-Mülakkın ve et-Tazvîh Adlı Şerhinde İman Konusuna Yaklaşımı," *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt VI, Sayı 11, 2015/1.

Yıldırım, Suat, "Bikaî", *DİA*, Cilt VI, İstanbul 1992.

Yiğit, İsmail, "Memlûkler", *DİA*, Cilt XXIX, İstanbul 2004.

Zehebî Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, I-LIII, Thk.: Ömer Abdusselam Tedmurî, Beyrut, 1990.

-----, *Mizanü'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Rical*, I-VIII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1995.

-----, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, I-XXV, Muessesetu'r-Risale, XI. Baskı, Beyrut, 1996.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Muhammed TÜNCER

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti (TC)

Doğum Yeri ve Tarihi: Silopi/19.12.1983

Tel: 0-544-467-90-20

E-posta: muhammed-tuncer@hotmail.com

Yazışma Adresi: İlçe Müftülüğü-Silopi/Şırnak

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Ankara Üniv. İlahiyat	2008
Lise	Diyarbakır Merkez İ.H.L.	2001

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2002	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam-Hatip

YABANCI DİL: Arapça